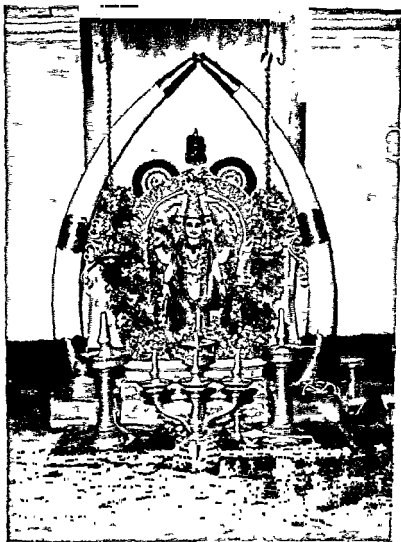

भगवान् विश्वभर

ध्यानम्

शिवोऽपि त्वं नक्तिगमि सा तत्राराधनाप्यसि ।
यदत्रैश्वर्यतय तमव त्वयि विद्यते ॥

SAHASRANAMA STHOTRA BHASHYAM
(Sanskrit)

Written by

“Arya vaidyan” S. R. Iyer

Special Officer,

Aryavaidyasala, Kottakkal

First impression

June 1982

Copies : 1000

Price . Rs. 20/-

Printed at

The Mathrubhumi (M. M.) Press, Calicut - 673 001

Published by

“S. R. Iyer Granthavali Publications”,

Kottakkal.

पि. एम्. वारियरराख्यातो विख्याता वैद्यसत्तम
भूगतो "भुवनेडघेन्द्रे" धन्यकृत्ये"दिवगत

"वद्यरत्नविभूदाङ्कित" श्री पि एम् वारियर महाशय
वाट्टककल 'आर्यवैद्यशाला, आर्यवैद्यचिकित्साशाला, आर्यवैद्यपाठ-
शालादीना स्थापक अष्टागशरीर, बृहच्छारीर, चिकित्सासग्रह इत्यादि
ग्रन्थाना कर्ता विपश्चिदपत्रिमासपर समयंपुस्तोऽस्मद्गुरुवर्यं."

विषयानुक्रमणिका

सहस्रनाम स्तोत्र भाष्यम्	...	1
अष्टाशर महामन्त्र भाष्य स्तुति		138
श्री षण्चत्वारिंशत्शतिकादिपादम्	...	141
शुद्धिपत्रम्		149

श्री.

सुन्दरसास्त्रितनूज भाय शाब्दिकतिलक हरिहरमार्यम्
विद्याजानविनम्र स्मर्यं नोमि पितामहमनुपममनिराम्

श्रीगणेशाय नमः श्रुतिपरा योगादत्त पद्म
सुलोदुनिगमात्मिपुसुमनोदापामृतागु सुधी
धीमान् भावनात्म स्वर्षिर्निरादरुपा महा-
भारताभिषमशास्त्र कृतसुमनो मन्त्राद्यन्धरः ।

ॐ नमो नारायणाय

“चत्वार्यैतानि रत्नानि महाभारतसागरे
सहस्रनाम गीता च स्तराजोद्धनुस्मृतिः”

इत्युक्त्या ससारसागरमग्नाना जनानामनायासेन तदुत्तरणोपाय दिदशंयिषु
नगवान् पाराशर्यमुनि महाभारतसागरेऽनुशासनिकपर्वणि रत्नवत् सारभूत
विष्णुसहस्रनामाख्य मालामन्त्राणामुत्तम मन्त्र शरशयनगतेन भीष्मपितामहेन
धर्मजायोपदिष्टप्रकारेणोपदिदेश—तत्र च धर्मजोपि भीष्म प्रति तस्योपदेशप्रसञ्जक
प्रश्नमकार्षीदिति वंशपायनो जनमेजयमत्रवीदिति शीनवादीन् प्रति मूतवचन
रूपमिदमादिम धाव्य वंशपायन उवाचेति—

श्रुत्वा धर्मानशेषेण पावनानि च सर्वशः
युधिष्ठिरश्शान्तनवं पुनरेवाभ्यभाषत ।

१

युधिष्ठिर उवाच :-

किमेकं दैवतं लोके किंवाप्येकं परायणम्
स्तुवन्तः कं कर्मन्तः प्राप्नुयुर्मानवाः शुभम् ।

२

को धर्मः सर्वधर्माणां भवतः परमो मतः
किं जपन्मुच्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात् ।

३

श्रीभीष्म उत्तरमुवाच :-

जगत्प्रभुं देवदेवमनन्तं पुरुषोत्तमम्
स्तुन्नमसहस्रेण पुरुषः सततोत्थितः ।

४

तमेव चार्चयन् नित्यं भक्त्या पुरुषमव्ययम्
ध्यायन् स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेव च ।

५

अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरम् लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं सर्वदुःखातिगो भवेत् ।	६
ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां कीर्तिवर्धनम् लोकनाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवम् ।	५
एष मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः यद्भक्त्या पुण्डरीकाक्षं स्तवैरर्चयन्नरः सदा ।	८
परमं यो महत्तेजः परमं यो महत्तपः परमं यो महद्ब्रह्म परमं यः परायणम् ।	९
पवित्राणां पवित्रं यो मंगलानां च मंगलम् दैवतं देवतानां च भूतानां योऽव्ययः पिता ।	१०
यतः सर्वाणि भूतानि भवन्त्यादियुगागमे यस्मिंश्च प्रलयं यान्ति पुनरेव युगक्षये ।	११
तस्य लोकप्रधानस्य जगन्नाथस्य भूपते विष्णोर्नामसहस्रं मे शृणु पापभयापहम् ।	१२
यानि नामानि गौणानि विख्यातानि महात्मनः ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये ।	१३

अस्य च सहस्रनाममालामन्त्रस्य ऋष्यादीनेवमाह :-

“ऋषिर्नाम्ना सहस्रस्य वेदव्यासो महामुनि
छन्दोनुष्टुप् तथा देवो भगवान् देवकीसुत ।
अमृतागूद्भवो बीज शक्तिर्देवाविनन्दन
त्रिसामा हृदय तस्य शान्त्यर्थे विनियोजयेत्” ।

अस्य नाम्ना सहस्रस्य वेदव्यासो महामुनि ऋषि । अनुष्टुप् छन्द तथा देवकी
मुतो भगवान् विष्णुर्देवो - देवता - अमृतागूद्भव इति नाम बीज देवकीनन्दन
इति नाम शक्ति - त्रिसामेति नाम तस्य हृदये । शान्त्यर्थे मोक्षार्थे जपे विनियोग -

अथ ध्यानम् :-

- शीरोदन्वत्प्रदेशे शुचिमणिविलसत्सैकतर्मोक्तिना
मालाविलप्तासनस्थ स्फटिकमणिनिर्भोक्तिकर्मण्डिताग ।
शुभ्रैरभ्रैरदभ्रैरुपरि विरचितैमुंक्तपीयूषवर्षै-
रानन्दी न. पुनीयादरिनल्लिनगदाशैक्षपाणिमुकुन्द ॥ १
- भू पादौ यस्य नाभिवियदसुरनिलश्चन्द्रसूषौ च नेत्रे
कर्णावाशादिशरो द्यौमुंक्तमपि दहनो यस्य वास्तेयमब्धि ।
अन्त स्थ यस्य विश्व सुरनरखगगोभोगिगन्धवंदैत्यै-
श्चित्र ररम्यते त त्रिभुवनवपुष विष्णुमीश नमामि ॥ २
- शान्ताकार भुजगशयन पद्मनाभ सुरेश
विदवाधार गगनसदृश भेषवर्णं शुभागम् ।
लक्ष्मीकान्त कमलनयन योगिहृद्दध्यानगम्य
वन्दे विष्णु भवमयहर सर्वलोकैकनाथम् ॥ ३
- भेषदयाम पीतकौशेयवास
श्रीवत्साक वीस्तुभोद्भासितागम् ॥
पुण्योपेत पुण्डरीकायताक्ष
विष्णु वन्दे सर्वलोकैकनाथम् ॥ ४
- नम समस्तभूताना आदिभूताय भूभूते
अनेकरूपरूपाय विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ ५
- सप्तचक्र सकिरोटकुण्डल
सपीतवस्त्र सरसीरहेक्षणम् ।
सहारवशस्थलशोभि वीस्तुभ
नमामि विष्णु शिरसा चतुर्भुजम् ॥ ६
- द्यायाया पारिजातस्य हेमसिंहासनोपरि
आसीनमयुदस्याममायताशमलकृत्नम् । ७
- चन्द्रानन चतुर्बाहु श्रीवत्साकितवशस
रुग्मिणीसत्यभामाम्या सहित वृष्णमाथये । ८

अथ परिभाषा :-

विश्वभर च विघ्नेश मत्तात जननीमपि
 अस्मद्गुरुनशोपाश्च वाग्देवी ललिताबिकाम् ।
 सहस्रनाम व्याख्यातृन् भगवत्पादपूर्वकान्
 नत्वा भक्त्याखिलान् वन्द्यान् कुर्वेऽज्ञोपि च कौतुकम् ।
 विष्णोर्नामसहस्रस्य विवृति पद्यरूपत
 कर्तुं यत्नोऽह्यकारीति मयाऽज्ञेन न दूयते ।
 सहस्रनामपीयूष पिबन् निर्वृतिमाप्नुयात्
 यत् किञ्चिदर्थबोधेऽस्मिन् यत्नो नैव वृथा श्रम ।
 एकैक नाम विवृत चैकैकश्लोकत क्रमात्
 श्रोमत् शाकरभाष्योक्तरीत्यैवात्रार्थनिर्णय ।
 पुल्लिगनाम्ना विष्णुश्च स्त्रीलिगेनापि देवता
 क्लीबनाम्ना विशेष्य च ब्रह्म चेत्युदित बुधैः ।

हिरण्यगर्भं पुरुषो विघाता विप्रमीश्वर
 केशव सवितादित्य पुष्कराक्षोऽनलोऽनिल
 स्वविष्ट कुमुद सिद्ध शिव सवत्सरोऽच्युत
 सहिष्णुरनघोऽमोघ कृतज्ञो वेदविच्छृचि ।
 अभेयात्मा वसुमनाश्चतुर्व्यूह प्रजापति
 चतुरात्मा विश्वयोनिरनिर्देश्यवपुर्विभु ।
 धीर सुवर्णोऽनिरुद्ध श्रीनिवास सता गति
 गोविन्दो दुर्धर कान्तो निवृत्तात्मा महोदर ।
 श्रद्धस्तार प्रभुर्भूमि पावनो वायुवाहन
 प्रमाण प्रणवो दक्ष कर्ता गहन उद्भव ।
 गोप्ताऽदिदेव सर्वज्ञ पुष्पोऽनन्तो वसुप्रद
 गोपतिर्हंतभुक् चक्री धामोऽक्षोम्योऽपराजित
 अग्निविष्णो महाकर्मा द्वाभागोऽमितविभ्रम
 सुप्रत सुखद स्रष्टा सूर सौरि कृतागम ।
 वृष्णश्चेति द्विरुक्ताना नाम्ना षट्भिश्च सप्तति
 बज्रो भोक्ता पद्मनाभ सत्य प्राणश्च वीरहा
 वासुदेवो वसुविष्णुर्माघवश्च त्रिवारत
 प्रोक्तानि चतुरावृत्या श्रीमान् प्राणद इत्यपि ।

प्रज्ञायावृत्तनाम्ना च सख्या सापि च सयुता
दुग्धोदैरप्यनावृत्तनाम्नामेव सहस्रम् ।

“द्विरावृत्तनामानि पट्सप्तति ७६-त्रिरावृत्तिसख्या दश १०
चतुरावृत्तिसख्ये द्वे चेति-७६+२०+६=१०२ आवृत्तनाम्ना
सख्या प्रज्ञायेति = १०२-अनावृत्तनाम्ना सख्या दुग्धोदैरिति
८९८- इति सयोगात् सहस्रम् = ८९८+१०२=१०००
इति नाम्ना सहस्रम् ।

अकारादि ऋकारान्तं ए ओ औ दशभि स्वरं
कवर्गान्त्य चवर्गान्त्यौ द्वितीय तपमोरपि ।
टवर्गं च षळौ त्यक्त्वा व्यञ्जनैरवशेषितं
आरब्धानीह नामानि त्रयस्त्रिंशन्मिताक्षरं ।
श्रद्धा, दाने, गान, रत्न, सूनु, गर्गनी खना बुनि
यत्नात्, कोनु, प्रभु, यनि, नीरे, याज्ञी, तपो, प्यनु ।
श्रेष्ठो, जह्यात् भोग, पात्र रागी, नासौ, तप स्थल
प्रीतो, रुद्रो, प्यय, ज्ञेयो गीता, पेया, जर्न क्रमात् ।
आदि क्षान्ताक्षराद्याना नाम्ना सख्याक्षरद्वयं
प्रोच्यते वादि साद्याना सख्या ज्ञानाय देशिक ।

अकारादिनाम-श्रद्धा = ९२	खादि- याने = १	बादि - तप = १६
आ ,, - दाने = ८	ग - नीरे = २०	भादि - स्थल = ३७
इ ,, - गान = ३	घ - याज्ञी = १	मादि - प्रीत = ६२
ई ,, - रत्न = २	च - तप = १६	यादि - रुद्र = २२
उ ,, - सूनु = ७	छ - प्यनु = १	रादि - प्यय = ११
ऊ ,, - गर्गनी = ३	जा - श्रेष्ठ = २२	लादि - ज्ञेय = १०
ऋ ,, - खना = २	त - जह्यात् = १८	नादि - गीता = ६३
ए ,, - बुनि = ३	द - भोग = ३४	हादि - पेया = ११
ओ ,, - यत्नात् = १	ध - पात्र = २१	क्षादि - जर्न = ८
औ ,, - कोनु = १	न - रागी = ३२	धादि - ज्ञानाय = १००
क ,, - प्रभु = ४२	प - नासौ = ७०	सादि - देशिक = १५८
	१६४ +	२३६ +
		४९८

१६४ + २३६ + ४९८ = ८९८ अनावृत्तिनामानि, आवृत्तिनाम्ना
सख्या १०२ इति आहत्य सहस्रम् ।

अथ नाम्ना शतकीनामाद्यन्त क्रमेणाह—

विश्वाद्यमच्युतान्त स्यात् नाम्ना शतकमादिम
 वृषाकपिद्वितीयाद्य सर्वदृक् सिंह चान्तिम ।
 सन्धाताद्य तृतीय स्यादन्त्य तस्य युगादिकृत्
 युगावत्तंश्रैतुर्षाद्यमनयश्चान्त्यमीरित ।
 वीरो भोक्ता चाद्यमन्त्य पञ्चमस्य क्रमात् स्मृत
 कपीन्द्रश्च शिवोपि स्यात् षष्ठस्याद्य तयान्तिम ।
 श्रीवत्सवशाश्चाद्य स्यात् सप्तमेन्य तु सत्पृति
 सत्ता सुवर्णं विन्दु स्यादष्टमस्याद्यमन्तिमम् ॥
 अक्षोभ्याद्यप्ययान्त स्यात् नवम दशमे तथा
 स्वस्तिदश्चाद्यमन्त्य स्यात् सर्वप्रहरणायुध -

विश्वं विष्णुर्वपट्कारो भूतभव्यभनत्प्रभुः
भूतकृत्भूतमृत् भावो भूतात्मा भूतभावनः ।

१४

श्लोक भाष्यम् :-

सृष्ट्वादी माययास्मिन् जगति स विशति स्वात्मनैवेति विश्व
वालेऽस्मिन्नेव सर्वं जगदभिविशतीत्येव विश्व विशेषान् ।
विश्व तत्कार्यजात मकलमपि च तत् कारण ब्रह्म साक्षात्
विश्व कर्त्तापि भोक्ता भवति तदसिल ब्रह्म विश्व समस्तम् ॥ १

विष्णुर्वेष्टि चान्तर्बहिरपि जगत सर्वतो व्याप्य सस्य
व्याप्नोतात्यस्य कान्त्या विशति सकल ओ तत्सदित्येव विष्णु ।
विष्णोर्नान्यच्च यत्स्यात् श्रुतिगतपुरुषो य सहस्राक्षगोर्षा
मासाभ्रारारयणोऽसौ निगमनिगदितो यज्ञमूर्ति स विष्णु ॥ २

टिप्पणी:-

- १ विश्वस्य जगत कारणात्वेन विश्वमिति ब्रह्म उच्यते-आदौ कार्यभूतविश्वशब्देन
कारणग्रहण कार्यभूतविरिचादिभिरपि विष्णो स्तुत्यता प्रदर्शयितु-विश्वस्य
कारण विश्व ब्रह्म "ब्रह्मैवेद विश्व" "पुरुष एवेद विश्व" "विश्वमेवेद"
इत्यादि श्रुतिभ्य तत्भिन्न न किञ्चिदपि परमार्थत सदस्तीति विश्व समस्त
कार्यजात ब्रह्मैव-तत् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत इति कार्यभूतमेव सकल जगत्
जीवात्मना विशतीति विश्व "यत् प्रयत्यभिसविशन्तीति" इत्या प्रलये
विश्वानि भूतानि अस्मिन् विशन्तीति विश्व-कारणात्मा कार्येषु विशति, कार्योणि
सकलान्यापि कारणे विशन्तीत्युभयया विश्व ब्रह्मैव । तथा कारणस्वरूप,
कार्यस्वरूप, च-इति कर्त्ता, कारण, कारण कार्यं चेति चतुष्टयैषु विश प्रवेशन
इति धातो कर्त्तर्यधिकरणे वा उणादि सूत्रेण भवन् प्रत्यय-अस्य च ब्रह्म
विशेषणत्वात् बलीबल्व कृत्स्नार्थत्व निमित्तीकृत्य भगवन् नामरूपोपपादनमिति
सर्वनामत्वस्यैवोचित्यात् सर्वनामशब्द तथा चतुष्टयन्त ओ विश्वस्मी नम ।
- २ विश्व किमित्वावाप्तायामाह विष्णुरिति-विषेर्व्याप्त्यभिधाधिनो नुप्रत्ययान्तस्य
रूप विष्णु -विशतेवानुक्-प्रत्ययान्तस्य रूप वा देशकालवस्तुपरिच्छेद
दान्य इत्यर्थ इति शाकरभाष्ये-विष्णवे नम

यज्ञस्वरूपाय वपट् क्रिया यत्
 यस्मिञ्च तत्स्यात् हविय प्रदान ।
 मनुर्वपट्कार इतीह विष्णु
 मंग्नाधिदेवोऽपि च मन्मूर्ति ॥

३

भूतानि भव्यानि भवन्ति चैषा
 कालस्य भेदेन स कालरूपी ।

प्रभु प्रभावादिति भूतभव्य-

भवत् प्रभुविष्णुरमेयधामा ॥

४

भूतानि जातानि भवन्ति यानि ब्रह्मात्मना तानि करोति काले ।
 रुद्रात्मना कुन्तति चेति भूतवृत् रजस्तमश्चाश्रितवानलिप्त ॥

५

बिभर्ति तान्येव हि भूतभूय सत्त्वात्मक पालनपोषणार्थम् ।
 ब्रह्मा हरश्चैति हरि स विष्णु कार्यार्थमेको विविधस्वरूप ॥

६

प्रपञ्चरूपेण च केवल वा जन्माद्ययुवतो भवतीति भाव ।

सत्तात्मको भाव इति प्रसिद्ध्या स सच्चिदानन्दमय परात्मा ॥

७

असत्यात्मा स भूताना सातत्यगमनात्मक ।

अन्तर्यामीति भूतात्मा विश्वव्यापितया स्मृत ॥

८

टि:-

- ३ वपट् हविर्दान क्रियत इति वपट्कार कृञ् घातो अकर्तरि च कारके सज्ञाया मिति सप्रदाने अधिकरणे करणे वा खञ् इतिकार यस्मि यस्मिन् वा वपट् क्रियत इत्युभावपि वपट्कारौ - वपट्कारमन्त्रात्मा तद्देवतास्वरूपो वा वपट्कार - वपट्काराय नम
- ४ कालभेदमनाहत्य सन्मात्रप्रतियोगिकमैश्वर्यं तस्येति प्रभुत्वमिति भाष्ये - भूतभव्यभवत्प्रभवे नम ।
- ५ रजोगुण समाश्रित्य विरिचिरूपेण भूतानि करोतीति भूतवृत् तमोगुणमास्थाय रुद्रात्मना भूतानि कुन्ततीति, कुण्ठतीति वा हिनस्तीति भूतवृत्-भूतवृत्ते नम ।
- ६ सत्त्वगुणमधिष्ठाय भूतानि बिभर्ति धारयति पालयति, पोषयतीत्यपि भूतवृत् - भूतवृत्ते नम
- ७ प्रपञ्चरूपेण वा केवल वा भवतीति भाव - भवतीति भाव - भयन सत्तात्मको वा- भाषाय नम
- ८ भूताना ब्रह्मादि स्यादरान्तानां आत्मा अन्तर्यामीति भूतात्मा- भूतात्मने नम

स्वास्थ्यकर्मी डॉ. अशोक शर्मा (बायाँ) और डॉ. अशोक शर्मा (दायाँ)

यो भावयति भूतानि जनयन् वर्धयन्नपि ।
भूतानां भावनो विष्णु कीर्तितो भूतभावनः ॥

९

पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः
अव्ययः पुर्यः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ।

१५

श्लो० भा० :-

पूञ् पवनेत्यस्य क्तान्तात् पूत. शुद्ध स्वभावत
यस्यारमेति न पूतात्मा देवतो निर्गुण. श्रुत ।

१०

नित्यशुद्धो नित्यशुद्धो नित्यमुक्ता स्वभावत
परम सोऽपि चारमा च परमात्मा प्रकीर्तित ।

११

गन्तव्या गतिरुत्कृष्टा पुनरावृत्त्य भावत
देवता सर्व गगारात् मुक्ताना परमा गति ।

१२

यस्य नास्ति धर्मो नासौ विचारो न्यूनतापि वा
अजरभ्रामरश्चेति श्रुतो नित्य परोऽध्यय. ॥

१३

टि:-

- १ भूतानि भावयति जनयति वर्धयतीति वा भूतभावन - भूतभावनाय नमः ।
- १० क्तान्ति क्तान्तात् पूञ् पातो पूत परिशुद्ध आत्मा यस्य न पूतात्मा -
" गुणोपरतात्. स्वेषतात् पुर्यारमेति कल्पते " इति भाष्ये- पूतात्मने नमः ।
- ११ क्तान्ति क्तान्तात् पूञ् पातो पूत परिशुद्ध आत्मा यस्य न पूतात्मा -
परमात्माने नमः ।
- १२ मुक्तानां परमा कृष्टा गतिरुत्कृष्टा देवता-पुनरावृत्त्य भावत
कृष्टार्थ " मातुर्ये च बोधेय पुनर्वाय न विद्यते " इति अद्वैतब्रह्मनाम्-
मुक्तानां परमायै नमः ।
- १३ धर्मो नासौ विचारो वा न विद्यते इति अन्वय " अजरोपरोऽध्यय " इति
धर्म- अन्वय नमः ।

आसीत् पुरेति पुरुष स पुरे शयान
पूर्णो ददाति स पुरुणि महत्फलानि ।
अन्ते हिनस्ति भुवन स्पति य पुरुणि
सर्गस्थितिप्रलयकृत् पुरुष पुराण ॥

१४

साक्षादव्यवधानेन सर्वं पश्यति सर्वदा
सर्वंशो य सहस्राक्ष साक्षी स पुरुष स्मृत ।

१५

जानाति य क्षेत्रमिद क्षमात्मक
क्षेत्रज्ञ आत्मा स तु जीवसज्ञ ।
न चाक्षरोऽनश्चर एव चात्मा
तयोरभेद श्रुतिसिद्ध एव ॥

१६

योगो योगविदां नेता प्रधानपुरुषेश्वरः
नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः ।

१६

श्लो० भा० :-

समाधी युज भावेत्र योगस्तु तदवाप्यता
एकत्वभावना योगो जीवात्मपरमात्मनो ।

१७

टि:-

१४ अस्तेर्व्यत्यस्ताक्षरयोगात् आसीत् पुरा पूर्वमेवेति विग्रहं कृत्वा ध्युत्पादित
श्रुते पुरे शेत इति पुरुष
आत्मा यत् तस्मात् पुरुष
, पुरुणि सनाति ददाति
वा पुरुणि सहारे रयति नाशयतीति वा पुरुष । पुराय नमः ।

१५ मायात् द्रष्टरि सजायामितीनि - साक्षिणे नमः ।

१६ इति शब्दे कर्त्तरि ष्ट्रिणिति क्षयति नश्यतीति क्षेत्र क्षरीरं जानातीति क्षेत्रज्ञो
जीवात्मा न च क्षरतीति क्षर जीवात्मा-क्षरादन्य अक्षर । यदा अस्तुते
व्याप्रीतीति अक्षर परमात्मा- क्षेत्रज्ञोऽक्षर एवेति एकत्वेण ययोरभेद
पारमार्थिक इति घोषयते चकारात् व्यापहारिको भेद न पारमार्थिक इति च
घोषयते इति भाष्योक्त्या पदयोरनपेरेकनामत्वं तथा- क्षेत्रज्ञाय अक्षराय
नमः ।

१७ योगोऽवाप्यता योग - योगाय नमः ।

योग विदन्ति जानन्ति सम्यक् योगविदस्तु ये तेषा योगविदा नेता प्रापक परम पदम् ॥	१८
प्रधान प्रकृतिमाया जीवस्तु पुरुषस्तयो ईश्वर परमात्मासौ प्रधानपुरुषेश्वर ।	१९
नरस्याघो वपुश्चास्य सिंहस्योर्ध्ववपुस्तया नारसिंह वपुर्यस्य नारसिंहवपु स्मृत ।	२०
श्रयतीति हरि या श्रीनित्य वक्षसि सस्थिता नित्ययोगे मनुष्य श्रीमान् नानारूपधरोप्यसौ ।	२१
का ब्रह्मापि च विष्णुरस्तु गिरिशोऽपीशश्च केशास्त्रय केशा यस्य वशा स केशव इति ख्यातस्त्रिमूर्त्योतिग । केशो चाप्यवतीति वा स हृतवान् य केशिन दानव केशा वास्य मनोहराभिरुचिरा ध्येय सदा केशव ॥	२२
पुरुषाणामुत्तम श्रेष्ठ पूरुषेपूतमोऽपि वा अक्षरादुत्तमश्चेति प्रथित पुरुषोत्तम ।	२३

टि:-

- १८ योगक्षेमवहनादिना योगविदा नेता - "तेषा नित्याभिवृत्ताना योगक्षेम बहाम्यह" इति भगवद्बचनात्- योगविदा नेत्रे नम ।
- १९ प्रधान प्रकृति पुरुषो जीव तयोरीश्वर प्रधानपुरुषेश्वर परमात्मा । प्रधानपुरुषेश्वराय नम ।
- २० नारसिंहवपुषे नम ।
- २१ घोररूपधरस्याप्यस्य धियो हानिर्भवेत्याह श्रीमान् श्रीमते नम ।
- २२ यश्च अश्च ईशश्च केशास्त्रिमूर्तय ते यस्य वशा स केशव कश्च ईशश्च केशो ताववतीति केशव यश्च हिमाया इति धातो केशिन हृतवानिति केशव पृषो दरादित्यान् शब्दमाधुत्वकल्पना- केशादोन्यतरस्यां इति वप्रत्यय प्रसमाया-केशवाय नम ।
- २३ "यस्मान् धारमतीतोऽक्षरादपि शोतम अनोस्मि लोके वेदे च प्रथित पुरुषोत्तम" इति भगवद्बचनात्- पुरुषोत्तमाय नम ।

सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुर्भूतादिनिधिर्व्ययः
संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः ।

१७

श्लो० भा० :-

सर्वकृत् सर्वभृत् सर्वं सर्वज्ञ सर्वकारण
सर्वात्मा स हरि सर्वं सर्वं विष्णुमय जगत् ।

२४

पापीघमिह भक्ताना दुष्टाश्च जगत् सदा
शृणाति सर्वं सहारे शर्वं स हरिरच्युत ।

२५

निस्त्रंगुण्यात् विशुद्धत्वात् शिव सर्वशिवकर
निर्गुण परमात्मासौ विष्णुरेव सदाशिव ।

२६

स्थाणुर्हंस्तु सजाया स्थिरत्वात् स्थाणुरेव वा
हरश्च हरिरेवेति स्थाणु स हरिरच्युत ।

२७

भूतानि वियदादीनि जमादादीपते यत्
भूतानामादिभूतत्वात् भूतादि स हरि स्मृत ।

२८

सर्वं निधीयते यस्मिन् प्रलये स निधि स्मृत
अव्ययोऽनश्वरश्चेति विष्णु स निधिर्व्यय ।

२९

टि -

२४ 'असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवाप्ययात् सर्वस्य सर्वदाज्ञानात् - सर्वमेत
प्रचक्षते' इति भगवद्दयासवचनात्- सर्वस्मै नम ।

२५ शारदाय नम

२६ "स ब्रह्म स शिव" इत्यभेदोपदेशात् शिवादिनामभिर्हरिरिव स्तूयते-
शिवाय नम ।

२७ स्थिरत्वात् स्थाणु - स्थाणवे नम ।

२८ भूतानामादिकारणत्वान् भूतादि - भूतादये नम ।

२९ वामं व्यपिबन्तो च इति नि प्रत्यय - अव्ययश्च निधेर्विशेषण - तथापि
"निधये अव्ययाय नम" इत्येव चतुष्पदं तत्प्रसाय ।

धर्मसंस्थापनायाय सभवामीति चोक्तित् स्वेच्छया स महाविष्णु सम्यक् भवति सभव ।	३०
यो भावयति भोक्तृणा ददाति च फलान्यपि भावन सर्वफलदो भक्ताना वाञ्छितार्थद ।	३१
अधिष्ठानतया भर्ता प्रपञ्चभरणादसौ धारणात् पोषणाच्चापि भर्ता सर्वपतिर्हरिः ।	३२
प्रक्षेपेण भवन्त्यस्मात् सर्वभूतान्यस्यैव भवो जन्म प्रकृष्टोस्य प्रभवो धर्मरक्षणात् ।	३३
अकर्तुमन्ययाकर्तुं कर्तुं सर्वमपीच्छया सामर्थ्यातिशयाद्गुण प्रभुनां रायण स्मृत ।	३४
निरुपाधिकमैश्वर्यं सर्वमस्यास्ति तन्मय एक सर्वेश्वर श्रुत्या वैशित्वादीश्वरो हरिः ।	३५

स्वयंभूः शंभुरादित्यः पुष्कराक्षो महास्वनः
अनादिनिधनो धाता विधाता धातुरुत्तमः । १८

टि:-

- ३० स्वेच्छया समीचीन भवनमस्येति सभव "अथ दुष्टविनाशाय साधुना रक्षणाय च स्वेच्छया सभवाम्येव गर्भं दुःखविवर्जित" इति भगवद्बचनोत्-सभवाय नमः ।
- ३१ भावनाय नमः ।
- ३२ प्रपञ्चस्याधिष्ठानरत्नेन भरणात् भर्ता भर्त्रे नमः ।
- ३३ प्रभवाय नमः ।
- ३४ सर्वान्त्रिगुण्यु सामर्थ्यादिनायात् प्रभु - प्रभवे नमः ।
- ३५ निरुपाधिकमैश्वर्यमस्यतीश्वर ईशित्वादिनि ईशित्वाद्यष्टसिद्धयो लक्षिता यथा "अणिमा महिमा लघ्वी गरिमा प्राप्तिरोक्षिता प्राकारयश्च वसित्वश्च यत्र कामा परागता" इति-ईश्वराय नमः ।

स एष स्वयमुद्भवमिति मनोरक्त्या स्वयभूर्हरि -
 सर्वेषामुपरि स्वय भवति च स्वेच्छानुसारेण स । । । ।
 यो येषामुपरीति मन्त्रपरिभ्रवणात् स्वयभूरपि
 स्वातन्त्र्यात् परमेश्वर स भगवान् विष्णु स्वयभू स्मृत ॥ ३६

श भावयति भक्तानामिति शम्भु सुखप्रद
 भुक्तिदो मुक्तिदश्चासौ शम्भुनारायण स्मृत । ३७

आदित्योऽदितिनाथ एव स हरिर्षोऽखण्डपृथ्वीपति
 यद्वा वामन एव चादितिसुतो यो मण्डलस्थोपि वा ।
 आदित्य प्रतिभासर्तेऽबुनि यथा चैकोप्यनेकात्मक
 सादृश्याद्गुणधारत स भगवानादित्य इत्यादृत ॥ ३८

विषयानन्दनुतेह्यक्षि जले पुष्पति पुष्कर
 पथ तत् पुष्कराक्षऽस्य पुष्करोपमिताक्षिणी । ३९

महान् पूज्यतमश्चासौ स्वन शब्द श्रुतिस्तथा
 महास्वन स वेदात्मा मेघगभीरनिस्वन । ४०

टि:-

३६ "पराश्वि खानि व्यतृणत् स्वयभू" इति मन्त्रवर्णनात् स्वयभू परमेश्वर स्वय
 मेव स्वतन्त्रो भवति न परतन्त्र इति- स्वयभुवे नम ।

३७ श भावयति भक्तानामिति शम्भु - शम्भवे नम ।

३८ अदितेरखण्डिताया मस्या पतिरित्यादित्य "महीं देवी विष्णुपत्नी"
 इति श्रुते । अदित्या काश्यपपत्न्या पुत्रो वामनश्चेद्राजुजम्बादित्य
 "आदित्यानामह विष्णु" इत्युक्त्या आदित्यमण्डलान्तस्यो हिरण्य पुत्रो
 वा- आदित्याय नम ।

३९ पुष्करेणोपमिते अक्षिणी अस्वेति पुष्कराक्ष - पुष्कराक्षाय नम ।

४० अस्य महतो भूतस्य निश्चितमेतत् महेश्वरी यजुर्वेद - इति श्रुते - महा
 स्वनाय नम ।

आदिर्जन्म विनाश च निघन यस्य नास्ति स
अनादिनिघनो नित्यश्चाद्यन्तरहितो हरिः ।

४१

अनन्तादिस्वरूपेण विश्वधारणपोषणात्
धाता धान्स्तृचा योसौ दधाति सकल जगत् ।

४२

विशेषेण दधातीति विधाता सर्वकर्मकृत्
फलानामपि कर्त्तासौ योनन्तादीन् दधात्यपि ।

४३

धातुविरिञ्चादुत्कृष्टश्रोतमो धातुरुत्तम,
धातुश्चासाबुत्तमश्च चिद्रूपश्रोतमो हरिः ।

४४

अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभो ऽमरप्रभुः

विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा स्थविष्ठः स्यविरो ध्रुवः ।

१६

श्लो० भा० :-

प्रमातु सर्वथा ऽशक्य प्रत्यक्षादिप्रमाणत
अप्रमेय साक्षिरूपो नावगम्यो हरिश्च स ।

४५

हृषीकेशश्चेन्द्रियाणामीशो वा स्ववशोद्वय
सूर्यचन्द्रात्मनो यस्य हृष्टा केशास्तु रश्मयः ।

४६

टि:-

- ४१ अनादिनिघनाय नम ४२ धात्रे नम ४३ विधात्रे नम
४४ धातुरुत्तम इति एव नाम सामानाधिकरूपेण धानव उत्तमाय नम चैवपि
वरूपेण च धातुरुत्तमाय नम इति धतुर्व्यन्तम ।
४५ शब्दादिरहितत्वात् प्रत्यक्षगम्य नाप्यनुमानगम्य तद्रयाप्तलिङ्गानावात्
नाप्युपमानमिदं निर्भागत्वेन सादृश्याभावात् नाप्यर्थापत्तिग्राह्य तद्विना-
नुपपद्यमानस्यानभवात् नाप्यभावगोचर भावरूपत्वात् अभावगाशित्वाच्च
नापि शास्त्रप्रमाणवेद्य प्रमाणव्रत्यातिशयाभावात् - यद्येव शास्त्रयोनित्व
वयं ? उच्यते-प्रमाणादि माशित्वेन प्रमाणस्वरूपस्य प्रमाणाविषयत्वेपि
अभ्यस्ताज्जपनिवृत्तंत्वेन शास्त्रप्रमाणवत्त्वमिति अप्रमेय साक्षिरूपत्वा-
दिति भाष्य- अप्रमेयाय नम ।
४६ "सूर्यरश्मिहंरिवेद्यं पुरस्तात्" इति श्रुते. हृषीकेशाय नम

पद्मनाभोऽस्ति यन्नाभौ पद्म तद्विश्वकारण
 "अजस्य नाभावध्येकमपित" श्रुतिकीर्तनात् ।

४७

त्रियते न तु ये प्रोक्तास्ते देवाश्चामरा अपि
 अमराणा प्रभु स्वामी हरिश्चेत्यमरप्रभु ।

४८

विश्वकर्मा यस्य विश्व कर्म कार्यं क्रियाथवा
 सादृश्याद्वा विश्वकर्मा त्वष्ट्रा निर्माणकौशलात् ।

४९

मन्यते चिन्त्यते चेति मनुर्मग्नात्मकोपि वा
 मनु प्रजापतिमन्ता नान्योऽतोऽस्तीति च श्रुते ।

५०

तनूकरोति यस्त्वष्टा ष्टुत्वाच्च त्वक्षते स्तृच
 सर्वभूतानि सहारे यस्मिन् यत् प्रविलीयते ।

५१

सर्वातिशयसस्थूल स्यविष्टायं प्रकीर्तितं
 विराडात्मा स्यविष्टोऽसौ विष्णुरन्वयं नामक ।

५२

पुराण स्यविरो वृद्ध स्थिरत्वाच्च ध्रुवोपि य
 स चादिपुरुषो विष्णुविश्रुत स्यविरो ध्रुव ।

५३

अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णो लोहिताक्षः प्रतर्दनः
 प्रभूतस्त्रिककुम्भाम पवितं मंगलं परम् ।

२०

टि.-

४७ पद्मनाभाय नम

४८ अमरप्रमदे नम

४९ विश्वकर्माणं नम

५० मनवे नम

५१ त्वक्षतेस्तनूकरणार्थान् तृच प्रत्ययस्य ष्टुत्वान् त्वष्टा- त्वष्ट्रे नम

५२ स्यविष्टाय नम

५३ ("त्वैव ह्यस्य स्यविरस्य नाम" बह्वं चा वयोवचनो वा इति भाष्ये) स्यविरो ध्रुव इत्येवं नाम स्यविराज- स्यविराय ध्रुवाय नम

श्लो० भा०:-

"यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह"

इति श्रुत्या स चाग्राह्यो गृह्यते यो न चेन्द्रियं ।

५४

शाश्वत् सर्वेषु कालेषु भवतीति च शाश्वत

नित्यस्तु बहुधा श्रुत्या "शाश्वत शिवमच्युतम्" ॥

५५

कृष्ण पापापहारी जगदघहरणात् कर्पणार्थात् कृपेर्वा
सत्तार्थत्वाच्च धातो सदपि च भगवान् णार्थतो निवृत्तात्मा ।कृष्णस्तद्भावयोगात् भवति च परम सच्चिदानन्दरूप
कृष्णो वर्णोऽस्य यस्मादपि च निगदित स्यामवर्णो मनोज्ञ ॥

५६

लोहिते चाक्षिणी यस्य लोहितास कृपारुण

"समावृषभ" इत्यादि लोहिताक्षोपि च श्रुते ।

५७

प्रतर्हति हिनस्तीति सर्वभूतानि सहृवी

प्रतर्हन् स भगवान् दुष्टसिद्धयन्तत्पर ।

५८

प्रभूतगुणवानेव प्रभूतो दोषवर्जित

जानैश्वर्यादिभि सर्वगुणै सम्पन्न ईश्वर ।

५९

ऊर्ध्वापो मध्यलोकाना तिसृणा वज्रुभामपि

धाम स्थानमिति प्रोक्तस्त्रिवज्रुब्धाम विभुत ।

६०

शुद्धमत्यनेन मन्त्रात्मा य शोधयति देवता

पुनाति येन वा यो वा पवित्रमुभयात्मकम् ।

६१

टि:-

५४ अग्राहाय नम

५५ शाश्वत सच्चिदानन्दात्मक - शाश्वताय नम ।

५६ "कृपिर्भूवाचक दग्धो णञ्च निवृत्ति वाचक विष्णुस्तद्भावयोगाच्च कृष्णो
भवति शाश्वत" इति श्यामवचनान्- कृष्णो वर्णश्च मे यस्मात् तस्मात्
कृष्णोऽहमर्जुन" इति भगवद्बचनाच्च- कृष्णाय नम

५७ "समावृषभो लोहिताक्ष" इति श्रुते - लोहिताक्षाय नम

५८ प्रतर्हनाय नम ५९ प्रभूताय नम

६० त्रिवज्रुब्धाम इत्येवं नाम- त्रिवज्रुब्धाम्ने नम

६१ पुत्र मन्त्राया कर्त्तारि अपिदेवनयोरिति पाणिनिस्मरणान् इत्यप्रत्यय
-पवित्राय नम

असुभानि निहन्तीति शुभानि वितनोति च
मगलं तत् स्मृतं गुसा ब्रह्म तच्चेह कीर्तितम् । ६२

सर्वभूतेभ्य उत्कृष्ट परं ब्रह्म च धाम च
दिवकालाद्यनवच्छिन्नं परं ब्रह्म इति श्रुतम् । ६३

ईशानः प्राणदः प्राणो ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः
हिरण्यगर्भो भूगर्भो माधवो मधुसूदनः । २१

श्लो० भा० :-

नियन्ता सर्वभूतानामीशान शान्ता लट्
ईशोश्च वेदविदित सर्वभूतमहेश्वर । ६४

दाति क्षण्डयति प्राणान् शोधयत्यपि दापनात्
चेष्टयत्यपि वा दाति प्राणदो बहुधा श्रुत ६५

प्राणितीत्यपि च प्राण क्षेत्रज्ञो ऽक्षर एव च
मुख्यप्राणोऽथवा श्रुत्या "प्राणस्य प्राण" इत्यपि । ६६

ज्याधिकारे तु बृद्धस्य ज्येष्ठो बृद्धतम स्मृत
कारणत्वाच्च सर्वेषां सर्वातिशयनादपि । ६७

टि:-

६२ कल्याणरूपत्वाद्वा मगल- मगल परमित्येकमिदं नाम सविशेषणमिति भाष्ये-
तथापि केरले पृथङ्नामं गृह्यते- क्षेत्रज्ञोक्षर इत्येकनामत्वं ग्रहणेऽत्र
पृथङ्नामग्रहणमवश्य- तदैव शततमं नाम अच्युतो भवति मगल परमित्येक
नामस्वीकारे क्षेत्रज्ञ अक्षर इति पृथक् नामत्वेन ग्राह्य- मगलाय नम
एवनामत्वपक्षे - मगलाय परस्मै नम

६३ परस्मै नम

६४ ईशानाय नम

६५ "बोह्येवान्यात् वा प्राण्यात्" इति श्रुते - प्राणदाय नम

६६ प्राणाय नम

६७ ज्येष्ठो बृद्धतम सर्वेषां कारणत्वाद्वा ज्येष्ठ- ज्येष्ठाय नम

सर्वातिशयो श्रेष्ठोऽमी य प्रशस्यतम श्रुत “प्राणो वावादि” वाक्येन मुख्यप्राणोपि वा पर ।	६८
प्रादुर्भावात् प्रजासजा पाति रक्षति य पति प्रजापतिस्तु सर्वासा प्रजाना पतिरीश्वर ।	६९
गीर्णतेऽन्तर्द्धोपने यो गर्भं कुक्षिगतस्तथा हिरण्यगर्भो ब्रह्मासी य स्थिनोऽण्डे हिरण्मये ।	७०
सर्वाप्स्यस्मा भवन्तीति भूश्च विश्वमराभिधा सा गर्भे यस्य भूगर्भो भूपतिविश्वकारण ।	७१
माया धव श्रियश्चेतो मायवो मधुविद्यया मौनात् ध्यानात् च योगाच्च वेद्यत्वान्मायव स्मृत ।	७२
असुर मधुनामानमेव सूदितवानिति विद्वानस्त्रिषु लोकेषु मायवो मधुसूदन ।	७३

ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः
अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मनान् ।

२२

ऋ० भा० :-

ईशश्च वरचा प्रोक्तश्चेदित्वाद्यष्टमिद्विद ईश्वरोपि श्रुतश्चासी सर्वतः सर्वशक्तिमान् ।	७४
--	----

टि:-

६८	सर्वातिशयनाद्वा श्रेष्ठ- श्रेष्ठाय नम
६९	प्रजापतये नम ७० “हिरण्यगर्भं समवर्तताग्रे” इतिश्रुति -हिरण्यगर्भाय नम
७१	भू गर्भे यस्य स भूगर्भं - भूगर्भाय नम
७२	“मौनात् ध्यानाच्च योगाच्च विद्धि भारत मायव” इति व्यासवचनात् -मायवाय नम
७३	“कर्णमिश्रोद्भव चापि मधुनाममहासुर ब्रह्मणोपचिर्ति कुर्वन् जघान पुरुषोत्तम तस्य तात वधादेव दवदानवमानवा मधुसूदन इत्याहुः ऋषयश्च जनार्दनम्” इति महाभारते - मधुसूदनाय नम
७४	सर्वं शक्तिमत्तया ईश्वर - ईश्वराय नम

विक्रम शौर्यमस्यास्ति विशेषेणेति विक्रमी त्रिविक्रमो वामनोपि विश्रुतो विक्रमीति स ।	७५
विभ्यत्यनेनेति धन्वा धनुस्तेनान्वितो हरि धन्वीति गीत स्वेनैव "राम शस्त्रभृतामहम्" ।	७६
मेघा धीस्तु समथा या सर्वग्रन्थार्थधारणं साऽस्यास्तीति स मेघावी विश्रुतोऽमितबुद्धिमान् ।	७७
विचक्राम जगच्चेति विक्रमो विश्वविक्रमात् विनाक्रामश्च गन्नेति विक्रम पक्षिवाहन ।	७८
चक्रमे विश्वमखिल क्रम व्रान्तोपि विश्रुत क्रमोऽसौ क्रमहेतुत्वात् भवताना स्वपद प्रति ।	७९
सर्वेषामुत्तमो यस्मात् नास्त्यस्मादुत्तमोऽपर सर्वथा प्रथितश्चाथ सर्वोत्कृष्टोप्यनुत्तम ।	८०
दैत्यादिभिर्घंपयितु कृच्छ्रेणापि न शक्यते दुराघर्षोऽभिभवितु दुस्सहश्चेति कीर्तित ।	८१
साक्षीति प्राणिना सर्वं पुण्यापुण्यात्मकं कृत जानातीत्यकृतघ्नोऽसौ कृतज्ञ परिकीर्तित ।	८२
कृतिस्वरूप सर्वात्मा क्रियाधारतयापि वा क्रियाकर्तृस्वरूपेण देवतात्र कृति स्मृता ।	८३

टि.-

- ७५ विषमिणे नम
७६ धनुरस्मास्तीति धन्वी "श्रीहृदित्वादिनि" धन्विने नम
७७ मेघाविने नम ७८ विना पक्षिणा गह्वरेण प्रमादा विप्रम गह्वरवाहन
-विप्रमाय नम
७९ "व्रान्ते विष्णु" इति मनुवचनात्- प्रमाय नम
८० "यस्मात् पर नापरमस्ति विश्वित्" इति श्रुते "न त्वत्तमोस्त्यभ्यधिक्-
श्रुतोऽन्य" इति स्मृतेष्व- अनुत्तमाय नम
८१ दुराघर्षाय नम
८२ पत्रपुण्याद्यल्पमपि प्रयच्छतं मोक्ष ददातीति वा- कृत्ज्ञाय नम
८३ पुरुषप्रयत्न कृति क्रिया वा- कृत्पै नम

आत्मनो महिमा योस्य नित्यमस्तीति चात्मवान्
सर्वात्मा परमात्मासौ नित्ययोगेन चात्मवान् ।

८४

सुरेशः शरणं शर्म विश्वरेताः प्रजाभवः
अहः संवत्सरो व्याळः प्रत्ययः सर्वदर्शनः ।

२३

श्लो० भा० :-

सुरा शोभनदातारो देवाश्चैश्वर्यदीप्तित
तेषामीश सुरेशोऽसौ विख्यातोऽमितवैभव ।

८५

शृणात्प्राप्तिं हिनस्तीति शरण रक्षितेति स
आर्तानां प्राप्तिहरणात् शरण्य शरण स्मृत ।

८६

शृणाति दुःखं शर्मति मुक्तं वा तत्स्वरूपत
परमानन्दरूपोसौ सर्वमौख्यप्रद स्मृत ।

८७

विश्व रेतो यस्य वीर्यं विश्वरेताश्च स स्मृत
विश्वहेतुर्मुनूक्तिश्च "तासु वीर्यमवासृजन् ।

८८

प्रजनेरुपसर्गाच्च सजायामिति च प्रजा
प्रजानां च भवो जन्म यत्सकाशात् प्रजामव ।

८९

प्रकाशं न जहातीति प्रोक्तश्चाह स्वरूपत
तस्माद्दृश्यात् प्रकाशात्मा विष्णुश्चाह प्रकीर्तित ।

९०

ऋतवः सवसन्त्वस्मिन्निति सवत्सर स्तथा
कालात्मत्वात् स भगवान् विष्णुः सवत्सर स्मृत ।

९१

टि:-

८४ "स भगव कस्मिन् प्रतिष्ठित इति स्वे महिम्नीति" श्रुते -आत्मवते नम

८५ सुरेशाय नम ८६ शरणाय नम ८७ शर्मणे नम

८८ विश्वस्य कारणत्वात् विश्वरेता - विश्वरेतसे नम

८९ प्रजाभवाय नम

९० प्रकाशरूपत्वादह - अह्ने नम ९१ कालात्मनावस्थितो विष्णुः सवत्सर इत्युक्त - सवत्सराय नमः

व्याळो दुष्टगज सर्प सिंहादिदुर्ग्रहो मृग
अशक्यश्च गृहीतु यो व्याळवत् व्याळ एव स । १२

प्रतीति प्रत्यय प्रज्ञा प्रत्ययस्तत्स्वरूपत
ज्ञानात्मा विष्णुरेवोक्त "प्रज्ञान ब्रह्म च श्रुते । १३

दर्शनानि च सर्वानि यस्यासौ सर्वदर्शन
"सर्वात्मा सर्वतश्चक्षुर्विश्राक्ष" मिति च श्रुते । १४

अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः
वृषाकपिरमेयात्मा सर्वयोगविनिस्सृतः । १४

श्लो० भा०:-

जायते नैव चाजोती न जातो न जनिष्यते
इत्यादिविश्रुतो निरयो जन्ममृत्युजरातिग । १५

सर्वेश्वर म सर्वेषामीश्वराणामपीश्वर
"एष सर्वेश्वर" श्रुत्या सादाश्रायणो हरि । १६

गत्यर्थो मगळार्थश्च निष्कृत्यर्थं पिघोरिति
नित्यनिष्पन्नरूपत्वात् सिद्ध स परिकीर्तित । १७

महंसविस्वरूपश्च सर्वोत्कृष्टफलात्मक
विष्णुश्च सिद्धिरित्युक्तस्तादात्म्यादुपचारत । १८

टि :-

- १२ व्याळवत् ग्रहीतुमशक्यत्वात् व्याळ - व्याळाय नम
१३ प्रत्ययाय नम १४ सर्वोत्कृष्टत्वात् सर्वदर्शन - सर्वदर्शनाय नम
१५ "नहि जातो न जायेत् न जनिष्ये कदाचन क्षेपण सर्वभूतानां तस्मादजमज
स्मृत" इति भगवद्गीतायां- अजाय नम
१६ सर्वेश्वराय नम
१७ पिघोरिति पिघु मयां पिघुनाम्ने मगल्ये च, पिघु निष्पत्ती मगल्यार्थान्गंवे
इति क्सारि च मय्य विनापेयनिर्हय- मिडाय नम
१८ निरतिशयफलरूपत्वात् सिद्धि - सिद्धाय नम

आदि कारणमित्यत्र सर्वेषामादिरित्यत
सर्वादि परम प्रोक्त सर्वभूतादिकारणम् ।

१९

यस्य स्वरूपसामर्थ्यात्च्युत नाशो न विद्यते
अच्युतो विश्रुत मांशुष "शाश्वत शिवमच्युत"

१००

धर्मो वृषो वपंति यो हि कामान्
वादबुनोऽपाच्च वपि क्षिति यत् ।
बराहुरूपेण च विश्रुतोऽसौ
वृषावपिध्रोत्युभयस्वरूपान् ॥

१०१

आत्मा न शक्यते मातु परिच्छेत्तुमिमानिति
यस्याऽमावप्रमेयत्वादमेयात्मा हरि स्मृत ।

१०२

सर्वैश्च योगशास्त्रार्थरप्राप्तो बन्धवर्जित
असङ्गोऽयमिति श्रुत्या सर्वयोगविनिस्सृत ।

१०३

वसुर्वसुमनाः सत्यः समात्माऽमम्भितः समः
अमोघः पुण्डरीकाक्षो वृषकर्मा वृषाकृतिः ।

२५

श्लो० भा०:-

यस्मिन् वसन्ति भूतानि यो वा वसति तेष्वपि
वसूना पादवञ्चास्मीत्युक्तो विष्णुर्वसु स्मृत ।

१०४

टि:-

१९ सर्वादये नम

१०० "यस्मात् च्युतपूर्वोऽहमच्युतस्तेन कर्मणा" इति भगवद्बचनात्- अच्युताय नम

१०१ कविर्वराहश्रेष्ठश्च धर्मश्च वृष उच्यते तस्मात् वृषाकपि प्राह काश्यपो मा
प्रजापति इति महाभारते- वृषाकपये नम

१०२ अमेयात्मने नम

१०३ नानाशास्त्रोक्तायोगादपगतत्वाद्वा इति भाष्य- सर्वयोगविनिस्सृताय नम

१०४ वसवे नम

वसुशब्दात् प्रशस्त यत् रागद्वेषादिवर्जित परिपूत मनो यस्य प्रोक्तो वसुमनास्तत ।	१०५
सत्य ज्ञानादि मन्त्रात् श्रुतिषु च विदित सत्सु वा साधु सत्य “सत्त्व त्यक्त्वा भवत् वा निगमनिगदितो मूर्तिमान् योप्यमूर्तं । सत् प्राणास्तीति चान्न यमिति दिनकरो विश्रुतश्चेतिभावात् प्राणान्नादित्यरूपोप्यवितथपरमो ब्रह्म सत्य स विष्णु ॥	१०६
सम आत्मा मनो यस्य रागद्वेषाद्यदूषित सर्वेकैक समात्मासौ “सम आत्मेति” च श्रुते ।	१०७
परिच्छिन्नो मित सर्वैरर्थजातैश्च सम्मित अमितश्चापरिच्छिन्न सर्वथासमितो मत ।	१०८
सर्वथा निर्विकारत्वात् दिक्कालार्थं सम स्मृत मया लक्ष्म्यान्वितो यस्तु स सम शीपतिर्हंरि ।	१०९
ददाति च फल सर्वं पूजितो वा स्तुत स्मृत अमोघो निष्फलो नैव “सत्यकामश्च विश्रुत ।”	११०
अश्नुते पुण्डरीकं य स लक्ष्यो यत् हृदबुजे पुण्डरीकाक्ष इत्यस्य पुण्डरीकनिभेऽक्षिणी ।	१११
वृषो धर्मं स्मृतश्चेति वम यस्य वृषात्मकम धर्मार्थलक्षणं सर्वं वृषकर्मा प्रकीर्तित ।	११२

टि :-

- १०५ रागद्वेषादिभि बलेशर्मदादिभिरुपबलेश्च यतो न क्लुपित चित्त ततस्तन्मा
प्रशस्तमिति भाष्य- वसुमनसे नम
- १०६ अवितथरूपत्वात्, मूर्तामूर्तात्मकत्वाद्वा, प्राणान्नादित्यरूपत्वाद्वा, सत्सु,
साधुत्वाद्वा सत्य -सत्याय नम
- १०७ समात्मने नम १०८ असम्मिताय नम
- १०९ समाय नम ११० अवितथ मकल्पत्वाद्वा “सत्यकाम सत्यमकल्प”
इति श्रुते, अमोघाय नम -
- १११ अश्नुते व्याप्नोति हृदयस्य पुण्डरीकं - ध्यायतां हृत्कमलोपलक्षित इत्यर्थं
“यत् पुण्डरीकं पुरमध्यस्य इति श्रुते - पुण्डरीकाक्षाय नम
- ११२ वृषकर्माणे नम

धर्मार्थमाकृतियस्य शरीर स वृषाकृति
धर्मसंस्थापनार्थाय सभवामीति कीर्तनात् । ११३

रुद्रो बहुशिरा वभ्रुर्विश्वयोनिः शुचिश्रवाः
अमृतः शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महातपाः । २६

श्लो० भा०:-

यो रोदयति रुद्रोमौ सहारे सहरन् प्रजा
रुद्र ददाति दुष्टाना भक्ताना द्रावयत्यपि । ११४

बहूनि च शिरास्यस्य प्रोक्तो बहुशिरास्तथा
"गृह्यशीर्षां पुरुष" श्चेति मन्त्रेण विद्युत् । ११५

अनन्तादिस्वरूपेण लोकान् सर्वान् विभति य
वभ्रु न कीर्तितो विष्णु सर्वाधारतया स्मृत । ११६

विश्वस्य योनि सर्वेषामादिकारणमित्यत
विश्वयोनिस्तु सर्वादिविष्णुरेव स विद्युत् । ११७

शुचीनि श्रवणीयानि नामानीति श्रवास्यपि
यस्य सन्ति महाविष्णुर्विद्युत्तोऽमौ शुचिश्रवा । ११८

मृत न विद्यते यस्य सोऽमृतश्चेति कीर्तित
अजरश्चाजरश्चेति श्रुत्याप्यमृत एव स । ११९

शाश्वतो नित्य एवासी स्थाणुश्चेति स्थिरोपि म
नित्यस्थिरो निर्विकार शाश्वतस्थाणुरुच्यते । १२०

टि:-

११३ वृषाकृतये नम

११४ "रुद्रर्दुग्ध दुःखहेतुर्वा तद्द्रावयति य प्रभु रुद्र इत्युच्यते तस्माच्छिव
परमकारण" इति लिङ्गपुराणवचनात् - रुद्राय नम

११५ बहुशिरसे नम

११६ विभति लोकानिति वभ्रु - वभ्रवे नम ११७ विश्वस्य कारणत्वात्
विश्वयोनि - विश्वयोनय नम ।

११८ शुचिधवसे नम ११९ अमृताय नम

१२० शाश्वतश्चासी स्थाणुश्चेति शाश्वतस्थाणु - शाश्वतस्थाणवे नम

आरोहोऽङ्को वरोऽस्येति वरारोहोपि वा श्रुत
वरमारोहण यस्मिन् पुनरावृत्त्यसम्भवात् ।

१२१

महत् ज्ञानमय चेति तपो यस्य महातपा
तप प्रतापमैश्वर्यं महत् प्रथितमस्य वा ।

१२२

सर्वगः सर्वविद्भानुर्धिष्वक्सेनो जनार्दनः
वेदो वेदविद्व्यङ्गो वेदाङ्गो वेदवित् कविः ।

२७

श्लो० भा० :-

कारणत्वेन सर्वत्र व्याप्तत्वात् स्वेच्छयैव स
गच्छतीति च सर्वत्र सर्वेण परिकीर्तित ।

१२३

येति जानाति सर्वं च लभते विन्दतीति वा
सर्वज्ञ सर्ववित् प्रोवतो लब्धसर्वार्थसाधन ।

१२४

भातीति भानुर्यद्भासा भासते भुवनत्रय
तमेव भान्तमित्यादि श्रुत्या चापि प्रकीर्तित ।

१२५

विष्वग्श्चति सर्वत्र दैत्यसेना पलायते
रणोद्योगेपि वा यस्मात् विष्वक्सेनो हरि स्मृत ।

१२६

टि :-

१२१ आस्टाना पुनरावृत्त्यसम्भवात् वर आरोहण "न च पुनरायत्तं" इति श्रुते
य प्राप्य न निवत्तन्ते" इति स्मृतेश्च- वरारोहाय नम

१२२ यस्य ज्ञानमय तप इति श्रुते - महानपसे नम ।

१२३ सर्वेणाय नम

१२४ सर्वविच्चासो भानुर्धेनि सर्वविद्भानुर्गति भाव्य- तथापि प्राचीनचतुर्व्यंक्त
श्रोत्रेषु पृथगुवा सर्वद्वग्मिहयो- समस्तैकनामत्वं दृश्यते- तन् पाठमनुगृह्य
दृष्टृषट्नामत्वं श्लोक्तं - मयविद नम इति चतुर्व्यंक्त- एवनामत्वे
सर्वविद्भानवे नम । इति- तथा चेत् सर्वद्वग् मिह इति पृथक् नामान
पठनीय ।

१२५ भानवे नम १२६ अश्वनि पलायने- विष्वक्सेनाय नम

- दुर्जनानहंयत्येप हिनस्तीति जनाहंन
अघंते पाच्यते मुवत्यं जनैर्घोसी जनाहंन । १२७
- आरमस्वरूप भक्ताना वेदां वेदयतीत्यसौ
तेषामेवानुवपायं मित्याद्युक्त्वा यत स्वय । १२८
- वेदान्तश्रुत् वेदविच्च स्वयमेव निजोक्तिन
वेत्ति वेदार्यमित्येप वेदविच्चेति कीर्त्तित । १२९
- ज्ञानादिभि प्रपूर्णांसावव्यगोऽविवल स्मृत
अव्यक्तोऽयमिति स्वोक्त्या व्यगो व्यक्तिर्न यस्य स । १३०
- यस्यागभूता सर्वेपि वेदाश्च परमो हि स
ममस्तवेदवेद्यत्वात् वेदागो विष्णुहच्यते । १३१
- वेदान् विन्ते तदयंश्च विचारयति तत्त्वत
विदेविचारयंतोसौ वेदविच्चेति विश्रुत । १३२
- भ्रान्तदर्शी कवि प्रोक्त सर्वदृक् चापि कीर्त्तित
“कविर्मनीषी नाग्योऽतो द्रष्टा” चेत्यादि मन्त्रत । १३३

लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः कृताकृतः
चतुरात्मा चतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः ।

२८

टि :-

१२७ जनाहंनाय नम

१२८ तेषामेवानुवपायंमहमज्ञानज तम नाशयाम्यारमभावस्यो ज्ञानदीपेन
भास्वता” इति भगवद्वचनात् वेदाय नम

१२९ सर्वे वदा सर्वविद्या समास्त्रा सर्वे यज्ञा सब इज्याश्च वृष्ण विदु वृष्ण
ग्राह्यणास्तत्त्वतो ये तेषा राजन् सर्वयज्ञा समाप्ता इति भारत-
वेदविदे नम

१३० अव्यगाय नम १३१ वेदागाय नम

१३२ वेदविदे नम १३३ कवये नम

श्लो० भा० :-

सर्वेषामपि लोकानामुपद्रष्टा विशेषतः अप्यक्षयति यत् लोकान् लोकाध्यक्ष इतीरित	१३४
अध्यक्षोतीति चाध्यक्ष सुराध्यक्षो हरिस्तथा सुराणां लोकपालानां स्वामी स परिकीर्तित ।	१३५
अनुरूपफल दातु साक्षिरूपेण चेक्षते धर्माधर्मां च साक्षाद्यो धर्माध्यक्ष प्रकीर्तित ।	१३६
कृतोऽसौ कार्यरूपत्वात् कारणत्वात्तथाऽकृत विशेषण विशेष्येण समासोत्र कृतावृत्त ।	१३७
ब्रह्माद्या पृथगात्मानश्चतस्रोस्य विभूतयः सर्गे स्थितौ लये सन्ति चतुरात्मा तत स्मृत ।	१३८
व्यूह्यात्मानं चतुर्षां वासुदेवादिमूर्तिभिः सृष्ट्यादीन् प्रकरोतीति चतुर्व्यूह प्रकीर्तित ।	१३९
चतुर्दंष्ट्राश्चतस्रोऽस्य नृसिंहवपुषो यत । दंष्ट्रा शृगाणि सादृश्यात् "चतु शृगोपि" वा श्रुते	१४०
दक्षचक्रगदाशार्ङ्गरिकिताश्च भुजा स्वतः चत्वारश्चास्य मन्तीति कीर्तित स चतुर्भुज ।	१४१

टि :-

- १३४ लोकाध्यक्षाय नमः १३५ सुराध्यक्षाय नमः
 १३६ धर्माध्यक्षाय नमः १३७ कृताकृताय नमः
 १३८ "ब्रह्मा दक्षादयः कालस्तर्धवाहिलजन्तवः । विभूतयो हरिरेता जगतः सृष्टि-
 हेतवः । विष्णुर्मन्वाद्यश्च यत्नं सर्वभूतानि च द्विज । स्थितेनिमित्तभूतस्य
 विष्णोरेता विभूतयः । रुद्र कालोऽन्तर्वाचाश्च समस्ताश्च जन्तवः ।
 चतुर्षां प्रलयापैता जनाहंनविभूतयः इति विष्णुपुत्राणोक्तत्वात् चतुरात्मा-
 चतुरारमने नमः
 १३९ गृष्ट्यादीं वासुदेवगणपणप्रसुम्नानिदृष्टाह्याभ्यन्तरो व्यूहा आत्मनो मूर्ति
 भेदाभास्येति --चतुर्व्यूहाय नमः
 १४० चतुर्दंष्ट्राय नमः १४१ चतुर्भुजाय नमः

भ्राजिष्णुर्भोजनं मोक्ता महिष्णुर्जगदादिजः
अनघो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः ।

२९

दलो० भा० :-

भ्राज् दीप्ती भुवश्चेति भूषणादावपीष्णुचा
प्रवासांकरमत्वाच्च भ्राजिष्णुरिति कीर्तित ।

१४२

प्रवृत्तिर्भोग्यरूपा या भुज्यतेऽपितु भोजन
भोजन तत्स्वरूपत्वादभेदेनोपचारात् ।

१४३

भृङ्क्ने पुरुषरूपेण भोज्या ता प्रवृत्ति यत्
भोक्ता स पुरुषश्चेति विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

१४४

सहतेऽभिभवत्येष हिरण्याज्ञादिराक्षसान्
स्वप्रभावादत् स्यात् सहिष्णुर्विष्णुरेव स ।

१४५

हिरण्यगमरूपेण स्वयमुत्पद्यते यत्
जगदादाविति प्रोक्तो विष्णु स जगदादिज ।

१४६

अघ पाप्मास्य नास्तीति प्रोच्यतेऽनघ इत्यसौ
श्रुत्याऽ“पहत पाप्मे”ति विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

१४७

जानैश्वर्यादिभिर्विश्व गुणैर्विजयते यत्
अतिशेन इति प्रोक्तो विजयो विष्णुरेव स ।

१४८

जि जयेऽतन्तृचा जेता योतिशेते स्वभावत्
सर्वभूतानि चेत्यस्मात् विष्णुर्जेता प्रकीर्तित ।

१४९

वार्यंकारणरूपत्वात् विश्व योनिस्तु यस्य स
विश्व चासौ च योनिश्च विश्वयोनि प्रकीर्तित ।

१५०

देवतियंङ्मनुष्यादि शरीरेषु पुन पुन
क्षेत्रज्ञरूपेणैवासौ वसतीति पुनर्वसु ।

१५१

टि :-

- १४२ भ्राजिष्णावे नम १४३ भोजनाय नम
१४४ भोक्त्रे नम १४५ सहिष्णवे नम १४६ जगदादिजाय नम
१४७ अनघाय नम १४८ विजयाय नम १४९ जेत्रे नम
१५० विश्वयोनये नम १५१ पुनर्वसवे नम

उपेन्द्रो वामनः प्रांशुरमोघः शुचिरूर्जितः
अतीन्द्रस्संग्रहः सर्गो धृतात्मा नियमो यमः।

३०

श्लो० वा० -

उपेन्द्रो ह्यनुजत्वेनापीन्द्र चोपगतोऽथवा इन्द्रस्योपरि वा यस्मात् स्यापितो गोभिरित्यत ।	१५२
घलि याचितवानेव वामनो वामनाकृति मध्ये वामनमित्यादि मन्त्रेणोपास्य एव वा ।	१५३
भू पादौ द्यौ शिरश्चास्य क्रमतस्तु जगत्त्रय इत्यादिविश्वरूपत्वात् प्राशुत्वात् प्रांशुरेव स ।	१५४
न मोघो निष्फल नास्ति चेष्टित यस्य सर्वथा अमोघो विष्णुरेवोक्त सर्वकर्मफलप्रद ।	१५५
पावनत्वान्च भक्ताना स्तुवता स्मरतामपि शुचिश्च कीर्तितो मन्त्रात् "स्पर्शश्चास्य महान् शुचि" ।	१५६
ज्ञानक्रिया शक्तिरूप स्वभावेन हरिस्तत बलप्रवर्षशालित्वाद्गजितश्चेति कीर्तित ।	१५७
ज्ञानैश्वर्यादिभि सिद्धै स्वस्य स्वाभाविकैरपि अतीत्येन्द्र स्थितश्चासावतीन्द्रो विष्णुरुच्यते ।	१५८

टि -

- १५२ 'ममोपरि यथेन्द्रस्त्वस्यापितो गोभिरीश्वर उपेन्द्र इति कृष्ण त्वा मास्यन्ति
भुवि देवता' इति हरिवंशे- उपेन्द्राय नम
- १५३ मध्ये वाममासीन विश्वेदेवा उपासते" इति मन्त्रवर्णात् सभजनीय इति वा-
वामनाय नम
- १५४ ज्योते जु सतिते हस्ते अमृतोऽभूदवामन । सर्वदेवस्य रूप दर्शयामास वै प्रभु
"भू पादौ द्यौ शिरश्चास्य चन्द्रादित्यौ च चक्षुषी" इत्यादि विश्वरूप
दर्शयित्वा "तस्य विक्रमतो भूमि चन्द्रादित्यौ स्तनान्तर । नम प्रक्रममाणस्य
नाम्या तौ समवस्थितौ । दिवमात्रममाणस्य जानुमूले व्यवस्थितौ इति
प्राशुत्व दर्शित हरिवंशे- प्राशुवे नम -

१५५ अमोघाय नम १५६ शुचय नम १५७ ऊर्जिताय नम

१ - ज्योतिषाय नम

प्रलये सर्वभूतानि स्वस्मिन् महस्तीति स सग्रह कथितो विष्णु सर्गस्थितिलयात्मा ।	१५९
मृज्यरूपतया नगं मगंहेतुतयापि वा सर्गं स विष्णुरेवोक्तं कार्यकारणरूपतः ।	१६०
जन्माद्यभावादात्मा च स्वरूप येन वा घृत ऐकरूप्येण चेत्यस्मान् घृतात्मा स प्रकीर्तितः ।	१६१
स्वेषु स्वेष्वधिकारेषु य प्रजाश्च नियच्छति नियमं स विनिर्दिष्टो विष्णुरेव नियामकः ।	१६२
अन्तर्यामि स्वरूपेण धीवृत्तीर्यच्छतीति स यमश्च कथितो विष्णुर्यमो यममनोत्पत्तः ।	१६३

वेद्यो वैद्यः मदायोगी वीरहा माधवो मधुः
अतीन्द्रियो महामायो महोत्साहो महाबलः । ३१

श्लो० भा० -

यत्ज्ञानेनैव चाप्नोति जनस्तत्परमं पद तत्तच्च वेदनाहंत्वात् वेद्यो विष्णुर्मुमुक्षुभिः ।	१६४
वेदेति सर्वविद्याश्च भक्तास्ता वेदयत्यपि । वैद्यस्तु प्रथितश्चात् सर्वज्ञो विष्णुरेव स ।	१६५
योगस्तु कथितश्चैक्य क्षेत्रज्ञपरमात्मनो आविर्भूतैक्यरूपत्वात् मदायोगी तु सर्वदा ।	१६६
धर्मसंस्थापनार्थाय वीरानपि च दुर्ममंतीन् निहन्ति नियमेनेति वीरहा हरिरुच्यते ।	१६७

टि :-

- १५९ सर्वेषां प्रतिसंहारात् सग्रह इति - सग्रहाय नमः
१६० सर्गाय नमः १६१ घृतात्मने नमः १६२ नियमाय नमः
१६३ यमाय नमः १६४ वेद्याय नमः
१६५ सर्वविद्या वेत्तीति वैद्यः भक्ताश्च वेदयतीति च वैद्य - वैद्याय नमः ।
१६६ सदायोगिने नमः १६७ वीरघ्ने नमः

माया श्रियश्च विद्याया धव स्वामी पतिश्च य
श्रीपतिर्माधवश्चैव विद्यास्वामी स कीर्तित ।

१६८

यथा मधुपरा प्रीतिमुत्पादयति यत् स्वत
सादृश्यात् मधुना चैव मधुश्च हरिरुच्यते ।

१६९

इन्द्रियाण्यप्यतिशान्त शब्दादिरहितत्वत
श्रुत्याप्य "शब्दमस्पर्श" हरिश्चातीन्द्रिय स्मृत ।

१७०

माया तु महती यस्य मायिनामपि मोहिनी
महामाय स्वय चोक्त "मम माया दुरत्वया" ।

१७१

सर्गस्थितिलयाथेषु यस्मोत्सोहो महाश्च स
उद्युक्तत्वात् प्रकर्षण महोत्साह इतीरित ।

१७२

प्राणन जीवन चास्य साधन बलमुच्यते
महत् बल तु यस्यास्ति प्रोक्त स तु महाबल ।

१७३

महाबुद्धिर्महावीर्यो महाशक्तिर्महाद्युतिः
अनिर्देश्यवपुः श्रीमानमेयात्मा महाद्रिघृत् ।

३२

श्लो० भा० :-

बुद्धिमत्वाच्च विज्ञत्वात् सर्वबुद्धिमतामपि
महती बुद्धिरस्येति महाबुद्धि प्रकीर्तित ।

१७४

टि -

१६८ मा विद्या च हरे प्रोक्ता तस्या ईशो यतो भवान् तस्मान्माधवनामापि धव
स्वामीति शब्दित इति हरिवशी- माधवाय नमः.

१६९ मधुशब्दस्य क्लीबत्वेपि अर्धर्चादिगणे पाठात् पुनस्तुसकयोर्मधु इति
पुस्तकमपि मुक्तमेव, अत एव चतुर्ध्वस्तकौशेपु मधुने तम मधवे नम
इति च ।

१७० अतीन्द्रियाय नम १७१ महामायाय नम

१७२ महोत्साहाय नम

१७३ बलिनामपि बलवत्त्वात् महाबल - महाबलाय नम

१७४ महाबुद्धये नम

- अविद्यातक्षण धीर्यं जगदुत्पत्तिकारण
महदस्येति मन्त्राधीर्यं प्रोक्तम्तु भगवान् हरि । १७५
- शक्तिं मामर्घ्यंमम्यति महती सर्वतोधिवा
महाशक्तिरिति प्रोक्तो विष्णु शक्तिमता वर । १७६
- महती च द्युतिर्षस्य ज्योतिर्भ्रंति महाद्युति
श्रुत्या चापि "स्वयज्योति" ज्योतिषां ज्योतिरित्यपि । १७७
- निर्दोष्टमपि चाशक्यं वपुश्चैवमिति स्वत
अनिर्दोश्यवपु प्रोक्तं स्वयवेद्यतया हरि । १७८
- श्रीरस्यातिशयनास्ति ममश्रैश्वर्यलक्षणा
श्रीमतामप्रणीश्रंति श्रीमानित्युच्यते हरि । १७९
- आत्मा बुद्धिरभेयोस्य सर्वेश्च प्राणिभिर्यत
अमेयात्मा हरिश्रैव परमात्मा महामना । १८०
- महाद्रिमन्धिमयने मदरं गोकुलावने
गोवर्चनं दयारेति कीर्तितं म महाद्रिषत् । १८१

महेष्वासो महीभर्ता श्रीनिवासः सतांगतिः
अनिरुद्धः मुरानन्दो गोविन्दो गोविदां पतिः । ३३

श्लो० भा० :-

इष्वासस्तु शरक्षेपो महान् यस्य तु कीर्तित
महेष्वासो हरिश्रैव शाङ्गधन्वा यतो हि म । १८२

टि:-

- १७५ महावीर्याय नम
१७६ महाशक्तये नम
१७७ महाद्युतये नम । १७८ अनिर्दोश्यवपुषे नम ।
१७९ श्रीमते नम । १८० अमेयात्मने नम ।
१८१ घृञ्जं क्विपि ह्रस्वस्यत्तु क इति महाद्रि दयारेति महाद्रिषत् इत्यवर्गं प्रथमान्तं यथा चोक्तं महाद्रिषत् तत्कारान्तस्त्रिलोकाद्दधीरितं । विश्वमृक्तु प्रकारान्तं सो वकारान्त उच्यते इति—महाद्रिषत् नम । पकारान्तपक्षे महाद्रिषत् नम ।
१८२ महेष्वाय नम ।

एकाग्रवाप्लुता देवी मही यस्तु बभार स महीभर्ता भूमिपासी विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	१८३
सर्वदा वसति श्रीश्च वक्षस्यास्यानपायिनी श्रीनिवास इति प्रोक्त श्रीपतिविष्णुरेव स ।	१८४
मता गतिस्तु साधूना पुरुषार्थाप्तिसाधन कारण वा सज्जनाना सर्वाभीष्ट फलप्रदम् ।	१८५
निरुद्धो नैव केनापि प्रादुर्भावेष्वपि बबचित् विष्णुरेवानिरुद्धोऽसौ व्यूहेष्वेव प्रकीर्तित ।	१८६
सुरानानन्दयत्येव दुष्टदैत्यनिबर्हणात् सुरानन्द इति प्रोक्त सर्वसौख्यप्रदो हरि ।	१८७
गामधेरविदत् वराहवपुषा मग्ना क्षिति चोद्धरन् गोविन्दोपि च या स वेदनिबहू मत्स्यो ह्यग्रीवहा । देवानामपि चेन्द्रवत् स तु गवा गोविन्द इन्द्रोऽथवा गामिन्द्रोपरि चाप्तवानपि पद धेन्वा च गोविन्दताम् ॥	१८८
वेदात्मिका तु गौर्वाणी ता विदन्तीति गोविद तेषा पतिश्च स्वामीति गोविदापतिरच्युत ।	१८९
मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः ।	३४

टि-

- १८३ महीभर्ते नम ।
 १८४ श्रीनिवासाय नम ।
 १८५ सतागर्ह्ये नम ।
 १८६ व्यूहेष्वेव इति वासुदेव, सर्वापण, प्रद्युम्नानिरुद्धेष्वनिरुद्ध इति वा
 अनिरुद्धाय नम ।
 १८७ सुरानन्दाय नम
 १८८ अह किलेन्द्रो देवाना त्व गवामिन्द्रता गत गोविन्द इति लोकास्त्वा
 स्तोप्यन्ति भुवि द्वाश्वतम् "गौरेषानु तथा वाणी ता च विन्दयते भवान् ।
 गोविन्दस्तु ततो देव, मुनिभि वक्ष्यते भवान्" इति हरिवंशे- गोविदाय नम
 १८९ गोविदापरये नम

श्लो० भा० :-

रदिमभंरोचिगीष्या च वृक्ष्या तेजस्वमीरित भगवद्भचनेनैव "तेजस्तेजस्विनामहम्" ।	१९०
स्वाधिकारात् प्रमाद्यन्ती प्रजा दमयितु स्वत शीलमस्यति दमनो यथावाऽ ययोचितम् ।	१९१
तादात्म्यभावेन स समूतेभ्य हृतीति हसोपि च गच्छतीति वा । नृणा शरीरेषु च हसवेत्ति वा मन्नाच्च "हस शुचिपत्" तमोपहा ॥	१९०
द्वामुपर्णोति मन्त्रेण पक्षितास्य निरूपिता शोभने चास्य पर्णे द्वे सुपर्णो गरडोपि वा ।	१९३
भुजेन गच्छन् भुजगन्तेषामप्युत्तमो यत अनन्तो वामुक्त्वापि भुजगोत्तम उच्यते ।	१९४
हिरण्यमिव शल्याणी नाभिरस्यति कीर्तित हिरण्यनाभो यन्नाभिहितातिरुचिरा स्वत ।	१९५
नरनारायणात्मा यो नित्य बदरिकाश्रम सुतपा प्रथितश्चासी तपश्चरति शोभनम् । पद्मनाभोस्य नाभिस्तु पद्मवच्च सुवर्तुब्धा हृत्पद्मस्थापवा तस्य नाभिमध्ये प्रकाशनात् ।	१९६ १९७
पति पिता रक्षिता वा प्रजाना पतिरेव स प्रजापतिश्च विश्वेशो विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	१९८

टि:-

- १९० मरीचय नम
१९१ दमनाय नम १९२ अह स स एवाह इतितादात्म्य दमिना, सत्तार
बन्धन सर्व हृतीति हम् । पृषोदरादित्वात् शब्दसाधुत्व- हसाय नम
१९३ सुपर्णाय नम १९४ भुजगोत्तमाय नम
१९५ हिरण्यनाभाय नम १९६ मनसञ्जेन्द्रियाणा च ह्रींकाशय परम तप
सुतपसे नम -
१९७ पद्मनाभाय नम । १९८ प्रजापतये नम ।

अमृत्युः सर्वदृक्सिंहः सन्धाता सन्धिमान् स्थिरः ।
अजो दुर्मर्षणः शास्ता विश्रुतात्मा मुरारिहा । ३५

श्लो० भा० :-

मृत्युविनाशस्तडेतुवांस्य नास्तीति सवथा
अमृत्युर्गदितो नित्यश्चाद्यन्तरहितो हरि । १९९

कृताकृत पश्यति सर्वमेव
साक्षी स्वबोधेन स सर्वदृक् च ।
हिनस्त्वधोघानिति सिंह उत्त
म सर्वदृक्मिह इतीह विष्णु ॥ २००

स्वस्वकमकर्त्रे नवान् सन्धत्ते पुरुषानिति
मन्धाता मवदृच्चामी विष्णुरेव प्रकीर्तित । २०१

जीवात्मन फले मन्धि सगोस्तीनि च मन्धिमान्
फलभोक्ता स एदासौ विष्णुरित्यभिधीयते । २०२

मदैकरूपवत्त्वेन स्याद्यातारिरचा स्थिर
निर्विकारोऽच्युतश्चेति विष्णुरेव स्थिरमिध । २०३

अजतीत्यज इत्युक्तो वायुरूपण चैष्टयन्
क्षिपतीत्ययवा दुष्टान् विष्णुं ब्रह्माप्यज स्मृत । २०४

अशक्यो मपितु मोह दानवाद्यं ययचन
दुर्मर्षणो हरिश्चेति सर्वदुष्टनिपूदन । २०५

श्रुतिस्मृत्यादिभि सर्वाङ्गान् शास्तीति च यथाचित
शास्ता म हरिरेयोक्तो विविच्य ज्ञापने रत । २०६

टि :-

- १९९ अमृत्यवे नम ।
२०० एषनामपक्षे-सर्वदृक् सिंहाय नम , पृथक् नाम पक्षे तु - सर्वदृक् नम सिंहाय
नम इति २०१ मन्धात्र नम २०२ मन्धिमे नम
२०३ मन्धातातोरजितेत्यादिना इत्येव इति स्थिर - स्थिराय नम ।
२०४ आत् विष्णोर्मान इति अज ब्रह्मा, तस्यापि तस्मै तभेदं प्राप्त् अजो विष्णु
रेव-अज्ञाय नम । २०५ दुर्मर्षणाय नम
२०६ वागु अनुशिष्टो वागि वागि वागिदक्षिणादिभ्य मन्धातो वागिवागिनि तृ
णास्ता-गास्त्रे नम

विशेषेण श्रुतञ्चेति सत्यज्ञानादिलक्षण आत्मा चास्येति विष्णुञ्च विश्रुतात्मा प्रवोचति ।	२०७
मुराणामरयो दुष्टा दानवाद्या भयंकरा तान् निहन्तीति च प्रोक्तो विष्णुश्चापि मुरारिहा ।	२०८

गुरुर्गुरुस्तमो धाम सत्यः सत्यपराक्रमः निमिपोऽनिमिपः स्रग्वी वाचस्पतिस्दारधीः ।	३६
--	----

दलो० भा०:-

समस्ताना तु विद्यानामुपदेष्टा सतामिति सर्वेषा जनकत्वाद्वा गुरुरित्युच्यते हरि ।	२०९
विरिञ्चादिगुरुणा च ब्रह्मविद्याप्रदायक प्रोक्तो गुरुस्तमो विष्णुर्यो ब्रह्माणमिति श्रुते ।	२१०
“नारायणपरो” मन्त्रात् धाम ज्योतिर्हरिस्तथा सर्वेषामाम्पदो धाम पर ब्रह्मेति च श्रुते ।	२११
मन्यवाक् धर्मरूपत्वात् सत्यस्तु बहुधा श्रुत तत् सत्य परम चेति प्राणा वै सत्यमादिभि ।	२१२
सत्यश्चावितथश्चास्य यत् पण्डित इत्यत प्राडुभविषु सर्वेषु प्रोक्त सत्यपराक्रम ।	२१३
योगनिद्रापरत्वाच्च नेत्रे चास्य निमीलिते निमिपञ्चेति स प्रोक्तो नित्ययोगी हरियत ।	२१४
नित्यप्रबुद्धरूपत्वात् निमिपो नास्ति चेत्यत प्रोक्तश्चानिमिपो विष्णुर्मन्थ्यरूपतयाथवा ।	२१५

टिः

२०७ विद्युतात्मने नम	२०८ मुरारिञ्चे नम	२०९ गुरवे नम
२१० गुरुत्माय नम	२११ धाम्ने नम	
२१२ 'तस्मात् सत्य परम वदन्ति' सत्यस्य सत्यमित्तिवा' प्राणा वै सत्य तपामेप सत्य इति च श्रुते सत्याय नम ।		
२१३ सत्यपराक्रमाय नम ।	२१४ निमिपाय नम ।	२१५ अनिमिपाय नमः ।

भूततन्मात्र रूपा च वैजयन्त्यभिधा स्रज	
माला नित्य विभर्त्सति स्रग्वी विष्णु प्रकीर्त्तित ।	२१६
वाचस्पतिश्च विद्याया सर्वायंविषयात्मिका	
धीरस्योदारधीःश्चासौ वाचस्पतिरदारधी ।	२१७

अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान् न्यायो नेता समीरणः
सहस्रमूर्धा विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् । ३७

श्लो० भा० :-

सर्वोत्कृष्टपद चाग्रय मुमुक्षून् योजयत्यसौ	
अग्रणी प्रधितो विष्णुर्भवाना परमाश्रयम् ।	२१८
भूतगाम जीवजाल नयतीति च रक्षति	
योसौ स ग्रामणी प्रोक्ते विष्णुरेव जगत्पति ।	२१९
सर्वातिदायिनी वान्ति श्रीरस्येति प्रकीर्त्तित	
श्रीमाश्च विष्णुरेवासौ मतुवा श्रीमता वर ।	२२०
निश्चिनोति प्रमाणानि येन न्याय प्रकीर्त्तित	
न्याय करोति सर्वेषा यो न्यायो हेतुरस्य वा ।	२२१
पुरपार्थप्रदानेन स्वामित्वात् जगतामपि	
जगद्यन्त्रविधाता च नेता निवर्त्तको हरि ।	२२२
गती क्षेपे वपने चेतीरेर्घातो समीरण	
चष्टयत्यय भूतानि श्वशनात् सम्यग्रीरणान् ।	२२३

टि:-

- २१६ अग्रिणी नम । २१७ वाचस्पतये उदारधिये नम ।
 २१८ अग्रण्य नम २१९ ग्रामण्य नम २२० श्रीमते नम
 २२१ प्रमाणानुपाहवस्तवो न्याय । निपूर्वादिण न्यति निश्चिनोतीति न्याय
 यद्यग्निर्न स्यात् तर्हि भूमौपि न स्यात् इत्यादि तर्कज्ञानाना पिट्टपेश्वर
 स्वरूपत्वान् न्याय इत्युच्यते- न्यायस्वाचारदम्भजन- सर्वेषां न्याय
 करोतीति वा तस्य हेतुर्वा न्याय न्यायाय नम
 २२२ नद्ये नम २२३ ईर गती चष्टयां वपने क्षेपे वा बाहुत्वात् कर्त्तरि ष्ट
 ईरण समीरणाय नम

सहस्रमूर्धा सुर्धान सहस्राण्यस्य धेति म
महमशीर्षा पुरपञ्चेति मन्त्रेण कीर्तित । २२८

विश्वस्यात्मा तु विश्वात्मा विश्वव्यापितयापि वा
"स भूमि विश्वतो यत्वे"त्यादि मन्त्रेण विश्रुत । २२५

मह्य क्षात्र्य चाशीणि सहस्राणीति विश्रुत
मन्त्रेणापि सहस्राणो विश्वदृक् पुरपा हि स । २२६

सहस्रपादस्य पादा सहस्राणीति कीर्तित
श्रुत्यापि पुरपञ्चामी" महस्राश सहस्रपात् । २२७

आवर्त्तनो निवृत्तात्मा संवृतः संप्रमर्दनः
अहः संवर्त्तको वह्निरनिलो धरणीधरः । ३८

श्लो० भा० :-

ममारवत्रत्रमण भूयोप्यावर्त्तयति
अविच्छिन्न तु ताच्छीत्यान् हरिरावर्त्तन स्मृत । २२८

आत्मा चास्य स्वरूप तु स्वत ममारवन्वनात्
निवृत्तञ्चेति विष्णुश्च निवृत्तात्मा प्रकीर्तित । २२९

अविद्यया सवरण्या सवृत्त्वाच्च सवृत
अविद्यापनयादेव वेद्योमौ ज्ञानिनामपि । २३०

एद्रकालादिभिश्चात्र स्वस्यैव च विभूतिभि
सम्यक् प्रमर्द्दयत्येव संप्रमर्द्दन उच्यते । २३१

अह सवर्त्तको भानुरह्ला सम्यक् प्रवर्त्तनात्
विष्णुश्च भानुरूपत्वात् कालात्मा स प्रकीर्तित । २३२

टि:-

२२४ दश शतानि सह नरन्तीति सहस्र - महस्रमूर्ध्ने नम

२२५ विश्वात्मन नम २२६ सहस्राशाय नम

२२७ मह्यासु पूवस्येऽत्यन्तलोपस्नमासात् इति सहस्रपात् - सहस्रपदे नम

२२८ आवर्त्तनाय नम २२९ निवृत्तात्मने नम

२३० सवृत्ताय नम २३१ संप्रमर्द्दनाय नम २३२ अह सवर्त्तकाय नम

भूततन्मात्र रूपा च वैजयन्त्यभिधा स्रज माला नित्य विभर्त्तीति श्रग्वी विष्णु प्रकीर्तित ।	२१६
वाचस्पतिश्च विद्याया सर्वार्यविषयात्मिका धीरस्योदारधीश्रासी वाचस्पतिरुदारधी ।	२१७

अग्रणीग्रामिणीः श्रीमान् न्यायो नेता समीरणः
सहस्रमर्धा विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् । ३७

श्लो० भा० :-

सर्वोत्कृष्टपद चाग्रय मुमुक्षून् योजयत्यमौ अग्रणी प्रथितो विष्णुर्भवताना परमाश्रयम् ।	२१८
भूतग्राम जीवजाल नयतीति च रक्षति योसी स ग्रामिणी प्रोक्तो विष्णुरेव जगत्पति ।	२१९
सर्वातिदायिनी वान्ति धीरस्येति प्रकीर्तित श्रीमाश्च विष्णुरेवासी मनुष्या श्रीमता वर ।	२२०
निश्चिनोति प्रमाणानि येन न्याय प्रकीर्तित न्याय करोति सर्वेषा यो न्यायो हेतुरस्य वा ।	२२१
पुर्यार्यप्रदानेन स्वामित्वात् जगतामपि अगद्यन्त्रविधाता च नेता निर्वाहको हरि ।	२२२
गती क्षेपे वपने क्षेतीरेर्धातो समीरण चष्टयत्येष भूतानि श्रमनात् गम्यगौरणान् ।	२२३

टि:-

- २१६ अश्विणी नम । २१७ वाचस्पतये उदारधिये नम ।
 २१८ अग्रण्ये नम २१९ ग्रामण्य नम २२० श्रीमते नम
 २२१ प्रमाणानुवाहकस्तस्यै न्याय । निपूर्वादिना स्वति निश्चिनोतीति न्याय
 पद्यग्निर्न स्यात् तद्धि प्रमोदि न स्यात् इत्यादि तथंजानाना चिदुपेभ्य
 स्वरूपत्वान् न्याय इत्युच्यते- न्यायमरवाधारादग्नयन- सर्वेषा न्याय
 करोतीति वा तस्य हेतुर्वा न्याय न्यायाय नम
 २२२ नेत्रे नम २२३ ईर मनी क्षेप्टामा वपने क्षेपे वा बाहुलवान् वनेरि एट
 ईरण मभीरणाय नम

हिरण्यगर्भादिरूपो विष्णुश्च विविध यथा भवतीति विभुमन्त्रात् "नित्य विभु"मिति श्रुते ।	२८०
राघवादि स्वरूपेण सत्करोति मुनीनपि सम्यक् पूजयतीत्यस्मान् सत्कर्तासौ प्रकीर्तित ।	२४१
पूजिनंशंखगर्वाद्यैरपि सर्वैश्च सत्कृत तस्मान् पूज्यतमो विष्णु सत्कृतश्चेति वीक्षित ।	२४२
न्यायवृत्तिश्च मायुर्वा साधुस्तत्साधकोपि वा माध्यभेदानुपादानात् साध्यमानप्रसाधक ।	२४३
अपह्नुते जनान् जह्नु प्रकृष्टेऽपनयत्यपि पर नयति भक्ताश्च जह्नु रन्यान् जहाति वा ।	२४४
नार यध्नरज तु तत्त्वनिबह व्याप्नोति हेत्वात्मना नार चायनमस्य वायनमसौ नारस्य नारायण । आपो यध्नर मूनवोऽध्विगयनान् नाराश्च तस्यायन नार वाऽययति प्रवर्तयति यो नारायणो विश्वयुक् ॥	२८५

टि :-

२४० विभव नम

२४१ मत्कत्रे नम २४२ सत्कृताय नम २४३ साधवे नम

२४४ जहाति स्वजनीति जह्नु ओहाव्त्वागं जहातेऽं च लोपश्चेति नुप्रत्यय द्वित्वमन्त्य लोपश्च-भवान् परम पद नयतीति व्याख्याने तु जहाति निर्दशस्य हा धातुरूप सहाणत्व प्रकल्प्य अन्तर्भूतभ्यर्थात् ओहाद् गतावित्यस्मान्प्रत्यय कल्पनीय ततो जहातेजिह्वीतर्वा नुप्रत्यय । जनान् सहारममय अपह्नुते अपनयतीति व्याख्याने तु हनुद् अपनयनेपृषोदरादित्वात् व्युत्पत्ति कल्पनीया यथा चोक्त ब्रह्मिन्द्रेण 'निर्भ्रवन्ति हि नैरुक्ता वर्णसामान्यमात्रत यथाकथंचित्ते-नास्य व्युत्पत्ति परिकल्प्यते" इति - जह्नुवे नम

२४५ यच्च किञ्चित् जगत् सर्वं दृश्यते श्रूयतेपि वा । अन्तर्बहिश्च तत् सर्वं व्याप्य नारायण स्थित इति मन्त्रवचनत् - नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति ततो विदु तान्यव चायन तस्य तेन नारायण स्मृत इति महाभारत । 'नारायणाय नम इत्ययमेव सत्य ससारघोरविष सहरणाय मन्त्र श्रुष्वन्तु भव्यमतयो यतयोन्तरामा उच्चैस्तरामुपदिशाम्यहमूर्ध्वबाहू इति नृसिंह पुराणे - नारायणाय नम

देवेभ्यो वह्निरूपेण हव्य वहति चेति तत् तान् प्रापयति वा वह्निरिगुरेव प्रकीर्तित ।	२३३
अनिलोऽसावनादित्वादनिलोऽनिलयोपि वा अननाद्वाप्यनादानाननिलो विष्णुरुच्यते ।	२३४
शेषरूपेण वा विष्णुर्वराहवपुषापि वा धरण्यास्तु धरञ्चेति धरणीधर उच्यते ।	२३५

सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वधृक् विश्वभुक् विश्वः
सत्कर्ता सत्कृतः साधुर्जह्नुर्नारायणो नरः । २९

श्लो० भा०:-

शोभनो यत्प्रसादोऽस्य सुप्रसाद प्रकीर्तित शिशुपालादिदेव्याना मोक्षदत्वात् द्विषामपि ।	२३६
अवाप्तसर्वकामत्वात् वरुणाद्रंस्वम्पत प्रसन्नात्मा स यस्यात्मा प्रसन्नो निर्मलत्वत ।	२३७
विश्व धृणोति सम्यक् च प्रागल्भ्येऽत्रि धृषेत्यत प्रगल्भीकुरने चेति विश्वधृक् विष्णुरुच्यते ।	२३८
भुवते भुनक्ति वा विश्व पालयत्यपि वा तथा विश्वभुक् विष्णुरेवासौ वार्यकारणरूपत ।	२३९

टि :-

- २३३ वह्नय नम
२३४ अनादिवादनिल अनिलय अपि वा अनिल सत्त्वादिगुणाना अनादानात्
वा अनिल - अनिलाय नम
२३५ धरणी धत इति धरणीधर - धरणीधराय नम
२३६ सुप्रसादाय नम २३७ प्रगन्नात्मने नम
२३८ प्रागल्भ्य मवधा मायम्यं त्रि भूषा प्रगल्भ्य इति धातो अतर्भावितप्यधात्
विष्णु चेति जदत्वे षण्ट्य तृतीयास्त विश्वधृक् इति पकारान्त विष्णुश्च तु
पकारान्त गो वकारान्त उच्यते इति च - विश्वभूषे नम
२३९ विश्वभुज नम

- हिरण्यगर्भादिरूपो विष्णुश्च विविष यथा
भवतीति विभुमंत्रात् "निरत्य विभु"मिति श्रुते । २४०
- राघवादि स्वरूपेण सत्करोति मुनीनपि
सम्यक् पूजयतीत्यस्मान् सत्कर्तासौ प्रकीर्तित । २४१
- पूजिनैर्ग्रहणार्वाद्यैरपि सर्वैश्च सत्कृत
तस्मान् पूज्यतमो विष्णु सत्कृतश्चेति कीर्तित । २४२
- न्यायवृत्तिश्च मायुर्वा मायुस्तत्साधकोपि वा
माध्यभेदानुपादानात् साध्यमात्रप्रसाधक । २४३
- अपह्नुते जनान् जह्नु प्रच्छेद्यपनयत्यपि
पर नयति भक्ताश्च जह्नुर्ग्यान् जहानि वा । २४४
- नार यध्वरज तु तत्स्वनिबह व्याप्नोति हेत्वात्मना
नार चायनमस्य वायनमसौ नारस्य नारायण' ।
आपो यत्र सूत्रवोऽधिपशयनात् नाराश्च तस्यायन
नार याऽययति प्रवसंतयति यो नारायणो विश्वधृक् ॥ २४५

टि :-

२४० विभवे नम

२४१ मन्त्रे नम २४२ सत्कृताय नम २४३ साधवे नम

२४० जहाति त्यजतीति जह्नु, ओहावृत्वागे जहातेर्दे च लोपश्चेति नुप्रत्यय द्वित्वमन्त्य लोपश्च-भक्तान् परम पद नयतीति व्याख्याने तु जहाति निर्देशस्य हा धातुरूप लक्षणत्व प्रकल्प्य अन्तर्भूतष्यर्थात् ओहाद् गतावित्यस्मान्प्रत्यय कल्पनीय ततो जहातेर्जिहीतर्वा नुप्रत्यय । जनान् सहारममय अपह्नुते अपनयतीति व्याख्याने तु हनुद् अपनयनेपृषोदरादित्वात् व्युत्पत्ति कल्पनीया यथा चोक्त ब्रह्मन्द्रेण 'निर्बुवन्ति हि नैरुक्ता वर्णसामान्यमात्रत यथाकथञ्चित्तास्य व्युत्पत्ति परिवर्तयते' इति - जह्नुवे नम

२४५ यच्च किञ्चित् जगत् सर्वं दृश्यत श्रूयतेपि वा । अन्तर्बहिश्च तत् सच व्याप्य नारायण स्थित इति मन्त्रवर्णान् - नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति ततो विदु तान्यव चायन तस्य नेन नारायण स्मृत इति महाभारते । 'नारायणाय नम इत्ययमेव सत्य ससारधीरविष सहरणाय मन्त्र श्रुष्वन्तु भव्यमतयो यतयास्तरागा उच्चैस्तरामुपदिशाम्यहमूर्ध्वबाहु इति नृसिंह पुराणे - नारायणाय नम

नयतीति नर प्रोक्त परमात्मा सनातन
यः स्वभवतान् नयत्यन्ते स्वस्यैव परम पदम् ।

०४६

असंख्येयोऽप्रमेयात्मा विशिष्टः शिष्टकृत् शुचिः
सिद्धार्थः सिद्धसङ्कल्पः सिद्धिदः सिद्धिसाधनः ।

४०

श्लो० भा० :-

नामरूपादिभेदोऽस्य सख्यानाहो न विद्यते
अरूपो नन्तरूपो वाप्यमख्येय प्रकीर्तित

०४७

कीर्तित सोऽप्रमेयात्मा प्रमाणैरेव दाकयते
प्रमातुमात्माऽप्रमेय स्वरूप वास्य चेति यत् ।

०४८

विनिनष्टयतिनेते य सर्वथा नयमेव न
विशिष्ट इति विख्यातो विष्णुरेव विशेषत ।

०४९

शिष्ट तु शासन तस्य वर्ता शिष्टवृद्ध्यते
शिष्टान् माधून् करोतीति शिष्टकृत् शिष्टपालक ।

०५०

रजस्तमोम्यामदिलष्ट बुद्धसत्त्वो निरञ्जन
निर्मलञ्च विन्दुदात्मा शुचिञ्चेति प्रकीर्तित ।

०५१

अर्च्यते चेत्यर्थ एव काम सिद्धोति साधित
नियुक्तवाम मिद्धार्थ "मत्पवाम" इति श्रुते ।

०५२

मिद्धो निष्पन्न एवास्य गद्गु रूप माधुमाधित
मिद्धगद्गु रूप इत्युक्त 'सत्यगद्गु रूप' विश्रुत ।

०५३

टि :-

०४६ नराय नम

०४७ अमख्येय नम

०४८ अप्रमेयात्मन नम

०४९ विनिनष्ट नम

०५० नामाधुमाधितो माधु

विनिनष्टनो दृष्ट इति वाग्यार्थेव - शिष्टकृते नम

०५१ शुचये नम

०५२ मिद्धार्थ नम

०५३ मिद्धगद्गुनाय नम

फलानि सिद्धि वृत्तुम्बो ददाति च यथोचित
वर्मानुसारतश्चेति सिद्धिदश्चेति कीर्तित ।

२५४

भवानाना वर्मणा मिद्धे सायकश्चेति माघन
सिद्धिमाघन इत्यस्मात् विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

२५५

वृषाहो वृषभो विष्णुर्दृषपर्मा वृषोदरः
वर्धनो वर्धमानश्च विविक्तः श्रुतिसागरः ।

४१

श्लो० भा० :-

वृषो घर्मश्च पुष्यचाप्यह् पुष्यप्रवाशनात्
द्वादशाहादियजोमी वृषाहो तु वृषाहवान् ।

२५६

भक्नेभ्य सर्ववामाश्च वर्पतीति यथोचित
वृषभ स तु घर्माभा विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

२५७

विचित्रमे विश्वमिद त्रिभिरेव पर्दं स्वत
विश्वरूपो स कथिता विष्णुविक्रमणादिति ।

२५८

घर्मसोपानपर्वाणि वृषरूपाणि यस्य स
आरम्भो पर घाम वृषपर्वा प्रकीर्तित ।

२५९

वृष वर्पणशील यदुदर तु वृषादर
वृषोदरोऽसौ कल्पादौ वपतीव प्रजा स्मृता ।

२६०

दुष्टाना शिक्षणेनासौ सिष्टाना रक्षणेन च
प्रजा वर्धयतीत्येव वर्धनश्चेति कीर्तित ।

२६१

टि :-

२५४ सिद्धिदाय नम

२५५ सिद्धिसाधनाय नम

२५६ वृषाहिणे नम

२५७ वृषभाय नम

२५८ विष्णवे नम

२५९ वृषपर्बणे नम

२६० वृषोदराय नम

२६१ वर्धनाय नम

नयतीति नर प्रोक्त परमात्मा सनातन
य. स्वभक्तान् नयत्यन्ते स्वस्यैव परम पदम् ।

२४६

असंख्येयोऽप्रमेयात्मा विशिष्टः शिष्टकृत् शुचिः
सिद्धार्थः सिद्धसङ्कल्पः सिद्धिदः सिद्धिमाधनः ।

४०

श्लो० भा० :-

नामरूपादिभेदोऽस्य सख्यानाहो न विद्यते
अरूपोतन्तरूपो वाप्यमख्येय प्रकीर्तित

२४७

कीर्तित सोऽप्रमेयात्मा प्रमाणैर्नैव शक्यते
प्रमातुमात्माऽप्रमेय स्वरूप वास्य चेति यत् ।

२४८

विशिनष्टयतिशेते य सर्वथा सर्वमेव स
विशिष्ट इति विख्यातो विष्णुरेव विशेषत ।

२४९

शिष्ट तु शासन तस्य वर्ता शिष्टवृद्ध्यते
शिष्टान् साधून् करोतीति शिष्टकृत् शिष्टपालक ।

२५०

रजस्तमोग्गामदिलष्ट शुद्धसत्त्वो निरञ्जन
निर्मलश्च विशुद्धात्मा शुचिश्चेति प्रकीर्तित ।

२५१

अर्थ्यते चेत्यर्थ एव काम सिद्धोपि साधित
निवृत्तकाम सिद्धार्थ "मत्यकाम" इति श्रुते ।

२५२

सिद्धो निष्पन्न एवास्य सङ्कल्प साधुसाधित
सिद्धसङ्कल्प इत्युक्त 'सत्यमङ्कल्प' विश्रुत ।

२५३

टि :-

२४६ नाराय नम

२४७ अमख्येयाय नम

२४८ अप्रमेयात्मने नम

२४९ विशिष्टाय नम

२५० सामान्यवचनो धातु विशेषवचनो दृष्ट इति पालनार्थं - शिष्टवृत्ते नम

२५१ शुचये नम

२५२ सिद्धार्थाय नम

२५३ सिद्धसङ्कल्पाय नम

फलानि सिद्धि वृत्तंभ्यो ददाति च यथोचित
वर्मानुसारतश्चेति सिद्धिदश्चेति कीर्तित ।

२५४

भवताना कर्मणा सिद्धेः साधकश्चेति साधन
सिद्धिमाधन इत्यस्मान् विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

२५५

वृषाही वृषभो विष्णुर्दृषपर्वा वृषोदरः
वर्धनो वर्धमानश्च विविक्तः श्रुतिसागरः ।

४१

श्लो० भा० :-

वृषो धर्मश्च पुण्यचाप्यह पुण्यप्रकाशनात्
द्वादशाहादियज्ञामौ वृषाहो तु वृषाहवान् ।

२५६

भवनेभ्य सर्ववामाश्च वर्धतीति यथोचित
वृषभ न तु धर्मात्मा विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

२५७

विचित्रमे विश्वमिद त्रिभिरेव पदे स्वत
विश्वरूपो स कथिना विष्णुविचित्रमणादिति ।

२५८

धर्मसोपानपर्वाणि वृषरूपाणि यस्य स
आरूस्थो पर धाम वृषपर्वा प्रकीर्तित ।

२५९

वृष वर्धनशील यदुदर तु वृषोदर
वृषोदरोऽसौ वल्पादौ वपतीव प्रजा स्मृता ।

२६०

दुष्टाना शिक्षणेनासौ शिष्टाना रक्षणेन च
प्रजा वर्धयतीत्येष वर्धनश्चेति कीर्तित ।

२६१

टि :-

२५४ सिद्धिदाय नम

२५५ सिद्धिसाधनाय नम

२५६ वृषाहिणे नम

२५७ वृषभाय नम

२५८ विष्णवे नम

२५९ वृषपर्वणे नम

२६० वृषोदराय नम

२६१ वर्धनाय नम

प्रपचरूपं वापारमा वर्धतेऽविरत यथा
वर्धमानोपि स प्रोक्तं कार्यकारणरूपतः । २६२

वर्धमानोपि विष्णुश्च विविक्तश्चेति कीर्तित
प्रपञ्चाच्च यतोऽलिप्तं पृथगेवावतिष्ठते । २६३

श्रुतयोऽत्र निधीयन्ते सागरे सागरा यथा
श्रुतिसागर इत्येष प्रथितो विष्णुरेव च । २६४

सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेन्द्रो वसुदो वसुः
नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः । ४२

श्लो० भा०:-

जगद्रक्षाकराश्चेति दिव्यायुधविराजिता
शोभनास्तु भुजा यम्य सुभुजो विष्णुरीरितः । २६५

सर्वधरत्वात् येनापि घतुं यो नैव शक्यते
दुर्धरो योगिभिर्घ्वानैर्हृदि वु खेन धार्यते । २६६

दिव्यवाग्वितो नित्यं वाग्मी विष्णुरिहोच्यते
वेदा समस्ता दिव्याश्च यस्मादेव विनि मृताः । २६७

महाश्रासावपीन्द्रश्च महेन्द्र इति कीर्तित
भगवद्बचनात् सोयनीश्वराणामपीश्वरः । २६८

घनं वसुं यदातीति वसुदो घनदो हरि
“अन्नादो वसुदानश्च” श्रुत्या चापि प्रकीर्तितः । २६९

टि:-

- २६२ वर्धमानाय नमः २६३ विविक्ताय नमः
२६४ श्रुतिसागराय नमः
२६५ सुभुजाय नमः २६६ दुर्धराय नमः २६७ वाग्मिने नमः
२६८ महेन्द्राय नमः २६९ वसुदाय नमः

वन्द्यान्मा वमु चेत्युक्तः छद्मरूपोपि मायया
वस्वन्तरिक्ष धृत्या वा वसुर्वापुञ्ज कीर्तितः ।

२७०

नैकरूपो हरिमंत्रं "रिन्दो मायादिभिः" श्रुतः
ज्योतीषि विष्णुरित्यादि स्मृत्याऽस्याऽनेकरूपता ।

२७१

वराहनरसिहादि बृहच्चेति महत् च यत्
रूपमस्येति न प्रोक्ती बृहद्रूपं महावपुः ।

२७२

पद्मवो रश्मयश्चापि शिष्यस्तेषु विष्टवान्
शिष्यविष्टो यज्ञरूपी विश्वा मा भानुरूपतः ।

२७३

प्रकाशयति यत्सर्वं स्वयं वा यः प्रकाशते
प्रकाशनं न तेजस्वी विष्णुरेव प्रकीर्तितः ।

२७४

ओजस्तेजो द्युतिधरः प्रकाशात्मा प्रतापनः

ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मन्त्रश्चन्द्रांशुर्भास्करद्युतिः ।

४३

दशो० भा० :-

ओजस्तेजो द्युतिधरश्चो ज प्राणवत् तथा
शौर्यादि तेजो दीप्ति च द्युति धारयतीति स ।

२७५

टि:-

२७० दीयमान तद्भवति न ऐवेति वसु तथा नात्र वशीवस्व-माययात्मस्वरूपमा
च्छादयतीति वा विद्येयेण अन्तरीक्ष एव वसतीति वा क्षमाधारणेन वसनेन
वायु वा वसुरिति पुल्लिङ्ग तथा - वसवे नम - वसुने नम इति वा ।

२७१ "इन्द्रो मायाभिः पुररूप ईयते" इति द्युति - नैकरूपाय नम

२७२ बृहद्रूपाय नम

२७३ यज्ञो वै विष्णुः पद्म रश्मिर्वा शिषि यज्ञ एव पद्मपु प्रतिष्ठति - इति द्युति
शिष्यो जीवा नव्वन्तर्गमितया प्रविष्टशिष्यिविष्ट इति भागवतव्याख्यान
श्रीधरीय - शिष्यविष्टाय नम

२७४ प्रकाशनाय नम

२७५ "बल बलवताममि तेजस्तेजस्विनामह" इति भगवद्बचनात् ओज तेज इति
पृथङ्नामद्वयं वा ज्ञानलक्षणाया द्युतिधर द्युतिधर इति एकं नाम च -
ओजस्तेजो द्युतिधराय नम - पृथङ् नाम पक्षे - ओजसे नम, तेजसे नम
द्युतिधराय नम इति च ।

प्रपञ्चरूपं कार्यरत्ना वधन्तेऽविरत यथा वर्धमानोपि स प्रोक्तं कार्यकारणरूपतः ।	२६२
वर्धमानोपि विष्णुश्च विविक्तश्रेति कीर्तित प्रपञ्चाच्च यतोऽलिप्तं पृथगेवावतिष्ठते ।	२६३
श्रुतयोऽत्र निधीयन्ते सागरे सागरा यथा श्रुतिमागर इत्येष प्रथितो विष्णुरेव च ।	२६४

सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेन्द्रो वसुदो वसुः
नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः । ४२

श्लो० भा०:-

जगद्रक्षाकराश्रेति दिव्यायुधविराजिता शोभनास्तु भुजा यस्य सुभुजो विष्णुरीरितः ।	२६५
सर्वधरत्वात् केनापि घर्तुं यो नैव शक्यते दुर्धरो योगिभिर्घ्वानि हृदि दुःखेन धाम्यते ।	२६६
दिव्यवागन्वितो नित्यं वाग्मी विष्णुरिहोच्यते वेदा समस्ता दिव्याश्च यस्मादेव विनिर्गताः ।	२६७
महाभ्रातावपीन्द्रश्च महेन्द्र इति कीर्तित भगवद्बचनात् सोममीश्वराणामपीश्वरः ।	२६८
घनं वसु ददातीति वसुदो घनदो ह्यरि “अज्ञादो वसुदानश्च” श्रुत्या चापि प्रकीर्तितः ।	२६९

टि:-

२६२ वर्धमानाय नमः	२६३ विविक्ताय नमः
२६४ श्रुतिमागराय नमः	
२६५ सुभुजाय नमः	२६६ दुर्धराय नमः
२६७ वाग्मिने नमः	
२६८ महेन्द्राय नमः	२६९ वसुदाय नमः

तमेव भान्तमित्यादि ध्रुत्या चापि प्रकीर्तित भातीति भानुर्भान्वात्मा भानुर्देव हरिस्तथा ।	२८४
पुष्पाणि चीपयो मवां मोमो भूत्वा रसात्मकः इत्युक्त्वा च शशाङ्कोऽमी शशबिन्दुः प्रकीर्तित ।	२८५
सुरा शोभनदातारस्तेषा चापीश्वरो हरिः सुरेश्वर इति प्रोक्तो यस्तु विश्वेश्वर. स्वत ।	२८६
ममारोगप्रस्ताना भेषजात्मतया हरिः विश्वभेषजनापत्वात् औपघ चेति कीर्तित ।	२८७
मसारोत्तरणे हेतुजंगत सेनुरुच्यते एष सेतुविवरण सर्वेषामिति च ध्रुते ।	२८८
सत्याभ्रावितयाभ्राय धर्मा ज्ञानादयो गुणा. परात्रमाश्च यस्यासी सत्यधर्मपरात्रम ।	२८९

भूतभव्य भवन्नाथः पवनः पावनोऽनलः

कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः ।

४५

दलो० भा० .-

भूतभव्यभवन्नाथो भूतादीन् नाथतीत्यत.
यज्ञोपतापाद्यर्षेण नायुन्नाथ इहोच्यते ।

२९०

“पवन पवतामस्मि” भगवद्वचनादिति
पवने यस्तु पवनो वायुरूपो हरि स्मृत

२९१

टि:-

२८४ भानवे नम

२८५ शशबिन्दवे नम २८६ सुरेश्वराय नम २८७ औपघाय नम

२८८ जगत सेतवे नम २८९ सत्यधर्मपराक्रमाय नम

२९० नायुयाञ्छोपतापैश्वर्यासी पु - भूतभव्य भवत नाथति महाबल्यादीन् याचते
दुष्टान् उपतपति शिष्टानाशास्त इति नाथ ऐश्वर्यायै नाथतीति नाथ ईश्वर
इति भूतभव्य भवतां नाथ ईश्वर भूतभव्यभवन्नाथ - भूतभव्यभवन्नाथाय
नम २९१ पवनाय नम

प्रकाशात्पोऽस्याऽत्मेति प्रकाशात्मा प्रकीर्तित प्रकाशस्य स्वरूपोऽस्मि यत् प्रकाशमयो ह्यसौ ।	२७६
विश्व प्रतापयत्येष सवित्रादिविभूतिभि तत प्रतापनश्रेति प्रथितो विष्णुरेव स ।	२७७
ऋषु बृद्धो तत तान्तात् ऋद्ध सपन्न एव स धीर्घयस्त्मादिविज्ञानैर्वैराग्यार्चंश्च सद्गुणं ।	२७८
स्पष्ट चोदात्तमुव्यक्तमक्षरं प्रणवात्मक स्वरूपज्ञापकं यस्य प्रोक्तं स्पष्टाक्षरो हि स ।	२७९
ऋग्यजु सामरूपत्वात् मन्त्रात्मा मन्त्र ईरित मन्त्रैर्मुबोध्यो मन्त्रोसौ वेदवेद्यो यतो हरि ।	२८०
समारदु क्षतिग्माद्यु तापतापितचेतसा चन्द्राशुरिव चन्द्राशुविष्णुगङ्गादको यत ।	२८१
भूतानि भासयत्येष ज्ञानभासापि भानुवत् भास्करद्युति साधर्म्यात् भास्वरद्युतिरच्यते ।	२८२

अमृतांशूद्भवो भानुः शशविन्दुस्सुरेश्वरः
अपैधं जगतः सेतुः सत्यधर्मपराक्रमः ।

४४

दशो० भा० .

अमृताशोश्च यस्मात्तु चन्द्रस्योद्भव उच्यते
अमृताशुद्भवश्चासौ मध्यमाने पयोनिधौ ।

२८३

टि:-

२७६ प्रकाशात्मने नम	२७७ प्रतापनाय नम
२७८ ऋद्धाय नम	२७९ स्पष्टाक्षराय नम
२८० मन्त्राय नम	२८१ चन्द्राशवे नम
२८२ भास्करद्युतये नम	
२८३ अमृतोपलक्षिताश्राशवोस्य सन्तीत्यमृताशुश्चन्द्र यस्मादस्योद्भव स अमृताशुद्भव - अमृताशुद्भवाय नम	

कालात्मना वृतादीनि युगान्वावर्तयत्यसौ भ्रामयश्च युगावर्तं कालचक्रमनारतम् ।	३०१
एवा, माया, न, यस्येति बह्वीर्माया। बह्व्यमो नैवमायस्तत प्रोक्तो विष्णुर्मायाप्रवर्तय ।	३०२
बल्वान्ते सर्वभूताना ग्रमनादस्य चाशन महत् भवति चेत्युक्तो विष्णुश्चैव महाशन ।	३०३
बुद्धीन्द्रियाणा सर्वेषा विषयो नैव चेत्यसौ न दृश्यो भावगम्यश्चेत्यदृश्यो विष्णुरच्यते ।	३०४
स्थूलरूपेण वा व्यक्त रूपमस्येति चोच्यते स्वय प्रकाशमानत्वात् व्यक्तरूपोपि योगिनाम् ।	३०५
सहस्राणीत्यसस्यानि दुष्टदानवरक्षसा मुद्धे जयति चेत्युक्तो विष्णुरेव महत्सजित् ।	३०६
भवंष्याद्विन्त्यशक्तित्वात् सर्वभूतान्यशेषत अनन्तानि जयत्येव मुद्धादौ चेत्यनन्तजित् ।	३०७

इष्टोऽविशिष्टः शिष्टेष्टः शिखण्डी नहुषो वृषः
क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता विश्वबाहुर्महीधरः ।

४७

श्लो० भा०:-

परमानन्दरूपत्वेनेष्ट सर्वजनप्रिय यज्ञेन पूजितश्चासाविष्टो विष्णुरुदाहृत ।	३०८
अविशेषेण सर्वेषा अन्तर्गामितया स्थित गुणजात्यादिराहित्यादविशिष्ट प्रकीर्तित ।	३०९

टि:-

३०१ युगावर्तयि नम		
३०२ नैकमायाय नम	३०३ महाशनाय नम	३०४ अदृश्याय नम
३०५ व्यक्तरूपाय नम	३०६ सहस्रजिते नम	३०७ अनन्तजिते नम
३०८ इष्टाय नम	३०९ अविशिष्टाय नम	

सबल पावत्येप वागुना पावनस्तथा 'भीषास्माद्वात' इत्यादि श्रुत्या चापि प्रकीर्तित ।	२९२
अनाश्र प्राणिनो लात्यादत्त इति चानल अगन्धश्चानल श्रुत्याप्यल नास्येति यानल ।	२९३
वामान् हन्ति मुमुक्षणा भक्तानामिति कामहा काममिच्छा निहन्तीति लोकोपद्रववारिणाम् ।	२९४
वाम करोति भक्ताना मात्त्विवाना तु कामकृत् प्रद्युम्नस्यापि कामस्य जनकश्चेति कामकृत् ।	२९५
अभिरूपसम वान्त वाम्यते मकलैरपि गोपगोपीजनैश्चासी नारदाद्यैर्महृषिभि ।	२९६
वाम्यते यन्तु सर्वैश्च पुरुषार्थाभिवाक्षिभि वाम स विष्णुरेवोक्तो भक्ताभीष्टफलप्रद ।	२९७
भक्तैर्म्य सबलान् वामान् प्रकपेण ददाति य वामप्रदो विष्णुरेव सर्वाभीष्टकरः सदा ।	२९८
धर्ममस्थापनार्थाय प्रकपेण भवत्यसी रामकृष्णादिरूपेण यथाबाल प्रभुस्तथा ।	२९९

युगादिकृत् युगावर्त्तो नैकमायो महाशनः
अदृश्यो व्यक्तरूपश्च सहस्रजिदनन्तजित् ।

४६

श्लो० भा०:-

युगादीन् कालभेदास्तु करोतीति युगादिकृत्
युगानामादिमारभ करोतीत्यपि वा स्मृत ।

३००

टि :-

२९० पावनाय नम

२९३ नत् गन्धने इति घातो नल गन्धवान् तस्मादन्योनल - अनलाय नम

२९४ कामघ्ने नम २९५ कामकृते नम २९६ वान्ताय नम

२९७ वामाय नम २९८ कामप्रदाय नम २९९ प्रभवे नम

३०० युगादिकृते नम

कालात्मना कृतादीनि युगान्यावर्तयत्यसौ ध्रामयश्च युगावर्तं कालचक्रमनारतम् ।	३०१
एवा, माया, न, यस्येति बह्वीर्माया बहृत्यमो नैकमायस्तत प्रोक्तो विष्णुर्मायाप्रवर्तक ।	३००
वत्पान्ने सर्वभूताना समनादस्य चाशन महत् भवति चेत्युक्तो विष्णुश्च महाराज ।	३०३
बुद्धीन्द्रियाणा सर्वेषा विषयो नैव चेत्यमो न दृश्यो नावगम्यश्चेत्यदृश्यो विष्णुरच्यते ।	३०४
म्यूलरूपेण वा व्यक्त रूपमस्येति चोच्यते स्वय प्रकाशमानत्वात् व्यक्तरूपोपि योगिनाम् ।	३०५
सहस्राणोत्पत्तयानि दुष्टदानवरक्षता युद्धे जयति चेत्युक्तो विष्णुरेव महस्रजित् ।	३०६
सर्वेषां चिन्त्यशक्तित्वात् सर्वभूतान्यशेषत अनन्तानि जयत्येष युद्धादौ चेत्यनन्तजित् ।	३०७

इष्टोऽविशिष्टः शिष्टेष्टः शिखण्डी नद्रूपो वृषः
क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता विश्वत्राहुर्महीधरः ।

४७

श्लो० भा०:-

परमानन्दरूपत्वेनेष्ट सर्वजनप्रिय यज्ञेन पूजितश्चासाविष्टो विष्णुरुदाहृत ।	३०८
अविशेषेण सर्वेषा अन्तर्यामितया स्थित गुणजात्यादिराहित्यादविशिष्ट प्रकीर्तित ।	३०९

टि:-

३०१ युगावर्तयि नम	३०३ महाशनाय नम	३०४ अदृश्याय नम
३०२ नैकमायाय नम	३०६ सहस्रजिते नम	३०७ अनन्तजिते नम
३०५ व्यक्तरूपाय नम	३०९ अविशिष्टाय नम	
३०८ इष्टाय नम		

शिष्टा इष्टाश्च यस्यामी शिष्टंरिष्टोपि पूजित शिष्टाना विदुषामिष्टो यस्तु शिष्टेष्ट उच्यते ।	३१०
शिशुण्ड शिविपिञ्छोऽस्य शिरोभूषणमित्यसौ शिशुण्डी गोपगोपीना प्रियो वेपविभूषणं ।	३११
नह्यतीति च बन्नाति भूतान्यपि तु मायया नहुषध्रेति विख्यात सर्वससारबन्धकृन् ।	३१२
धर्मो वृषस्तु वामाना वर्षणात् बहुधा स्मृत “वृषो हि भगवान् धर्म” ध्रेति भारतवाक्यत ।	३१३
शोध गिहन्ति साधूना रागद्वेषादिकानरीन् शोधहा चेत्यतस्तेषा नि श्रेयसकरो ह्यसौ ।	३१४
शोध करोति दुष्टेषु साधुरक्षणतत्पर धर्मसंस्थापनार्थाय शोधवृत् विष्णुरुच्यते ।	३१५
करोति यो जगत् कर्म कर्ता मैव तु कीर्तित “एतेषा पुरुषाणा य वर्त्ता” चेत्यादि च श्रुते ।	३१६
आलबनाश्च विश्वेषा बाहवो यस्य वा तथा विश्वे च बाहवो यस्य विश्वबाहु स विद्युत ।	३१७
वराहादिस्वरूपेण मही धरति वा तथा भक्तैश्चापि वृता पूजा मही चेति महीधर ।	३१८

अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राणदो वासवानुजः
अपानिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः ।

४८

टि :-

३१० शिष्टेष्टाय नम

३११ शिशुण्डे नम ३१२ नहुषाय नम ३१३ वृषाय नम

३१४ शोधने नम ३१५ शोधकृते नम

३१६ वर्त्त नम — शोधवृता दैत्यादीना वर्त्ता च्छेदक शोधवृत् वर्त्ता इत्येक नाम
वा इति भाष्ये — तथा चेन् शोधवृत्कर्त्त नम ।

३१७ विश्वबाहवे नम ३१८ महीधराय नम

श्लो० भा०:-

च्युत विकारो नाम्येति पङ्मावरहितत्वत अच्युत प्रथित श्रुत्या "शाश्वत शिवमच्युतम्" । प्रख्याता जगदुत्पत्तिस्थितिप्रलयकर्मनि प्रथितो विष्णुरित्युक्त कार्यकारणरूपत ।	३००
प्रजा प्राणयतीत्येष प्राणमूषात्मना यथा "प्राणो वा अहमस्मी"ति मन्त्रेणापि प्रकीर्तित । यनि खण्डयति प्राणमसुराणा बल नथा सुराणा च ददातीति प्राणदो हृत्स्थिते ।	३०१ ३०२
जदित्या वास्यपाज्जातो वासव चानु यम्नया इन्द्रानुजश्चेति विष्णुर्वामनो वासवानुज । आपोस्मिञ्च निधीयन्ते स्वाश्रयत्वादपा निधि समुद्रश्चात्र शीताकत्या "सरमामस्मि मातर" ।	३०३ ३०४
अधितिष्ठन्ति भूतानि ब्रह्मोपादानकारणात् "मनुस्थानि सर्वभूतानी"त्युक्त्वाऽधिष्ठानमेव स । फलदानेऽधिकारिभ्य स्वस्य कर्मनुरूपत प्रमाद्यति च नवासावप्रमत्त प्रकीर्तित ।	३०५ ३०६
स्वे महिम्नि स्थितत्वाच्च विष्णुरेव प्रकीर्तित प्रतिष्ठित "स भगव कस्मि" नित्यादि च श्रुते ।	३०७

स्कन्दः स्कन्दधरो धुर्यो वरदो वायुवाहनः

वासुदेवो बृहद्भानुरादिदेवः पुसन्दरः ।

४६

श्लो० भा०:-

स्कन्दस्यमृतरूपेण स्रवत्यनिलरूपत शोषयत्यपि वा स्कन्द पण्मुखात्मा हरि स्मृत ।	३०८
---	-----

टि.-

३१९ अच्युताय नम	३२० प्रथिताय नम	३२१ प्राणाय नम
३२२ प्राणदाय नम	३२३ वासवानुजाय नम	३२४ अपानिधये नम
३२५ अधिष्ठानाय नम	३२६ अप्रमत्ताय नम	३२७ प्रतिष्ठिताय नम
३२८ स्कन्दाय नम		

मुरामुरमहायुद्धे स्वन्दमाप्याययन् गुह स्वगन्वा त दधारेति प्रोक्त स्वन्दधरो हरि ।	३२९
समस्तभूत जन्मादि लक्षणा च घुर सदा वहतीति च धुर्योऽसौ भूभारहरणादपि ।	३३०
ददाति च वरानिष्टान् वरदो गा च दक्षिणा वर तु यजमानात्मा "गौर्वे वर" इति श्रुते ।	३३१
आवहादीश्र सप्तासौ वायून् वाहयतीत्यत वायुवाहन इत्युक्तो विष्णुरेवानिलात्मक ।	३३२
विश्वं छादयतीति वासयति यो भूत्यापि च। मायया वासुश्चेति समस्तमेव वसतीत्यस्मिन् स सर्वत्र च । देवो दीव्यति य करोति विजयश्रीडादिकर्माखिल वासुश्चेति स देव एव कथितो यो वासुदेवो हरि ॥	३३३
वृहन्तश्चन्द्रसूर्याग्निगामिनो विश्वभासका भानवोऽस्यैव चेत्युक्तो बृहद्भानुर्हरि स्वत ।	३३४
जगत्कारणमादिश्र देवो दीव्यति चेत्यत आदिभूतोऽप्यसौ देवश्चादिदेव प्रकीर्तित ।	३३५
पुराणा मुरशत्रूणां दारणादिश्वविश्रुत विष्णु पुरन्दरश्चेति सूत्रकारनिपातनात् ।	३३६

टिः-

- ३२९ स्कन्द धर्मपत्र धारयतीति स्कन्दधर इति भाष्ये - स्कन्दधराय नम
३३० घुर वहतीति घुर्ये "विश्वं विभक्ति भुवन"मित्यादि श्रुते - धुर्याय नम
३३१ अभिमतान् वरान् ददातीति, वर गा दक्षिणा ददाति यजमानरूपेण इति वा
वरद - वरदाय नम
३३२ आवहादीनामिति, आवहनियहोद्बह, सबह, प्रबह, प्रवाह, परिवगहाना सप्ताना
वायूना वाहनो वायुवाहन - वायुवाहनाय नम
३३३ दीव्यति, श्रीडति, विजिगीषते, व्यवहरति, र्थात्तते, स्तूयते, गच्छतीति वा
देव वासुश्चासौ देवश्च वासुदेव इति भाष्ये - वासुदेवाय नम
३३४ बृहद्भानवे नम ३३५ आदिदेवाय नम
३३६ "वाचयन पुरन्दरी" इति पाणिनिना निपातनात् - पुरन्दराय नम

अशोकस्तारणस्तारः शूरः शौरिर्जनेश्वरः
अनुकूलः शनावर्तः पद्मी पद्मनिभेक्षणः ।

५०

श्लो० भा०:-

धुत्पिपासा जरामृत्यु शोकमोहा पङ्कमं शोकोपलक्षिता नैते सन्त्यतोऽशोक उच्यते ।	३३७
ससारसाग्ने मग्नान् निर्गतोनखिलानपि तारयत्येव बालात्मा तारणश्चेति कीर्तित ।	३३८
गर्भजन्म जरामृत्युलक्षणात् मकलान् भयात् तारयत्येव भक्ताश्च तारो विष्णुरिति स्मृत ।	३३९
धर्मसंस्थापनार्थाय दुष्टनिग्रहणे सदा स्वस्य विप्रमणादेव शूर स हरिश्च्यते ।	३४०
यदुवशोद्भवो राजा शूरस्तस्यात्मजस्तथा गोत्रापत्ये च शौरिस्तु वसुदेवसुतोऽप्यसौ ।	३४१
जायन्त इति चेत्युक्ता जनाश्चेति च जन्तव तेषामपीश्वर प्रोक्तो विष्णुर्भव जनेश्वर ।	३४२
अनुकूलो हि सर्वेषामात्मत्वेन स्वयस्थित स्वस्मिन् स्वयं प्रातिकूल्यं समाचरति नैव यन् ।	३४३
आवर्तते प्राणरूपी यो वा नाडीशतेष्विति शतावर्तोऽस्य चावर्ता प्रादुर्भावा युगे युगे ।	३४४
चतुर्भुजस्य विष्णोश्च दक्षिणाध करे धृत विद्यते पद्ममुत्कृष्टं चेति पद्मी प्रकीर्तित ।	३४५
यस्य पद्मनिभे चेति तुल्ये पद्मस्य चेक्षणे दृशावस्येति च प्रोक्तो विष्णु पद्मनिभेक्षण ।	३४६

टि:-

३३७ अशोकाय नमः	३३८ तारणाय नमः	३३९ ताराय नमः
३४० शूराय नमः	३४१ शौरये नमः	३४२ जनेश्वराय नमः
३४३ अनुकूलाय नमः	३४४ शतावर्ताय नमः	
३४५ पद्मिने नमः	३४६ पद्मनिभेक्षणाय नमः	

सुरामुरमहापुढे स्वन्दमाप्यायन् गुह
स्वदाय्या त दधारेति प्रोक्त स्वन्दधरो हरि । ३२९

नमस्तभृत जन्मादि लक्षणा च धुर सदा
वहतीति च धुर्योऽसौ भूभारहरणादपि । ३३०

ददाति च वरानिष्टान् वरदो गा च दक्षिणा
वर तु यजमानात्मा "गौर्ये वर" इति श्रुते । ३३१

आवहादीश्र सप्तामी वायून् वाहमतीत्यत
वायुवाहन इत्युक्तो विष्णुरेवानिसात्मव । ३३२

विश्व छादयतीति वासयति यो भूत्यापि च। मायया
वासुश्चेति समरतमेव वसतीत्यस्मिन् स सर्वत्र च ।
देवो दीव्यति य वरोति विजयश्रीडादिकर्माखिल
वासुश्चेति स देव एव कथितो यो वासुदेवो हरि ॥ ३३३

बृहन्तश्चन्द्रसूर्याग्निगामिनो विश्वभासका
भानवोऽस्यैव चेत्युक्तो बृहद्भानुर्हरि त्वत । ३३४

जगत्कारणमादिश्र देवो दीव्यति चेत्यत
आदिभूतोऽसौ देवश्चादिदेव प्रकीर्तित । ३३५

पुराणा सुरक्षणा दारणाद्विष्वविश्रुत
विष्णु पुरन्दरश्चेति सूत्रकारनिपातनात् । ३३६

टि:-

- ३२९ स्कन्द धमपथ धारयतीति स्कन्दवर इति भाष्ये - स्कन्दधराय नम
३३० धुर वहतीति धुर्य "विश्व विभक्ति भुवन"मित्यादि श्रुते - धुर्याय नम
३३१ अभिमतान् वरान् ददातीति, वर गा दक्षिणा ददाति यजमानरूपेण इति वा
वरद - वरदाय नम
३३२ आवहादीनामिति, आवहनियहोदह, सवह, प्रवह, भ्रवाह, परिववाहाना सप्ताना
वायूना वाहनो वायुवाहन - वायुवाहनाय नम
३३३ दीव्यति, त्रीडति, विजिगीषते, व्यवहरति, द्योतते, स्तूयते, गच्छतीति वा
देव वासुश्चासौ देवश्च वासुदेव इति भाष्ये - वासुदेवाय नम
३३४ बृहद्भानवे नम ३३५ आदिदेवाय नम
३३६ "वाचयम पुरन्दरी" इति पाणिनिना निपातनात् - पुरन्दराय नम

अतुलः शरभो भीमः समयज्ञो हविर्हरिः
सर्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिञ्जयः ।

५२

श्लो० भा०:-

तुलायादृश्यमस्यास्ति नैव चेत्यतुलो हरि
'न तस्य प्रतिमास्तानि' श्रुत्या स्मृत्यापि कीर्तित ।

३५६

शरास्तु शीर्यमाणत्वान् शरीराणि च तेष्वपि
प्रत्यगात्मतया भानीन्युक्तस्तु शरभो हरि ।

३५७

असद्वृत्तो विभेत्स्यम्मादिति भीमो हरिस्तथा
सद्वृत्तो न विभेत्स्यम्मादित्यभीमोपि वा स्मृत ।

३५८

मृष्टिस्थितिप्रलयकालमिदोचिन वा
पट् शास्त्रतत्त्वमखिल समय समस्तम् ।
जानाति यस्तु समयज्ञ इतीह तस्य
विष्णो समस्तमपि यत् यजन समेषु ॥

३५९

यज्ञेषु वा हरनि यन्तु, हवि स्वय च
प्रोक्तो हविर्हरिरसावपि यज्ञभोक्ता, ।
यो ह्ययते हि हविषा स हविस्तु विष्णु
ससारपापहरणान्, हरिरेव वाग्या ॥

३६०

सर्वे प्रमाणैयंत् ज्ञान सर्वलक्षणलक्षण
सर्वलक्षणलक्षण्य स्तत्र साधुर्यथार्थत ।

३६१

टि:-

३५६ न त्वत्समोस्त्यभ्यधिक कुनोन्य इति स्मृतेश्च - अनुलाय नम

३५७ शरा शरीराणि शीर्यमाणत्वान् तेषु भातीति शरभ - शरभाय नम

३५८ भीमाय नम अथवा अभीमाय नम

३५९ सर्वभूतेषु समत्व यजनमस्येति वा "समत्वमाराधनमच्युतस्य" इति प्रह्लाद
वचनान् - समयज्ञाय नम३६० "अवधनन् पुरष पशु" इति मन्त्रेण हविष्वह भूयते" हराम्यघ च स्मृतृणा
हविर्भाग त्रनुष्वह वर्णश्च मे हरिर्वेति तस्मात् हरिरह स्मृत "इति भगवद्
वचनान् वा - हविर्हरये नम ३६१ सर्वलक्षणलक्षणाय नम

पद्मनाभोऽरविन्दाक्षः पद्मगर्भः शरीरभृत्
महर्द्धिर्गृद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः ।

५१

श्लो० भा०:-

पद्मस्य नामो मध्ये तु योगिना हृदयाब्जजे कर्णिकाया स्थितश्चेति पद्मनाभो हरि स्मृत ।	३४७
विन्दतीत्यरविन्द तदराण्येव दलानि यत् अरविन्दाक्ष इत्यस्य तद्दृष्टोपमितेऽक्षिणी ।	३४८
पद्मस्य हृदयाब्जस्य गर्भे चान्त सुमस्थित उपासकानां सलक्ष्य पद्मगर्भं समीरित ।	४४९
पोषयन्नन्नरूपेण प्राणरूपेण धारयन् स्वमायया शरीराणि विभर्तीति शरीरभृत् ।	३५०
ऋद्धिविभूतिर्महती चास्य सर्वातिशायिनी महर्द्धिरिति विख्यातो विष्णुरेव विभूतिमान् ।	३५१
वर्तमाने ऋधे क्तेन वर्द्धमानो ह्यनारत्न ऋद्ध प्रपञ्चरूपेण विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	३५२
वृद्ध पुरातनश्चेति सर्वेषामपि चादिम आत्माऽस्य चेति वृद्धात्मा कालदेशातिगो हरि ।	३५३
महती चाक्षिणी यस्य सूर्यचन्द्रात्मिके तथा महान्स्वक्षाणि वाऽस्येति महाक्षश्चेति कीर्तित ।	३५४
गरुडभिर्द्वयते चेति गरुडस्तु तदर्द्धित ध्वज पताका स्तभोस्य गरुडध्वज उच्यते ।	३५५

टि:-

३४७ पद्मनाभाय नम	३४८ अरविन्दाशाय नम	३४९ पद्मगर्भाय नम
३५० शरीरभृते नम	३५१ महर्द्धय नम	
३५२ ऋ धर्मेति बुद्धि पूजार्थेभ्यश्चेत्यत्र चकारम्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वान् वर्द्धमाने क्त इति ऋद्ध - ऋद्धाय नम		
३५३ वृद्धात्मने नम	३५४ महाक्षाय नम	३५५ गरुडध्वजाय नम

अतुलः शरभो भीमः समयज्ञो हविर्हरिः
सर्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिञ्जयः ।

५२

२३० भा०:-

तुलानादृश्यमस्यास्ति नैव चेत्यनुलो हरि
'न तस्य प्रतिमान्नाति' श्रुत्या स्मृत्यापि कीर्तित ।

३५६

शरास्तु शीर्यमाणत्वात् शरीराणि च तेष्वपि
प्रत्यगात्मतया भातीत्युक्तस्तु शरभो हरि ।

३५७

असद्वृत्तो विभेत्यस्मादिति भीमो हरिस्त्वथा
सद्वृत्तो न विभेत्यस्मादित्यभीमोपि वा स्मृत ।

३५८

सृष्टिस्थितिप्रलयकालमिहोचिन वा
पट् शास्त्रतत्त्वमखिल समय समस्तम् ।
जानानि यस्तु समयज्ञ इतीह तस्य
विष्णो समस्तमपि यत् यजन समेषु ॥

३५९

यज्ञेषु वा हरति यस्तु, हवि स्वय च
प्रोक्तो हविर्हृत्प्रसावपि यज्ञभोक्ता, ।
यो ह्यते हि हविषा स हविस्तु विष्णु
ससारपापहरणात्, हरिरेव कान्त्या ॥

३६०

सर्वे प्रमाणैर्यत् ज्ञान सर्वलक्षणलक्षण
सर्वलक्षणलक्षण्य मन्त्र साधुर्ययार्थत ।

३६१

टिः-

३५६ न त्वत्समोस्त्वम्यधिक कुतोऽन्य इति स्मृतेश्च - अनुलाय नम

३५७ शरा शरीराणि शीर्यमाणत्वात् तेषु भातीति शरभ - शरभाय नम

३५८ भीमाय नम अथवा अभीमाय नम

३५९ सर्वभूतेषु समत्व यजनमस्वेति वा "समत्वमाराधनमच्युतस्य" इति प्रह्लाद
वचनात् - समयज्ञाय नम३६० "अबघ्नन् पुरुष पशु" इति मन्त्रेण हविष्वह शृणते" हराम्येष च स्मृतुंणा
हविर्भाणि त्रुष्वह वर्णश्च मे हरिर्वेति तस्मात् हरिरह स्मृत "इति भगवद्
वचनात् वा - हविर्हरये नम ३६१ सर्वलक्षणलक्षण्याय नम

वसत्यनारत लक्ष्मीनित्यमस्पैव वक्षसि
लक्ष्मीवानिति स प्रोक्त श्रीमान् लक्ष्मीपतिर्हरि । ३६२

समिति जयतीत्येव समितिञ्जय उच्यते
सर्वत्र विजयी यस्मात् सर्वयुद्धेषु सर्वथा । ३६३

विक्षरो रोहितो मार्गो हेतुर्दामोदरः सहः
महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः । ५३

श्लो० भा०:-

विगतश्च क्षरो नाशो यस्यासौ विक्षरो यथा
जन्मव्याधिजरामृत्युरहितो नित्य एव स । ३६४

श्रेताया रोहिता मूर्ति स्वच्छन्द वहतीत्यत
रोहिता मत्स्यमूर्ति वा रोहितोसौ प्रकीर्तित । ३६५

मार्गं स कथितो विष्णुर्मग्न्यंते यो भुमुक्षुभि
प्राप्यते परमानन्दो येन मार्गं स कीर्तित । ३६६

उपादान निमित्तं च कारणं जगत स्वत
विष्णुरेवेति हेतुत्वात् हेतुरित्युच्यते बुधै । ३६७

दाम्ना निबद्ध उदरे तु यशोदयासौ
दामानि लोककुसुमान्युदरान्तरेऽस्य ।
योगो दमोप्युदर एव परागतिश्च
दामोदरं स किल योगगतिप्रपद्य ॥ ३६८

मर्षणाभिभवाथत्वात् पशुस्तु क्षमतेऽथवा
सर्वानभिभवत्येव सहश्चेति प्रकीर्तित । ३६९

टि:-

- ३६२ लक्ष्मीवते नम ३६३ समितिजयाय नम
३६४ विक्षराय नम
३६५ रोहिताय नम ३६६ मार्गाय नम ३६७ हेतवे नम
३६८ दमो योग उदर उत्कृष्टा गति योगत्वा प्राप्यो दामोदर-दामोदराय नम
३६९ सहाय नम

धरतीनि मही चामो गिरिम्पी महीधर "वनानि विष्णुगिरयो दिश"श्चेति स्मृतो हरि ।	३७०
भुङ्क्तं महान्नि भोगानि स्वेच्छया धारयन् वपु महान् भोगोऽस्य भाग्य वा महाभाग प्रवीक्षित ।	३७१
वेगो जवभ्रामितोऽस्य वेगवान् हरिश्च्यते "अनेजदेव मनसो जवीय"श्च श्रुनेरपि ।	३७२
अमित चासन यस्य सोमिनाशन उच्यते सहारसमये यस्य विश्वमेवाशन यत ।	३७३

उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः पद्मेश्वरः
करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः ।

श्लो० भा० -

प्रप-बोहस्तुपादानवारणत्वात्स तूद्भव भवादपि तु ममारात् उद्गतस्तूद्भवो हरि ।	३७४
प्रकृति पुरुष चामो मर्गकाले प्रविश्य च स्वेच्छया क्षोभयामाम विष्णुस्तत् क्षोभण स्मृत ।	३७५
देवो दीव्यति वा पयोधिशयन मर्गादिभि क्रीडति दैत्यादीन् विजिगीषते रिपुगणान् स्तुत्यैश्च सस्तुयते । भूनेषु व्यवहारतोपि सतत सर्वत्र मगच्छते भक्तान् मोदयते स्वय च मुदितो विश्वात्मना द्योतते ॥	३७६
जगद्रूपा विभूति श्रीगर्भे यस्योदरान्तरे स्थिता च विष्णुरेवासौ श्रीगर्भश्चेति कीर्तित ।	३७७

टि :-

३७० महीधराय नम	३७१ महाभागाय नम
३७० वेगवते नम	३७३ अमिताशनाय नम
३७४ उद्भवाय नम	३७५ क्षोभणाय नम
३७६ "एको देव " इति मन्त्रवर्णात् देव दिव श्रीडाकार्यत्वात् -देवाय नम	
३७७ श्रीगर्भाय नम	

“मम सर्वेषु भूनेषु तिष्ठन्त परमेश्वर”

इत्युक्त्या परमेश्वरासावीश्वर परमेश्वर ।

३७८

उत्पत्तौ जगतामेव सर्वेषामपि चोत्तम

साधक करण चेति विष्णु करणमुच्यते ।

३७९

जगन्तु निमित्तत्वाद्दुपादानतयापि च

कारण विष्णुरेवेति कारणात्मा हि कारणम् ।

३८०

सर्गस्फितिलयादीश्र स्वैच्छया य करोति स

स्वातन्त्र्यात् सर्वथा चेति कर्ता विष्णुरिहोच्यते ।

३८१

विकर्ता भुवन सर्वं विचित्र च करोति य

स एव भगवान् विष्णुविशेषेण प्रकीर्तित ।

३८२

ज्ञातु न शक्यते यस्य स्वरूप चेष्टित तथा

सामर्थ्यमपि वा विष्णुर्गहन स प्रकीर्तित ।

३८३

गूहते सर्वणोतीति स्वरूपादीनि भावया

स्वस्यैव स गूह प्रोक्तो गूहनाद्विष्णुरेव स ।

३८४

व्यवसायो व्यवस्थानः संस्थानः स्थानदो ध्रुवः

परद्विः परमस्पष्टस्तुष्टः पुष्टः शुभेक्षणः ।

५५

श्लो० भा०:-

सविन्मात्रस्वरूपत्वात् व्यवसायो यथार्थत

पोत वर्मणि धातोस्तु व्यवपूर्वादात्तयुग्भव ।

३८५

टि:-

३७८ परमेश्वराय नम

३७९ करणाय नम

३८० कारणाय नम

३८१ वरुणाय नम

३८२ विकर्त्रे नम

३८३ गूहनाय नम

३८४ गुहाय नम

३८५ पो अन्न वर्मणि धातो व्यवपूर्वादात्वे धञि आतो युक् इति व्यवसाय - व्यवसायाय नम

व्यवस्थान ग यस्मिस्तु सर्वं च व्यवतिष्ठते वर्णाश्रमादिधर्मादीन् व्यवस्थापयतीति वा ।	३८६
गन्तिष्ठन्ते प्रलीयन्ते भूतान्यस्मिन् लयेत्यत गस्थानस्तु मभीचीन वंबुण्ड स्थानमस्य यन् ।	३८७
ध्रुवादीना स्वभक्ताना स्वस्वधर्मानुमारत स्थानानि च ददातीति स्थानदो विष्णुश्च्यते ।	३८८
ध्रुगति स्थैर्योश्चेति विनाशरहितत्वेन सिपरत्वादविनारी च निर्यश्चेति ध्रुवो हरि ।	३८९
पराञ्च परमोऽवृष्टा ऋद्धयस्तु विभूतय अस्यति स पराद्धिञ्च विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	३९०
पञ्चमनन्याधीन यथाऽनायासेन मुग्रहश्चेति स्वष्टोऽमी परमस्पष्ट स्वभावा सविदात्मन ।	३९१
परमानन्दैकस्पी निर्वृतात्मनया स्वत सर्वथा सर्वदा तुष्ट मच्चिदानन्दविग्रह ।	३९२
“यच्च किञ्चित् जगत्सर्वं तस्मिन्नेव प्रतिष्ठितं” इत्यत सर्वथा सर्वं पूर्णत्वात् पुष्ट एव स ।	३९३
ईक्षण दर्शन यस्य भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभ ज्ञानद यावनञ्चेति प्राक्तं स तु शुभेक्षण ।	३९४

टिः—

- ३८६ दिक्पालाद्यधिकारपुरुषाणा, ब्राह्मणादिवर्णाना, ब्रह्मचर्याद्याश्रमधर्माणा
इत्यादि सर्वेषामपि स्वस्वधर्मादिकान् विभज्य करोतीति व्यवस्थान -
व्यवस्थानाय नम
- ३८७ सस्थानाय नम ३८८ स्थानदाय नम ३८९ ध्रुवाय नम
- ३९० पराद्धयं नम ३९१ परमस्पष्टाय नम ३९२ तुष्टाय नम
- ३९३ पुष्टाय नम
- ३९४ मुमुक्षुणा मोक्षद भोगादिना भोगद सर्वं सन्देह विच्छेदकारण हृदयग्रन्थे-
विच्छेदकर, सर्वधर्माणा क्षपण अविद्यायाश्च निवर्तकं शुभेक्षण - शुभेक्षणाय
नम

रामो विरामो विरतो मार्गो नेयो नयोऽनयः
वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठो धर्मो धर्मविदुत्तमः ।

५६

श्लो० भा० :-

रमन्ते योगिनो यस्मिन् न राम सच्चिदात्मक
वहन् दादारथिर्चाय रमणीय वपु म्वयम् ।

३९५

अन्ते च प्राणिनामस्मिन् विरामोऽवसितियंत
विरामश्चेति विश्वात्मा विश्वप्राप्तो हरि स्मृत ।

३९६

परमानन्दरूपत्वात् विगत चास्य यद्रत
विरत स विनिदिष्टो निस्पृहश्च हरि स्वत ।

३९७

मोक्षमार्गस्तु मार्गोय नेयोऽनेन च नीयते
मार्गो नेयश्चेति चैव्य जीवात्मपरमात्मनो ।

३९८

नयतीति नयो नेता नेयरूप परमात्मना
तन्मयत्व प्रापयन् स परमात्मा नय स्मृत ।

३९९

आद्यश्रेष्ठ स्वय नेता सर्वेषामपि चेतयत
न विद्यते नयोहास्य नेता च यनयो हि स ।

४००

निग्रहाय सुरारीणा दुष्टदानवरक्षसा
युद्धे विक्रमशालित्वात् वीर स हरिरुच्यते ।

४०१

प्रोक्त शक्तिमता श्रेष्ठो यतश्चाधिकशक्तिमान
स्वत शक्तिमतामेव ब्रह्मादीनामपि स्वयम् ।

४०२

टि :-

३९५ रामाय नम	३९६ विरामाय नम	३९७ विरताय नम
३९८ य विदित्वागृतत्वाय नल्पते योगिनो भुमुक्षय स एव पन्था मार्गं ' 'नान्य पन्था विद्यतेऽयनाय' ' इति श्रुते मार्गण सम्यक्ज्ञानन जीव परमात्मतया नीयत इति नेय मार्गोनेय, नय, अनय, इति त्रिरूप परिवर्त्यते - मार्गाय नेयाय नम		
३९९ नयाय नम	४०० अनयाय नम	
४०१ वीराय नम	४०२ शक्तिमता श्रेष्ठाय नम	

धारणात् सर्वभूताना धर्मो वा पोषणादपि
धर्मराराध्यते चेति धर्मस्तु हरिरुच्यते । ४०३

धर्मं विदन्तीति तेषा श्रेष्ठो धर्मविदुत्तम
यस्य चाज्ञाभवा सर्वे श्रुतिस्मृत्यादयो यत । ४०४

वैकुण्ठः पुरुषः प्राणः प्राणदः प्रणयः पृथुः
हिरण्यगर्भश्शत्रुघ्नो व्याप्तो वायुरधोक्षत्रः । ५७

श्लो० भा० :-

गते प्रतिहृति कुण्डा विकुण्डा विविधापि सा
तस्य कर्ता तु वैकुण्डो भूतसदस्तेषणात् पुरा । ४०५

मवंस्मादपि पूर्वमेव सद्नात् निश्शेषपाप्मोषणान्
श्रुत्या च प्रथित पुराणपुरूपो यद्वा पिपत्तं पुर ।
ता एवात्र वपुषि तत्र च पुन धेते म जीवात्मना
प्रत्यक् पुरि चैव एव पुरूपो नारायणो विद्मृत ॥ ४०६

प्राणितीति प्राण एष क्षेत्रज्ञात्मतया तथा
प्राणात्मना चेष्टयन् वा आसरूपेण च स्मृत । ४०७

यस्तु सहारकालेऽत्र सर्वेषा प्राणिनामपि
यति खण्डयति प्रणान् प्राणद म प्रकीर्तित । ४०८

टि :-

४०३ धर्माय नम ४०४ धर्मविदुत्तमाय नम

४०५ "मया सद्भैपिता भूमिरद्भिव्योम च वायुना । वायुश्च तेजसा सार्धं वैकुण्ठत्व
ततो मम" इति शान्तिपर्वणि - वैकुण्ठाय नम

४०६ पृ पालनपूरणयोरिति घातो पिपत्तं क्विपि उदीष्ट्यपूर्वस्येति उत्वे पुर
शरीराणि तामु जीवरूपेण शेत इति पुरुष "स यत् पूर्वोस्मात्सर्वस्मात्
सर्वान् पाप्मन औपत्तस्मात् पुरुष" इति श्रुते "म वा अय पुरुष सर्वासु पूषु
पुरि शय" इति च श्रुति - पुरुषाय नम

४०७ प्राणाय नम ४०८ प्राणदाय नम

- प्रणयते स्तूयते य सर्वेश्वरं प्रणवस्तथा
प्रणम्यते ऽस्त्रिलैश्चापि रत्नाद्यैः स हरिः स्मृतः । ८०९
- सर्वप्रपञ्चम्पेण विस्मृतत्वादशेषत
पृथुत्वात् पृथुरिन्युक्तो विश्वात्मा विष्णुरेव स । ८१०
- हिरण्यमयाण्डमेवात्र हिरण्यं च तदेव यत्
गर्भो हिरण्यगर्भोऽस्य विष्णुरेव तथा स्मृतिः । ४११
- त्रिदशानां च माघूनां दुष्टदानवराक्षसान्
सन्नून् हन्तीति गन्धुमो दैत्यारिः स हरिः स्मृतः । ८१२
- सर्वप्रपञ्चकार्येषु कारणत्वेन च स्वयं
व्याप्राति हरिरेवेति व्यप्यत्वात् व्याप्त उच्यते । ४१३
- याति गन्धं करोतीति वायुः स हरिः उच्यते
“पृथो गन्धं पृथिव्याश्च” भगवानवदत् स्वयम् । ४१४
- शौरक्षमेव पृथिवी तु ततोपि चाथ
अबोधजोऽजनि विराट् स तयोस्तु मध्ये ।
यस्मादधोऽक्ष इति न क्षयमेति जातु
तस्मादधोक्षज इति प्रथितः सदैव ॥ ४१५

ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः

उग्रः संवत्सरो दक्षो विश्रामो विश्वदक्षिणः ।

५८

टि:-

- ४०९ "तस्मादोमिति प्रणोती" ति ध्रुवः "प्रणमन्तीह य वेदास्तस्मात् प्रणय उच्यते"
इति मनत्रकुमारवचनात् - प्रणवाय नमः
- ४१० पृथ्वेय नमः
- ४११ हिरण्यगर्भाय नमः ४१२ शत्रुघ्नाय नमः ४१३ व्याप्ताय नमः
- ४१४ वायवे नमः
- ४१५ अधोभूते ह्यक्षगणे प्रत्यग्रूप प्रवाहिते जायते तस्य वै ज्ञान तेनाधोक्षज उच्यते
इत्युक्तत्वात् - अधोक्षजाय नमः

श्लो० भा० :-

ऋतुः कालविशेषोऽत्र कालसामान्यवाच्यत कालात्मा भगवान् विष्णु कालम्नु ऋतुरेव न ।	४१६
शासन मोक्षद यस्य दर्शनं ज्ञानमित्यमो सुप्तेन दृश्यते भक्तं शोभनाथ मुदर्शन ।	४१७
कलने गणयति भवं काल क्षणलवाद्यात्मक प्रोक्तः “काल कल्पतामह” इति शीतोक्त्या च कालोऽसौ ।	४१८
स्वे महिम्नि हृदावागे प्रवृष्टे परमे यथा स्थानु च शीलमस्येति परमेष्ठी प्रकीर्तित ।	४१९
परितो गृह्यते यद्वा ज्ञापने शरणाधिभि यत् किञ्चिदपि भक्तं परिगृह्णन् परिग्रह ।	४२०
‘भीपास्माद्वात’ इत्यादि श्रुतिमन्त्रानुसारत उग्र न भयहेतुत्वात् सूर्यवातादिवन्म्य च ।	४२१
मवंप्रपञ्चभूतानि यस्मिन् विश्वस्वरूपिणि मवमन्तीति कालात्मा प्रोक्तः सवत्सरो हरि ।	४२२
मृष्ट्यादिसर्वकर्माणि क्षिप्रमेव करोति य दक्ष न कीर्तितो यो वा जगद्रूपेण वर्धते ।	४२३
ममाराधयतिमग्नानामात्ताना विश्वमाधिना विश्राम च करोतीति विश्रामो मोक्षकृद्धरि ।	४२४
विश्वस्मात् दक्षिण गक्तो विश्वेष्वपि च कर्मसु दक्षिणञ्च समर्थोऽसौ विश्वदक्षिण उच्यते ।	४२५

टि:-

४१६ ऋतवे नम	४१७ सुदर्शनाय नम	४१८ कालाय नम
४१९ “परमेष्ठी विश्राजते” इति मन्त्रवर्णनात् - परमेष्ठिने नम		
४२० परिग्रहाय नम	४२१ उग्राय नम	४२२ सवत्सराय नम
४२३ दक्षाय नम	४२४ विश्रामाय नम	४२५ विश्वदक्षिणाय नम.

- प्रणमते स्तूपते च सर्वैश्च प्रणवस्तथा
प्रणमनेऽखिलैश्चापि प्रह्लाद्यैः स हरि स्मृत । ८०९
- सर्वप्रणवत्त्वेण विस्तृतत्वाददोषत
पृथुत्वान् पृथुरिन्दुक्तो विश्वात्मा विष्णुरेव च । ८१०
- हिरण्यगण्डमेवाय हिरण्यं च तदेव यत
गर्भो हिरण्यगर्भोऽस्य विष्णुरेव तथा स्मृति । ४११
- त्रिदशाना च साधूना दुःखदानवराक्षमान्
शत्रून् हन्तीति शत्रुघ्नो देव्यारि न हरि स्मृत । ४१२
- मंत्रप्रणवकार्येषु कारणत्वेन च स्वय
व्याप्नाति हरिरेवेति व्यप्तत्वात् व्याप्त उच्यते । ४१३
- वाति नन्व नरोतीति वायु न हरिश्च्यते
"पृथ्वी गन्ध पृथिव्या-च" भगवानवदत् स्वयम् । ४१४
- शौरक्षमेव पृथिवी तु ततोपि चाय
श्वाधोक्षजोऽजनि विराट् स तपोस्तु मध्य ।
यस्मादधोक्ष इति न क्षयमेति जातु
तस्मादधोक्षज इति प्रथित सदैव ॥ ४१५

ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः

उग्रः संवत्सरो दक्षो विश्रामो विश्वदक्षिणः ।

५८

टि:-

- ४०९ "तस्मादोभिति प्रणोती" ति श्रुते "प्रणमन्तीह य वेदास्तस्माद प्रणव उच्यते"
इति सनत्कुमारवचनात् - प्रणवाय नम
- ४१० पृथवे नम
- ४११ हिरण्यगर्भाय नम ४१२ शत्रुघ्नाय नम ४१३ व्याप्ताय नम
- ४१४ वायवे नम
- ४१५ अधोभूते ह्यक्षणे प्रत्ययूप प्रवाहिते जायते तस्य वै ज्ञान तेनाधोक्षज उच्यते
इत्युक्तत्वात् - अधोक्षजाय नम

अनिर्विण्णः स्थविष्ठोऽभूर्धर्मयूपो महामसः
नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः ममीहनः ।

६०

श्लो० भा० -

अवाप्तमवेनामत्वात् निर्वेदो नास्य विशते
इष्टानवाप्त्या निर्वेदश्चेत्यनिर्विण्ण उच्यते । ४३५

स्पृष्टभ्रातिरायेनासौ सर्वेष्वपि च सर्वदा
“विराड् रूप स्थविष्ठभ्रा”व्यग्निमूर्ध्नोति च ध्रुवे । ४३६

जन्म नास्येत्यजन्मासौ भावो वा नास्य चेत्यभू
भवते विवपि सत्तावा, भूर्वाधिकरणे मही । ४३७

यूपे तु पशुवत् धर्मास्तत् समाराधनात्मना
थोताद्यास्तत्र ब्रह्मन्तं धर्मयूपस्तत स्मृत । ४३८

महान्तो मोक्षफलदा मया यज्ञास्तु भक्ति
यदपिना भवन्तीति कीर्तित स महामस । ४३९

नक्षत्रताराग्रह सकुलात्मा
य शिशुमारस्यवपुश्च तस्य ।
हृदि स्थितो नेमिवदत्र चक्रे
नक्षत्रनेमि स तु यत्प्रवर्तक ॥ ४४०

नक्षत्राण्यस्य सन्तीति नक्षत्रो चन्द्र एव स
तत्स्वरूपाच्चगोतोभत्या “नक्षत्राणामह रासो” । ४४१

क्षम समर्थं सर्वेषु कार्येष्विति हरि क्षम
क्षमने चेति स प्रोक्त क्षमया पृथिवीसम । ४४२

टि:

४३५ अनिर्विण्णाय नम ४३६ स्थविष्ठाय नम ४३७ अभुवे नम

४३८ धर्मयूपाय नम ४३९ महामलाय नम

४४० “नक्षत्रतारकै साधं चन्द्रसूर्यादयो ग्रहा वायुपाशमयेबन्धैर्निबद्धा ध्रुव
सज्जिते” म ज्योतिषा चक्र भ्रामयस्तारामयस्य शिशुमारस्य पुच्छदेशे
व्यवस्थितो भ्रव तस्य शिशुमारस्य हृदये ज्योतिश्चक्रस्य नेमिवत् प्रवर्तक
न्यितो विष्णुरिति नक्षत्रनेमीति भाष्ये - नक्षत्रनेमये नम

४४१ नक्षत्रिणे नम ४४२ क्षमाय नम

विस्तारः स्थावरस्थाणुः प्रमाणं बीजमव्ययं
अर्थोऽनर्थो महाकोशो महाभोगो महाधनः ।

५९

श्लो० भा० :-

विस्तीर्णन्ते जगन्तरिमन् विलीयन्ते यतो लये विस्तारो विस्तृणोत्येष विश्वमेवेति विद्युत् ।	४२६
स्थावरा स्थितिशीलत्वात् तिष्ठन्ति स्थाणुरत्र यत् स्थावरोऽनाद्यपि स्थाणुः स्थावरस्थाणुरुच्यते ।	४२७
यस्य विज्ञानसभूता श्रुतिस्मृत्यादयाऽखिला सविदारमा स एवात प्रमाणं सत्त्वलस्य च ।	४२८
कार्यस्य कारणं बीजमन्यथाभाववजित अन्यथ तद्विदिष्टं च प्रोक्तं तत् बीजमव्ययम् ।	४२९
चिदानन्दमयोऽर्थोऽसौ सर्वसौख्यप्रदो यत सर्वैरप्यर्थायैति नित्यं भोक्तुं कामैर्मुमुक्षुभिः ।	४३०
अवाप्तसर्वकामत्वादस्य जातु न विद्यते अर्थं प्रयोजनं किञ्चिदनर्थं स प्रकीर्तित ।	४३१
महान्तोऽन्नमयाद्याश्च कोशा पञ्चास्य यत् स्वत आच्छादका मन्ति चेति महाकोशो हरि स्मृत ।	४३२
भोगीनुभूयते चेति सर्वयाम्यं मुखं च तत् महान् सर्वातिशायीति महाभोग प्रकीर्तित ।	४३३
महद्धनं च यस्मारितं सर्वथा भोगसाधनं महाधन इति प्रोक्तो विष्णुरेव विभूतिमान् ।	४३४

टि :-

४२६ विस्ताराय नमः	४२७ स्थावरस्थाणवे नमः	४२८ प्रमाणाय नमः
४२९ बीजाय अव्ययाय नमः	४३० अर्थाय नमः	४३१ अनर्थाय नमः
४३२ कोशवदात्मस्वरूपाच्छादका कोशा अन्नमय, धानमय, मनोमय, विज्ञान- मयानन्दमयाख्या पञ्चकोशा अस्येति महाकोश ~ महाकोशाय नमः		
४३३ महामोगाय नमः	४३४ महाधनाय नमः	

अनिर्विण्णः स्वविष्टोऽभूर्धर्मगुणो महामरः
नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः ममीहनः ।

६०

श्लो० भा० -

अवाप्तमर्वंशामर्यात् निर्वेदो नाम्य विद्यते
इष्टानवाप्त्या निर्वेदध्वरेत्यनिर्विण्ण उच्यते ।

४३५

स्यूलभ्रातिशयेनासौ सर्वेष्वपि च सर्वदा
"विराड्भ्य स्वविष्टश्चा"प्यग्निमूर्ध्नेति च श्रुते ।

४३६

जन्म नाम्येत्यजन्मासौ भावो वा नास्य चेत्यभू-
भवते विवपि मत्तावा, भूर्वाधिकरणे मही ।

४३७

शूषे तु पशुवत् घर्मा,स्तन् समारापनान्मना
श्रीताशास्तत्र बध्यन्ते घर्मयूपमनत स्मृत ।

४३८

महान्तो मोक्षफलदा मत्ता यजाम्नु भक्तिन
यदपिना भवन्तीति कीर्तित स महामय ।

४३९

नक्षत्रताराग्रह संकुलात्मा
य शिशुमारारूपवपुश्च तस्य ।
हृदि स्थितो नेमिवदत्र चक्रे
नक्षत्रनेमि स तु यत्प्रवर्तक ॥

४४०

नक्षत्राण्यस्य सन्तीति नक्षत्रो चन्द्र एव स
तत्स्वरूपाच्चगीतोक्त्या "नक्षत्राणामह शशी" ।

४४१

क्षम समर्थ सर्वेषु कार्येष्विति हरि क्षम
क्षमने चेति स प्रोक्त क्षमया पृथिवीसम ।

४४२

टि:

४३५ अनिर्विण्णाय नम ४३६ स्वविष्टाय नम ४३७ अभुवे नम

४३८ घर्मयुपाय नम ४३९ महामलाय नम

४४० "नक्षत्रतारकै साधं चन्द्रगुरोर्वयो ग्रहा वायुपाशमर्षेर्वन्वीक्षित्वा ध्रुव
सञ्जिते" स ज्योतिषा चक्र भ्रामयस्तारामयस्य शिशुमारस्य पुच्छदेशे
व्यवस्थितो ध्रुव तस्य शिशुमारस्य हृदये ज्योतिश्चक्रस्य नेमिवत् प्रवर्तक
स्थितो विष्णुरिति नक्षत्रनेमीति भाष्ये - नक्षत्रनेमय नम

४४१ नक्षत्रिणे नम ४४२ क्षमाय नम

क्षपिनेषु विकारेषु सर्वेष्वपि च सर्वथा
स्वात्ममात्रावशिष्टोऽसौ क्षमश्चेति प्रकीर्तित । ४४३

चेष्टने वापीच्छतीति सृष्ट्यर्थं सम्यगीहते
ईहो भवार्यनश्चासौ कीर्तितस्तु समीहन । ४४४

यज्ञ इज्यो महेज्यश्च क्रतुः सत्रं सतां गतिः
सर्वदर्शी विमुक्तात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम् । ६१

श्लो० भा० :-

“यज्ञो वै विष्णु”रित्यादि ध्रुत्वा यज्ञस्वरूपत
यज्ञकारोपि यज्ञोऽसौ देवानां तुष्टिकारक । ४४५

“ये यजन्ति मर्गं पुण्यं” विष्णुमेवेति च स्मृते
यष्टव्योप्ययमेवेति विष्णुरिज्य प्रकीर्तित । ४४६

इज्येष्वपि च सर्वेषु मोक्षसिद्धिफलस्वत
प्रकर्षेणापि यष्टव्यो महेज्यो विष्णुरच्यते । ४४७

यूपन सहितो यज्ञ क्रतुरित्युच्यते बुधे
तत्स्वरूपतया विष्णुं श्रनुश्चेति प्रकीर्तित । ४४८

श्रायते च सत मन्त्रश्चासनोपाधिबोधनं
लक्षितं वा सत्रमुक्तं सत्रात्भा सत्रमेव स । ४४९

सताञ्चेति मुमुक्षूणा भक्तानामपि भोगिना
गतिस्तु गम्य सर्वेषां विष्णुरेव सता गति । ४५०

टि :-

४४३ क्षायो म इति पाणिनिसूत्रेण निष्ठातकारस्य मकारादेश तथा च
- क्षामाय नम

४४४ सृष्ट्याद्यर्थं सम्यगीहते, सम्यक् चेष्टते सम्यगिच्छतीति वा, सम्यगीहन
समीहन - समीहनाय नम

४४५ यज्ञाय नम ४४६ इज्याय नम ४४७ महेज्याय नम

४४८ क्रतवे नम ४४९ सत्राय नम ४५० सनागतये नम

मवं च साक्षिरूपेण प्राणिना तु कृताकृत
मवंदा पश्यतीत्येव मवंदर्शीति कीर्त्तिन । ४५१

विमुक्त आत्मा यस्येति विमुक्तात्मा स्वभावत
विमुक्तश्चाप्यसावात्मा श्रुत्या चैव प्रकीर्त्तित । ४५०

मवंश्चासावपि जश्च सर्वज्ञ इति कीर्त्तित
“इदं मवं यदात्माय” चेति स श्रुतिविश्रुत । ४५३

अजन्यमनवच्छिद्यन्न सर्वसाधकमुत्तम
तद्विशिष्टं श्रुतं ज्ञानं ब्रह्मैव ज्ञानमुत्तमम् । ४५४

मुद्रतः सुमुखः सूक्ष्मः सुघोषः सुखदः सुहृत्
मनोहरो जितक्रोधो वीरवाहुर्विदारणः । ६२

श्लो० ३५०:-

शोभनं व्रतमस्येति मुद्रतश्च स्मृतियंथा
“अभ्य सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतत् व्रतं मम” । ४५५

प्रमत्तं वदनं चारुं शोभनं मुखमस्य वा
विद्योपदेशान् सुमुखो “यो ब्रह्माणमिति” श्रुते ४५६

शब्दादिभिश्च खादीनां स्थूलत्वञ्चोत्तरोत्तरं
तदभावात् स सूक्ष्मश्च श्रुत्या सर्वगण यत । ४५७

घोषस्तु शोभनो ह्यस्य वेदात्मकतया तथा
मेघगभीरुः घोषत्वात् सुघोषश्चेति कीर्त्तित । ४५८

मद्वृत्तानां ददातीति दुष्टानां च सुखं तथा
दतिं खण्डयतीत्येव सुखदो हरिश्च्यने । ४५९

टि:-

४५१ सर्वदर्शिने नमः ४५२ विमुक्तात्मने नमः ४५३ सर्वज्ञाय नमः

४५४ “सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्मेति च” श्रुतं - ज्ञानायोत्तमाय नमः

४५५ सुव्रताय नमः

४५६ वनवाससुमुखत्वाद्वा दाशरथीरामं सुमुखं - सुमुखाय नमः

४५७ “सर्वगणं सुसूक्ष्ममिति श्रुते” - सूक्ष्माय नमः

४५८ सुघोषाय नमः

४५९ सुखदाय नमः

क्षपिनेषु विकारेषु सर्वेष्वपि च सर्वथा
स्वात्ममात्रावशिष्टोऽसौ क्षमश्चेति प्रकीर्तित । ४४३

चेष्टते वापीच्छतीति सृष्ट्यर्थं सम्यगीहते
ईहो भवार्थतश्चासौ कीर्तितस्तु समीहन । ४४४

यज्ञ इज्यो महेज्यश्च क्रतुः सत्रं सतां गतिः
मर्वदर्शी विमुक्तात्मा मर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम् । ६१

श्लो० भा० :-

"यज्ञो वै विष्णु"रित्यादि श्रुत्या यज्ञस्वरूपत
यज्ञकारोपि यज्ञोऽसौ देवाना तुष्टिवारण । ४४५

"ये यजन्ति मर्षं पुण्यं" विष्णुमेवेति च स्मृते
यष्टव्योप्ययमेवेति विष्णुरिज्य प्रकीर्तित । ४४६

इज्येष्वपि च सर्वेषु भोक्षसिद्धिफलत्वतः
प्रकर्षेणापि यष्टव्यो महेज्यो विष्णुरुच्यते । ४४७

यूपेन सहितो यज्ञ क्रतुरित्युच्यते बुधै
तत्स्वरूपतया विष्णु क्रतुश्चेति प्रकीर्तित । ४४८

त्रायते च सत यत्रश्वासनोपाधिचोदनं
लक्षितं वा सत्रमुक्तं सत्रात्मा सत्रमेव स । ४४९

सताश्चेति मुमुक्षुणा भक्तानामपि भोगिना
गतिस्तु गम्य सर्वेषां विष्णुरेव सता गति । ४५०

टि :-

४४३ धायो म इति पाणिनिसूत्रेण निष्ठातकारस्य मकारादेश तथा च
- धामाय नम

४४४ सृष्ट्याद्यर्थं सम्यगीहते, सम्यक् चेष्टते सम्यगिच्छतीति वा, सम्यगीहन
समीहन - समीहनाय नम

४४५ यज्ञाय नम ४४६ इज्याय नम ४४७ महेज्याय नम

४४८ क्रतवे नम ४४९ सत्राय नम ४५० सतागतये नम

जगत् सृष्ट्या दानेकानि कर्माणि बहुधा स्वय नगोतीति हरिश्चैव बोधिसो नैककर्मकृत् ।	४६९
वत्सरश्चाधिकरणे वत्सेश्चापि सरश्रिति हरिश्च वत्सरो ह्यस्मिन् वसतीत्यखिल जगत् ।	४७०
वत्सासाम्या तु लभ्येति वत्सलश्चाधिकप्रिय स्निह्यतीति च भक्ताश्च वत्सलो विष्णुरच्यते ।	४७१
वत्साना पालनात् घत्मी गौरूपो हरिस्तथा वत्सभूता. प्रजाश्चेति वत्सो चास्य जगत्पितु ।	४७२
रत्नगर्भोऽस्य रत्नानि गर्भभूतानि सागर “तस्य रूपो हरि स्वोक्त्या” सरसामस्मि मागर ।	४७३
धनेश्वर कुबेरात्मा धनानामीश्वर स्वय भगवद्वचनादेव “वित्तेशो यशरक्षमाम्” ।	४७४

धर्मगुणधर्मकृद्धर्मी सदसत् धरमक्षरं
अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः । ६४

श्लो० भा० :-

धर्मान् गोपायतीत्यस्मात् धर्मगुप् सोवदत् स्वय धर्मसंस्थापनार्थाय सभवामि युगे युगे ।	४७५
धर्माधर्मविहीनोऽपि स्वस्यैवोपन्यनुसारत धर्ममेव करोतीति धर्मकृत् हरिरच्यते ।	४७६
धर्माधारतया सोयमाधेयान् सकलानपि धर्मान् धारयतीत्युक्तो धर्मी च हरिरेव स ।	४७७

टि :-

४६९ नैककर्मकृते नम	४७० वत्सराय नम	
४७१ वत्सासाम्या कामबले इति लक्षप्रत्ययस्त्वद्धिन ततो वयल इष्टतम - वत्सलाय नम		
४७२ वत्सिने नम	४७३ रत्नगर्भाय नम	४७४ धनेश्वराय नम
४७५ धर्मगुणे नम.	४७६ धर्मकृते नम	
४७७ धर्मिणे नम		

परोपकारनिरत हृदय चास्य शोभन मिरार्थे च हृदादेशात् सुहृन्मित्र सतामिति ।	४६०
अत्यानन्दस्वरूपत्वात् मनो हरति चेत्यसौ मनोहर इति प्रोक्तो "यो वै भूमादि" च श्रुते ।	४६१
क्रोधोऽनेन जितश्चेति जितक्रोधो हि स स्वत सुरारीन् हन्ति न क्रोधात् धर्मत्राणाय केवलम् ।	४६२
वीरो विद्रमशाली च बाहु शूरोचितस्तथा अस्येति वीरबाहुश्च विष्णुरेव प्रकीर्तितः ।	४६३
धर्मसंस्थापनार्थाय सर्वाश्राधामिकानपि विदारयति मन्त्रागौ विदारण इति स्मृतः ।	४६४

स्वापनः स्ववशो व्यापी नैकात्मा नैककर्मकृत्
वत्मरो वत्मलो वत्मी रत्नगर्भो धनेश्वरः ॥

६३

श्लो० भा० :-

मायया स्वापयन्त्येष प्राणिनश्च करोति तान् स्वात्मनबोधविधुरान् स्वापनश्चेति कीर्तितः ।	४६५
स्व आत्मा च वशोऽर्धीनो यस्य स स्ववशो हरिः स्वतन्त्रो जगदुत्पत्ति स्थिति प्रलयपरमंभु ।	४६६
व्यापी व्यापनशीलत्वात् श्रुत्याचावाप्तवत्तथा कारणत्वेन गर्भेषु कार्येषु व्यापनादपि ।	४६७
विभ्रत् विभ्रतीर्हृद्दीश्च जगत्सृष्ट्यादि कर्मसु नैककर्मो यथावाल नैकात्मा चेति कीर्तितः ।	४६८

टि:-

४६० प्रतुपकारनिरपेक्षतया उपवारित्वान् मुहूर्त् - मुहूर्त्ते नम		
४६१ "यो वै भूमा तन् सुप्त नात्पे सुप्तमस्ति" इति ध्रुति - मनोहराय नम		
४६२ जितक्रोधाय नम	४६३ वीरबाहुवे नम	४६४ विदारणाय नम
४६५ स्वापनाय नम		
४६६ स्ववशाय नम	४६७ व्यापिने नम	४६८ नैकात्मने नम

जगत् सृष्ट्या घनेकानि कर्माणि बहुधा स्वय करोतीति हरिश्चैव कीर्तितो नैकवर्मवृत् ।	४६९
वत्सरश्चाधिकारणे वसेश्चापि सरप्रति हरिश्च वत्सरो ह्यस्मिन् वसतीत्यखिल जगन् ।	४७०
वत्सासाम्यां तु लभ्रेनि वत्सलश्चाधिकप्रिय स्निह्यतीति च भक्ताश्च वत्सलो विष्णुरच्यते ।	४७१
वत्साना पालनात् वत्सो गोररूपो हरिस्तथा वत्सभूता. प्रजाश्चेति वत्सो चास्य जगन्पितु ।	४७२
रत्नगर्भोऽस्य रत्नानि गर्भभूतानि सागर “तस्य रूपो हरि स्वोक्त्या” मरसामस्मि माधर ।	४७३
धनेश्वर कुबेरात्मा धनानामीश्वर स्वय भगवद्वचनादेव “वित्तेशो यशरक्षमाम्” ।	४७४

धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मी सदसत् क्षरमक्षरं
अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः । ६४

श्लो० भा० :-

धर्मान् गोपायतीत्यस्मात् धर्मगुप् सोवदत् स्वय धर्मसंस्थापनार्थाय सभवाभि युगे युगे ।	४७५
धर्माधर्मविहीनोऽपि स्वस्यैवोक्त्यनुसारत धर्ममेव करोतीति धर्मवृत् हरिश्च्यते ।	४७६
धर्माधारतया सोयमाधेयान् मकलानपि धर्मान् धारयतीत्युक्तो धर्मी च हरिरेव स ।	४७७

टि :-

४६९ नैककर्मकृते नम	४७० वत्सराय नम
४७१ वत्सासाम्या कामबले इति लक्षप्रत्ययस्नद्धित तनो वत्सल इष्टनम - वत्सलाय नम	
४७२ वत्सिने नम	४७३ रत्नगर्भाय नम
४७५ धर्मगुप्ते नम	४७६ धर्मकृते नम
४७७ धर्मिणे नम	४७४ धनेश्वराय नम

श्रुत्या "सदेव सीम्यद" मबाध्यात्मतया स्वत
यदेवाऽवितथ सत् च पर ब्रह्म प्रकीर्तितम् ।

४७८

मायोपाधिकमेवान्यदसत् ब्रह्माऽपर च तत्
वाचारभणमित्यादिश्रुत्या चापि विकारदत् ।

४७९

सर्वभूतमय ब्रह्माप्यसच्चापि च नश्वर
ब्रह्मवच्चापर प्रोक्त क्षर भगवता स्वयम् ।

४८०

पर ब्रह्म च कूटस्थ सर्वकारणरूपत
नित्यश्चानश्वर प्रोक्त स्वेनैवाक्षरमेव तत ।

४८१

यस्तु ज्ञानमया ज्ञेयो विज्ञाता जीव इत्यत
तदन्य परमा विष्णुरविज्ञाता प्रकीर्तित ।

४८२

आदित्यादिगता सर्वेष्यशवोऽस्यैव चेत्यत ।
सहस्राशुभ्रं मुरुषोसी श्रुत्या स्मृत्या च कीर्तित

४८३

समस्तभूतधातृस्तु शेषदिग्ज भूषरान्
विशेषेण दधातीति विधाता विष्णुरुच्यते ।

४८४

चैतन्यात्मकलक्षण च नियत निष्पन्नमस्येति वा
शास्त्राणीति तु लक्षणानि तु कृतान्येनैव निरूपयत ।

भावानामपि लक्षणं कृतमनेनाभ्यव्यवच्छेदक

श्रीवत्स कृतलक्षणोऽस्य तु कृत यत्लक्षणं वक्षसि ॥

४८५

टि:-

४७८ सते नम

४७९ 'वाचारभण विकारो नामधेय 'मिति श्रुति -अगते नम ६८० क्षराय नम

४८१ "इतिमी पुरुषो लोके क्षरश्चाक्षर एव च क्षर मवानि भूतानि कूटस्थोपर
उच्यते" इति भगवद्बचनात् - अक्षराय नम ६८२ अविज्ञाने नम

६८३ 'यन मूयस्तपति तेजगढ " इति श्रुत "वदादिरसगत तेज " इति स्मृतेश्च-
महेश्वरस्ये नम ६८४ विधात्रे नम

४८५ 'निरयनिष्पन्नस्यैव वक्ष्यमानं कृतलक्षणं कृतानि लक्षणानि शास्त्राण्यनानि
वा कृतलक्षणं 'वदा शास्त्रानि विधानमेतत् सर्वं जनार्दना दिव्यसर्व
वक्ष्यति मन्त्राणीय विज्ञाणीय इत्यवच्छेदक लक्षणं सर्वभाषाया कृतमनेनेति वा-
श्याम्ना श्रीवत्सलक्षणं यथासि तेन कृतमिति वा कृतलक्षण इति भाष्ये-
कृतलक्षणाय नम

गभस्तिनेमिः सन्धस्थः सिंहो भूतमहेश्वरः
आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृत् गुरुः ।

६५

श्लो० भा० -

गावो दिशो ग जगद्वा गभस्तिर्दोषमत्यन गभस्तिनेमिस्तच्चक्रं मूयन्मिमा नेमिवत् स्थिन ।	४८६
प्रकाशक गुण मत्स्र प्राधान्येनाधिष्ठति मत्स्रम्यस्तिष्ठतीत्येष सत्त्वेऽपिलजीविषु ।	४८७
सिंहो विज्रमशालित्वात् मादृश्यव्यपदेगत नृशब्दलोपतो वापि नृसिंह सिंह एव स ।	४८८
महाभ्रासावीश्वरश्च भूताना तु महेश्वर भूत सत्य च तेनैव प्रोक्तो भूतमहेश्वर ।	४८९
आदीयन्तेऽतिलन्यस्मिन् भूतानीत्यादिरुच्यते आदिभ्रासा च देवोपीत्यादिदेव प्रकीर्तित ।	४९०
सर्वभावान् परित्यज्य ज्ञानादी मह्यते महान् महाभ्रासा च देवोपि महादेवो हरि स्मृत ।	४९१
प्राधान्यात् सर्वदेवाना ब्रह्मादीनामपि स्वत ईशभ्राथयभूतत्वात् देवेशो हरिरुच्यते ।	४९२
देवान् विभर्तीति शत्रस्तनुरुद्धैवभृत् गुरु देवाना भरणादेव देवभृन् चाप्यसौ गुरु ।	४९३

टिः-

- ८८६ भस भस्संन दीप्यो भसे कर्त्तरि क्तिच् इति-गावो दिश ग जगद्वा विभस्ति
दीपयतीति गभस्तिचक्रम्य मध्ये मूर्धात्मना नेमिरिव स्थिन इति गभस्ति
नेमि-गभस्तिनेमये नम
- ४८७ सत्त्वस्याय नम ४८८ सिंहाय नम ८८९ भूतमहेश्वराय नम
- ४९० आदिदेवाय नम ४९१ महादेवाय नम ४९२ देवेशाय नम
- ४९३ देवान् विभर्तीति देवभृत् शत्र तस्यापि शासितेति देवभृत् गुरु देवाना
भरणात् वा देवभृत्-सर्वविद्याना च निगरणात् गुरु देवभृन् चासौ गुरुश्च
देवभृन् गुरुवा इति- देवभृत् गुरवे नम

उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः
शरीरभूतभृत्भोक्ता कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः ।

६६

श्लो० भा० :-

उत्तरत्युत्तरो भक्तान् जन्मसंसारबन्धनात्
सर्वोत्कृष्टोपि वा श्रुत्या "विश्वस्मादिन्द्र उत्तर" ।

४९४

गवा च पालनाच्चैव गोपवेपोपि गोपति
गोमंही च पतिस्तस्या गोपतिविष्णुरेव स ।

४९५

गोप्ता च सर्वभूताना पालनादपि सर्वथा
रक्षक सर्वजगता विश्वगोप्ता हरि स्मृत ।

४९६

कर्मणा ज्ञानकर्मण्या वाऽप्य नैव तु गम्यते
किन्तु ज्ञानेन गम्योऽसौ ज्ञानगम्य इतीरित ।

४९७

कालेन चापरिच्छिन्न पुरापि भवतीत्यत
पुरातनश्चेति चास्मात् पूर्वोर्नैकोपि कश्चन ।

४९८

शरीरारभकाप्येव भूतानि सकलान्यय
शरीरभूतभृत् प्रोक्त प्राणरूपी भरत्यत ।

४९९

भोक्ता च विष्णुरेवोक्त पालनात् जगतामपि
परमानन्दमन्दोहसभोगाढा प्रकीर्तित ।

५००

टि -

४९४ जन्मसंसारबन्धनादुत्तरतीति उत्तर सर्वोत्कृष्ट इति वा उत्तर-उत्तराय नम

४९५ गवा पालनात् गोपवेपधर गोपति गोमंही तस्या पतित्वान् गोपतिर्वा-
गोपनये नम

४९६ समस्त भूतानि पालयन् रक्षको जगत इति गोप्ता-गोप्त्रे नम

४९७ न कर्मणा न ज्ञानकर्मण्या वा गम्यते किन्तु ज्ञानेनैव गम्यते इति ज्ञान
गम्य-ज्ञानगम्याय नम

४९८ पुरापि भवति इति पुरातन-पुरातनाय नम

४९९ शरीरारभकभूतानां भ्रष्टान् प्राणरूपपर शरीरभूतभृत्-शरीरभूतभूते नम

५०० पालकव्यात् भोक्ता परमानन्दमन्दोहसभोगाढा भोक्ता-भोषणे नम

कपिवंराहञ्जेन्द्रोऽसौ यजत्राशाह उच्यते
वानराणामपीन्द्रोऽसौ कपीन्द्रो राघवांषि वा । ५०१

दग्ंयन् घर्ममर्षादा यजमानात्मको यजन्
भूस्यो दक्षिणाभ्राम्य यजे यन् भूरिदक्षिण । ५०२

सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित् पुरुमत्तमः
विनयो जयः मत्पमन्धो दाशार्हः मात्वतां पतिः । ६७

श्लो० भा०:-

यष्टव्यदेवतात्मा वा यजमानान्महो यजन्
दग्ंयन् घर्ममर्षादा सोम पिबति सोमप । ५०३

असुरेश्चोऽमृत रक्षन् पादयित्वा सुराञ्च तन्
अपाच्चामृतपो यदा स्वात्मामृतरम पिबन् । ५०४

उमया सहित सोम निवञ्चैव दिवात्मक
ओषधी सोमरूपेण पोषयन् सोम एव स । ५०५

पुन्रिति बहूञ्चात्र दुष्टदानवराक्षमान्
घर्ममस्थापनार्थाय पुरुजित् जयतीत्यसौ । ५०६

पुरुञ्च बहुमपोमौ मना श्रेष्ठस्तु सत्तम
पुरुश्चासौ सत्तमोपि पुमत्तम उच्यते । ५०७

स्वस्वकर्मानुसारण प्रजा दण्डयतीत्यत
विष्णुर्विनयनीत्यस्मात् विनयश्चेति कीर्तित । ५०८

समस्तानि च भूतानि जयतीति विशेषत
पराजितो नैव चेति जया विष्णुर्द्राहृत । ५०९

टि :-

५०१ कपीन्द्राय नम	५०२ भूरिदक्षिणाय नम	
५०३ सोमपाय नम	५०४ अमृतपाय नम	५०५ सोमाय नम
५०६ पुरुजिते नम	५०७ पुम्यनमाय नम	५०८ विनयाय नम
५०९ जयाय नम		

सत्या चावितथा चास्य सन्धा सङ्कल्प उच्यते सत्यसन्धो हरि श्रुत्या "सत्यसङ्कल्प एव श"	५१०
दाशमर्हति दानार्थं दाशाहो वृष्णवशज गोत्रापत्यतया प्रोक्तो दाशाहंकुलसम्भव ।	५११
सत्वन्तो यागिनस्तेषा तत्र यत् सात्वत मत्त णिलोप मात्वतस्तेषा रक्षक सात्वता पति ।	५१२

जीवो विनयिता साक्षी मुकुन्दोऽमितविक्रमः
अंभोनिधिरनन्तात्मा महोदधिशयोन्तकः ।

६८

श्लो० भा०:-

क्षेत्रज्ञरूपी प्राणाश्च धारयन् स्वयमेव यत् सकलानामपि प्रोक्तो जीवो जीवयतीत्यसी ।	५१३
प्रजाना विनयत्व च साक्षात् पश्यति चेतयत् प्राक्ता विनयिता साक्षी पृथङ्नामेति वा स्मृतम् ।	५१४
मुक्तिं ददाति चेत्युक्तो मुकुन्दो मोक्षदस्तथा निरुक्तिवचनाञ्चैव मुकुन्दा विष्णुरुच्यते ।	५१५
अमिताश्रापरिच्छिन्नास्त्रयो वा पादविक्रमा अमितो विक्रम शौर्यमस्येत्यमितविक्रम ।	५१६

टि:

- ५१० सत्यसन्धाय नम ५११ दाशाहाय नम
५१२ सात्वत नाम तत्र "तद्वरोति तदाचष्टे" इतिणिवि वृत्ते विष्णुप्रत्यय णिलोप
च वृत्ते पद सात्वत् तेषा पति योगक्षेमकर इति सात्वतापति इति भाष्ये-
सात्वतापत्ये नम
५१३ जीवाय नम
५१४ विनयिता, अमाक्षी इति पृथङ् नाम वा नगतेगतिवागिना रूप विनयिता-
अमाक्षी अमाक्षादृष्ट्या आत्मातिरिक्त चक्षु न पश्यतीत्यर्थ -विनयितामाक्षिणे
नम पृथङ्नामार्थ-विनयित्रे नम -अमाक्षिणे नम
५१५ अक्षरमाभ्यामिदतिरचना नैस्तानां मुकुन्द इति विदति इति भाष्य-
मुकुन्दाय नम ५१६ अमितविक्रमाय नम

देवा मनुष्या पितरोऽसुराश्चेत्यभामि चत्वारि च विद्युतानि । अस्मिन् त्रिषीयन् इतीह काते चाभोनिधि सागर एव वासी ॥	५१७
अनन्त्रापारिच्छिन्नो देवत कालतापि वा वस्तुनश्चेति यस्यात्मा मोनन्तात्मा प्रकीर्तित ।	५१८
महन्त्य सर्वभूतानि कृत्वा चंवाणव जगन् महोदधि चाधिगेते महोदधिशय स्मृत ।	५१९
प्रलये सर्वभूताना अन्त चावगिति च यत् तत् करोमीति स प्राक्तभ्रान्तकी भगवान् हरि ।	५२०

अजो महार्हः स्वाभाव्यो जितामित्रः प्रमोदनः
आनन्दो नन्दतो नन्दः मत्यधर्मा त्रिविक्रमः । ६९

श्लो० भा० :-

अवनो-यश्च विष्णुश्चात् जातोपमज उच्यते विष्णुज काम इत्यस्मान् कामरूपो ह्यजो हरि ।	६२१
मह पूजामहंतीनि देवाद्यैरखिलैरपि महार्हं सर्वेषा पूज्यो विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	६२२
नित्यनिष्पन्नरूपत्वादनित्याद्य स्वभावत स्त्वेनैवचाप्यभावस्तु स्वाभाव्यो हरिरुच्यते ।	५२३
जिताश्च शत्रवोऽमित्रा रागाद्यायेन वान्तरा वाह्यास्तु रावणाद्याश्च जितामित्र स कीर्तित ।	५२४
स्वात्मानन्दरमाम्वादान्नित्य यस्तु प्रमादन प्रमोदयन ध्यानमात्रे ध्यायिनोपि प्रमोदन ।	५२५

टि :-

५१७ 'तानि वा एतानि चत्वार्यभामि देवा मनुष्या पितरोऽसुरा' इति ध्रुवे मरगामस्मि सागर इति भगवद्भवनात् वा अभोनिधि सागर -अभोनिधये नम	
५१८ अनन्तात्मने नम	५१९ महोदधिशयाव नम
५२१ अजाय नम	५२० अन्तकाय नम
५२२ महार्हाय नम	५२३ स्वाभाव्याय नम
५२५ प्रमोदनाय नम	५२४ जितामित्राय नम

यश्चानन्दमयात्मासौ हरिश्चानन्द उच्यते
“एतस्यैवोपजीवन्ति” मात्रा भूतानि च श्रुते । ५२६

नन्दनो नन्दयत्येव भगवान् विश्वनन्दन
ममृद्ध कुर्वते सर्वं जगदेतच्चराचरम् । ५२७

समृद्धो नन्द इत्युक्तं सर्वाभिश्चोपपत्तिभिः
सुखं वैषयिकं नास्मेत्यनन्दो वा स कीर्तितः । ५२८

जानानन्दादयो धर्मा सत्याश्चावितथा स्वतः
अस्येति सत्यधर्मासौ कीर्तितो विष्णुरेव स । ५२९

त्रिलोका येन विद्वान्ता विक्रमैश्च त्रिभिस्तथा
त्रीन् वेदान् क्रमते चेति नयीवेद्यस्त्रिविक्रमः । ५३०

महर्षिः कपिलाचार्यः कृतज्ञो मेदिनीपतिः
लिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महाशृंगः कृतान्तकृत् । ७०

दली० भा० -

विष्णोश्चाशावतार कपिलतनुरग्नौ तत्त्वसर्वात्मविज्ञ
साक्ष्यं शुद्धात्मतत्त्व विदादमुपदिशश्चास्य चाचार्यवर्यं ।
विद्यातोऽग्नौ महाश्वेत्यविलनिगमहृक् तापसीयो ऋषिश्च
तिष्ठाना विष्णुरेव स्वयमपि कपिलाचार्यं उक्तो महर्षिः ॥ ५३१

टिः-

५२६ आनन्दाय नमः ५२७ नन्दनाय नमः

५२८ नन्दाय नमः (अनन्दाय नमः इति वा पाठः)

५२९ सत्यधर्मणे नमः ५३० त्रिविक्रमाय नमः

५३१ महर्षिः कपिलाचार्य इति मन्विदोपनामेव नाम शृङ्गारस्य वेदस्य दर्शनार्थं
महर्षिः महाश्रीमो ऋषिश्च महर्षिः 'शुद्धात्मतत्त्वविज्ञानं साक्ष्यमिदं निधीयते'
इति ध्यानं "ऋषिः प्रसूतः कपिलः महान्" इति श्रुतिश्च । 'तिष्ठाना
कपिलो मुनिः' इति भगवद्गणेशस्य गार्हपत्यं शुद्धात्मतत्त्वविज्ञानार्थाचार्यं भवेति
कपिलाचार्यं - मर्त्ये कपिलाचार्याय नमः

वृत्तं वायं जगत् चान्मा जस्तु जानाति यन्न तत् वृत्तं च यत् शोपि चासौ वृत्तज्ञो जगदात्मक ।	५३०
मधुकूटभमेदोऽभ्याध्वेति भूमिस्तु मेदिनी तस्या पतिस्तु विष्णुश्च मेदिनीपतिरुच्यते ।	५३१
पदानि त्रीणि सन्त्यस्य त्रैलोक्यत्रमणेऽपि यत् त्रिपदं कीर्तितं श्रुत्या "पदा त्रीणि विचित्रभे"	५३४
दशास्त्रिंशो गुणावेशादवस्था जाग्रदादयः साक्षीति तामामध्यक्षस्त्रिदशाध्यक्ष उच्यते ।	५३५
महाशृगा मत्स्यरूपी यस्य शृग महच्च स नाव उद्धवा महच्छृगे चित्रोडाबुनिधी लये ।	५३६
वृत्तस्य जगतश्चान्न महारं च करोति य वृत्तान्तं चापि मृत्यु वा वृत्तान्तीनि वृत्तान्तकृत् ।	५३७

महावराहो गोविन्दः सुपेणः कनकाङ्गदी
गुह्यो गभीरो महनो गुप्तश्चक्रगदाधरः ।

७१

श्लो० भा०:-

अभ्युद्धरन् धरा मन्मामन्धो चेति महानसो महावराहो दिव्योमो वराहस्तु महानिति ।	५३८
गोविन्दो विद्यते यो निगमनिगदितैर्गोभिरेवेति वाक्यं गा चाविन्दन् स भूमिं सलिलनिधिगता यज्ञवाराहृषी । गा वाणी वेदरूपामसुरवरहृता चाविदन् तं च हृत्वा विन्दते त्रय्यन्तवाणी पशुकुलमनिषा लोकरक्षा वितन्वन् ॥	५३९

टि :-

५३२ वृत्तज्ञाय नम	५३३ मेदिनीपतये नम	५३४ त्रिपदाय नम
५३५ त्रिदशाध्यक्षाय नम	५३६ महाशृगाय नम	५३७ वृत्तान्तकृते नम
५३८ महावराहाय नम	५३९ गोभिः निगमनिगदितैः वाक्यं वेदान्तवाक्यं यो विद्यते ज्ञायते स एव गोविन्दः गा भूमिं वराहरूपेण, गा वाणी वेदस्वरूपा वा मत्स्यरूपी अविदन् इति वा गोविन्दः गा त्रय्यन्तवाणी सर्ववेदपुराणेति-हासादींश्च पशुकुलं वा विन्दते चिन्तयति इति वा गोविन्दः -गोविन्दाय नमः	

मुपेण शोभना मना कालदेश गुणात्मिका सर्गादी प्रभवेप्त्वस्य कपिवृष्ण्यादिरुपिणी ।	५४०
अग च दयते रक्षत्यगवो भूषणात्मक वनकेन कृतास्तेस्य सन्तीति कनकागदी ।	५४१
रहस्योपनिषद्वेद्य सवृतो गुह्य उच्यते गुहाया हृदयाकाशे निगूढ निहितोपि वा ।	५४२
अग्यैश्चाप्यपरिच्छेद्यो ज्ञानैश्चर्यं बलादिभि गभीरश्च विनिर्दिष्टो विष्णुस्तु भगवान् स्वत ।	५४३
अभक्तैर्दुष्प्रवेश्यत्वात् भावाऽभावस्वरूपत अवस्थात्रयसाक्षित्वात् गहनो विष्णुरुच्यते ।	५४४
"एष सर्वेषु भूतेषु गूढोत्मा न प्रकाशते" इति श्रुत्या तु गुप्तोत्तो मनोवाचानगोचर ।	५४५
मनस्तत्त्वात्मक चक्र बुद्धितत्त्वात्मिका गदा धारयन् लोकरक्षार्थं विष्णुश्चक्रगदाधर ।	५४६

वेधाःस्नाङ्गोऽजितः कृष्णो दृढः सङ्कर्षणोच्युतः
चरुणो चारुणो वृक्षः पुष्कराक्षो महामनाः ।

७०

श्लो० भा०:-

मृष्यादि सर्वं विदधाति वेधा दधाति सर्वं च विशेषतो वा
वेधा विधाता विदुषोपि विष्णु पर्यायशब्दैश्च पर्यायनामा ।

५४७

टि:-

- ५४० शाभना सेना गुणात्मिका यस्येति मुपेण रामायणान्तरे मुषोवत्तुमदादि
धानरमेना, कृष्णाशतारे वृष्णियादवादिसेनेत्यदि-मुपेणाय नम
५४१ वनकाङ्गदिने नम ५४२ गुहाय नम ५४३ गभीराय नम
५४४ गहनाय नम ५४५ गुणाय नम ५४६ चक्रगदाधराय नम
५४७ वेधसे नम

अग तु सह्वारी च यस्य मृष्टयादिवर्मसु स्वमेवात्मेति न स्वाङ्गो विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	५४८
स्वस्यैव चावतारेषु मत्स्यनूर्मादिकेष्वपि न जिनो जानु केनापि विष्णुभ्राजित उच्यते ।	५४९
कृष्णद्वैपायन कृष्णो व्यासात्मा च स्मृतिर्षथा "कोह्यन्य पुण्डरीकाक्षान् महाभारतकृन् भवेन्" ।	५५०
स्वरूपमामर्थ्यादीना विच्युतिर्न भवेन् क्वचित् यस्य चासौ दृढभ्रंति विध्रुतो विष्णुरेव न ।	५५१
महारे तु प्रजा सर्वा यश्च सङ्कल्पनीत्यसौ स्वरूपाश्च च्युतश्रामावपि सङ्कल्पणोच्युत ।	५५२
रश्मिभरणत् भानुवर्षण मायमागन "इम मे वरुणभ्रुधी हव" चेति च मन्त्रत ।	५५३
वीर्यते प्रार्थ्यते चेति वरुणस्तु जलाधिप तस्यापत्यमगस्तयो वा वसिष्ठो वारुणो हरि ।	५५४
श्रुत्या "वृक्ष इव स्तब्धो दिवितिष्ठति" चेत्यत अचलात्मतया विष्णुवृक्षो वृक्ष इव स्थित ।	५५५
पुष्कर व्योमचाक्ष्णोति व्याप्रोतीति हृदबुजे प्रकाशने चिन्तितो वा पुष्कराक्ष स्वरूपत ।	५५६
"मनमैव जगत्सृष्टि महार च करोति य" इति स्मृत्यनुसारेण प्रोक्तश्चासौ महामना ।	५५७

टि :-

५४८ स्वाङ्गाय नम	५४९ अजिताय नम
५५० कृष्णाय नम	
५५१ दृढाय नम	५५२ सङ्कल्पणाय अच्युनाय नम
५५३ वरुणाय नम	५५४ वारुणाय नम
	५५५ वृक्षाय नम
५५६ पुष्करमाकाश अक्ष्णोति व्याप्रोति इति पुष्कराक्ष यद्वा पुष्करे हृदयपुण्डरीके व्याप्रोति चिन्तितरूपेण प्रकाशत इति पुष्कराक्ष पुष्करे इवाक्षिणी यस्य स पुष्कराक्ष इति वा - पुष्कराक्षाय नम ५५७ महामनसे नम	

भगवान् भगहाऽनन्दी वनमाली हलायुधः
आदित्यो ज्योतिरादित्यः सहिष्णुर्गतिसत्तमः ।

७३

श्लो० भा० :-

“उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतानामागतिं गतिं वेत्ति विद्यामविद्या च भगवानिति” स स्मृते ।	५५८
ऐश्वर्यादीन् समस्ताश्च सहारसमये भगान् हन्तीति भगहा प्रोक्तो भगवानपि च स्व यम् ।	५५९
स्वस्यानन्दस्वरूपत्वादानन्दी विष्णुरुच्यते सर्वं सपत् सप्तदश्या वा नन्दी नन्दप्रियोथवा ।	५६०
वनमाला वंजयन्ती भूत तन्मात्र निर्म्मिता बहतीति हरिश्चासौ वनमाली प्रकीर्तित ।	५६१
हलमायुधमस्येति हलायुध इति स्मृत बलभद्राकृति सोय विष्णुरेवेति विश्रुत ।	५६२
आदित्या वाश्यपाज्जातो धामनो य स्वरूपत विष्णुरेव स्वय चासावादित्य इति च स्मृत ।	५६३
अदित्यो ज्योतिर्गोत्यत्र स्थित सवितृमण्डले विष्णुरेव स्वरूपत्वात् ज्योतिरादित्य उच्यते ।	५६४
इन्द्रानि सकलान्येप पीनोष्णादीनि सर्वथा सहते चेति विष्णुर्हि सहिष्णुर्वा प्रकीर्तित ।	५६५
गतामप्युत्तम श्रेष्ठ सत्तमश्चेत्यसावपि मुमुक्षूणा च गम्भोपि गतिश्च गतिसत्तम ।	५६६

दिः-

५५८ ऐश्वर्यस्य समस्य धर्मस्य यदाग श्रिय ज्ञान वरगम्ययो श्रैव गण्णा भग इतो रणा" इति विष्णुपुराणे—पट्टभवाश्रास्य गन्तीनि भगवान् — भगवते नम	
५५९ भगवते नम ५६० आनन्द स्वरूपत्वात् सर्वं सपत् सप्तदश्या वा आनन्दी— नन्दप्रियो नन्दी इति वा पाठ — आनन्दिने नम (नन्दिने नम)	
५६१ वनमालिने नम	
५६२ हलामुभाय नम ५६३ आदित्याय नम ५६४ ज्योतिरादित्याय नम	
५६५ सहिष्णावे नम ५६६ गति सत्तमाय नम	

मुधन्वा खण्डपरशुर्दारुणो द्रविणप्रदः

दिविस्पृक् सर्वदृक् व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः ।

७४

श्लो० भा०:-

इन्द्रियादिमय यच्च वाङ्गं नाम मुशोभन
धनुरस्यास्ति चेत्युक्तं मुधन्वा विष्णुमेव स ।

५६७

सत्रणा खण्डनात् खण्ड परशुश्चास्ति चायुध
अभ्येति खण्डपरशुर्जामदग्ग्यो हरि स्मृत ।

५६८

सज्जनानां हितार्थं च दुर्ज्जनानामदोषत
दारुणत्वादारुणोमौ दुष्टनिग्रहतत्पर ।

५६९

भक्तेभ्यो द्रविणं सर्वं वाञ्छितं प्रददाति य
द्रविणप्रद इत्युक्तो विष्णुर्भक्तजनप्रिय ।

५७०

दोष्यन्त्यत्र च सर्वेषुपि द्यौ स्वर्गश्चापि मज्ञया
त्रिविधो दिविस्पृक् य पस्पशं स्वपदा दिवम् ।

५७१

मर्वा व्यस्यति वा दृशश्च मक्लज्ञानानि विस्तारयन्
सर्वेषामपि सर्वरूपमपि वा ज्ञानं च दृक् सर्वदृक् ।
व्यास्यत् वेदपुराणपुण्यनिबहान् व्यामोष्यसौ सर्वदृक्
व्यामश्च प्रथितोपि विश्वविदितो विज्ञानविज्ञापक ॥

५७२

योनिजो जायते योग्या तदग्यश्चाप्ययोनिज
पतिर्वाचोपि विद्याया वाचस्पतिरयोनिज ।

५७३

टि:-

५६७ मुधन्वने नम ५६८ जखण्ड परशुरस्येत्यखण्डपरशुरिति वा पाठ—
खण्डपरशवे नम (अखण्डपरशवे नम)

५६९ दारुणाय नम ५७० द्रविणप्रदाय नम ५७१ दिविस्पृगे नम

५७२ मर्वा दृश सर्वेषा दृश वा सर्वदृश सर्वज्ञानानि विस्तारयन्निति सर्वदृक् व्यास
सर्वा च सा दृक् चेति सर्वदृक् सर्वाकार ज्ञानस्वरूप ब्रह्मा-सर्वा दृश
वेदीतहासपुराणादीनि व्यास्यत् विस्तारयामास इति व्यास सर्वदृक् चासौ
व्यासश्च सर्वदृक् व्यास ऋग्वेदादिविभागेन चतुर्धा वेदा व्यस्ता कृता आद्य
एकविंशतिधा, द्वितीय एकोत्तरगणधा, साम सहस्रधा, अथर्ववेदो नवधा
शालादिभेदेन कृत इति-सर्वदृक्व्यासाय नम

५७३ वाचस्पतये अयोनिजाय नम

त्रिसामा सामगः साम निर्वाणं भेषजं भिषक्
संन्यासकृच्छ्रमः शान्तो निष्ठा शान्तिः पगयणम् ।

७५

श्लो० भा०:-

देवव्रतसमाख्यातै सामगै सस्तुतोपि य
सामभिश्च त्रिभिश्चेति त्रिसामा स हरि स्मृत ।

५७४

सामप्रिय सामवेद साम गायति चेत्यत
सामग कीर्तितश्चासौ वेदगानप्रियो हरि ।

५७५

सामवेदस्वरूपत्वान् साम इत्युच्यते हरि
"वेदाना सामवेदोऽस्मी"त्युक्त भगवता स्वयम् ।

५७६

परमानन्दरूपञ्च सर्वदुःखशमात्मक
यच्च तत् परम ब्रह्म निर्वाणं तत् प्रकीर्तितम् ।

५७७

ससार रोगशमन चौपघ भिषजामिद
भेषज चेति भगवान् विष्णुरेव प्रकीर्तितम् ।

५७८

"भिषक्तम त्वा भिषजा शृणोमी"ति श्रुतेभिषक्
ससाररोगमुन्मथय्यं परा विद्यामुपादिशत् ।

५७९

संन्यासकृच्च सग्याम कृतवानिति चाथम
मोक्षार्थं च मुमुक्षूणा चतुर्थं हरिरेव स ।

५८०

प्राधान्येन यतोना च प्रथमं ज्ञानसाधन
आचष्टति च भूतानां शमं धमयिता हरि ।

५८१

असङ्गत्वात् सुप्तेष्वेव शान्तश्चेति प्रकीर्तित
'निष्कल निष्क्रिय शान्त' इत्यादि श्रुतिमन्त्रत ।

५८२

निष्ठा-नि निररामस्मिन् सर्वभूतानि सहसौ
निष्ठा चेति तत प्रोक्तो वैष्णवी देवतापि सा ।

५८३

टि:-

- ५७४ त्रिसामो नम ५७५ सामगाय नम ५७६ साम्ने नम ५७७ निर्वाणाय नम
५७८ भेषजाय नम ५७९ भिषजे नम ५८० सग्यामकृते नम
६८१ यतीनां प्रथमा धर्मो नियमो धनदासिना दानमेव गृहस्थाना, दुग्धया
ब्रह्मधारिणां इति स्मृते -शमाय नम
५८२ शान्ताय नम ५८३ निष्ठाय नम

समस्तानामविद्याना निवृत्ति सर्वथापि या
शान्तिश्च कीर्तिता सा च परा, ब्रह्मैव च स्मृता । ५८४

पुनरावृत्तिराहित्यादुत्कृष्टमयन पर
परञ्चायनमस्येति स्यात् चापि परायणम् । ५८५

शुभांगः शान्तिदः स्रष्टा कुमुदः कुव्लेशयः
गोहितो गोपतिर्गोपना वृषभाक्षो वृषप्रियः । ७६

श्लो० भा०:-

शुभानि शोभनाव्यस्य सुन्दराप्यनुरूपत
अङ्गानि सकलानीति शुभाग प्रियदर्शन । ५८६

रागद्वेषाद्यरीन् सर्वान् विजेतुमपि च क्षमा
शान्ति ददाति यश्चासौ शान्तिदो विष्णुरुच्यते । ५८७

सर्गादौ सर्वभूतानि समर्जं च यथाक्रम
माययापि हृग्निश्चासौ स्रष्टा चेति प्रकीर्तित । ५८८

कायते भूमते चेति कुश्च भूमि प्रकीर्तिता
तस्या च मोदते चासौ कुमुदो विष्णुरुच्यते । ५८९

कोभ्रूम्या बलनाच्च सवरणतश्चाव्येर्जलं चेति यत्
रोतेऽस्मिन् कुवलेऽपि यत्तु बलते भ्रूम्या तु रोपोदरे ।
रोते वा बदरोफलस्य कुवलस्यान्तस्तु यस्तक्षक
सारूप्यात् कुव्लेशयोर्विद्ययान रोपेशयश्चात्मना ॥ ५९०

टि:-

५८४ शान्त्यै नम ५८५ पुनरावृत्तिराहित्यान् उत्कृष्ट पर अयन परायण
पुस्तिलगपक्षे बहुव्रीहि -परायणाय नम

५८६ शुभागाय नम

५८७ शान्तिदाय नम

५८८ श्रष्टे नम

५८९ कुमुदाय नम

५९० कोभ्रूम्या पालनात् सवरणान् कुवलमपि को भ्रूम्या बलते मथयन् इति
कुवल सपोदर अर्थात् रोपोदर, कुवल बदरोफल इति त्रिविधायं कुवले रोत
इति कुव्लेशयः तत्रश्चाव्येर्जायी रोपशायी च हरि कुवले बदरोफले शयन्तु
तक्षक सोपि तस्य विभूतिरिति वा हरि -कुव्लेशयाय नम

गवा क्षेमाय धृतवान् यस्तु गोवर्द्धन तथा गोभूमैर्भारहरणात् गोहित प्रभवै स्वकै ।	५९१
गोभूम्याश्च पतिश्चेति गोपतिर्धर्मपालनात् दुष्टनिग्रहणाच्चैव शिष्टसरक्षणादपि ।	५९२
जगत्सरक्षणादेव गोप्ता च हरिरुच्यते स्वभायया सवृणोति स्वात्मानमपि वा स्मृत ।	५९३
वर्षुके सकलान् कामान् वृषभाक्षोऽस्य चाक्षिणी वृषभो धर्म एवाक्षो दृष्टिरस्मेति वा स्मृत ।	५९४
वृषो धर्म प्रियोऽस्येति यद्वा परनिपातन वृषश्चासौ प्रियश्चेति प्रोक्तो वापि वृषप्रिय ।	५९५

आनिवर्त्ती निवृत्तात्मा संशोसा धेमकृच्छिवः
श्रीवत्सवधाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां वरः ।

७७

श्लो० भा० :-

देवामुराणा सशामात् नैव चासौ निवर्त्तते अनिवर्त्तीति वा यस्मात् धर्माद्वा न निवर्त्तते ।	५९६
आत्मा मनो निवृत्तोऽस्य विपयेभ्य स्वभावतः निवृत्तात्मा तु भगवान् विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	५९७
विस्तृतं च जगत्सर्वं महारगमये यत मधिपन् मूढमरूपेण मथोऽप्या विष्णुर्ह्युच्यते ।	५९८
उपात्तस्यामिलस्यापि रक्षाशंभु करोति तत् मवंशैमवरभेति शैमवृत्तं भगवान् हरि ।	५९९

टिः-

५९१ गोहिताय नम	५९२ गोपतये नम	५९३ गोप्ते नम
५९४ वृषभाशाय नम	५९५ वृषप्रियाय नम	५९६ अनिवर्त्तिने नम
५९७ निवृत्तात्मने नम	५९८ गशोत्रे नम	५९९ शैमवृत्ते नम

स्वनामस्मृतिमात्रेण सर्वान् पावयतीत्यन प्रोक्तस्तु भगवान् विष्णु शिवभ्रान्त्वर्थनामक ।	६००
श्रीवत्सवक्षा श्रीयुक्तो वरुम श्रीवत्स सजिन रोमावर्त्तोस्य चिन्हं यत् नित्यं वक्षामि सस्थितम् ।	६०१
श्रयणे सेवते विष्णु श्रीश्च वा श्रीयतेऽखिलै श्रीवासो वसनीत्यस्य श्रीवंक्षस्यनपायिनी ।	६०२
दुग्धान्धिमयने सर्वान् विहायामौ वृत श्रिया तनश्च श्रीपतिर्यद्वा पराशक्त्या श्रिय पति ।	६०३
श्रीश्च वेदात्मिका येषां तेषां च श्रीमता तथा ब्रह्मादीनां वरश्चेति प्रधानं श्रीमता वर ।	६०४

श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः
श्रीधरः श्रीकरः श्रेयः श्रीमान् लोकत्रयाश्रयः ।

७=

श्लो० भा० :-

श्रियं ददाति भक्तैर्मय परमानन्दलक्षणा श्रीदं स कीर्तितो विष्णुर्भक्तामीष्टफलप्रद	६०५
महालक्ष्म्या श्रियश्चेति परामवयास्तु वा स्वयं वेदात्मिकायाश्चेद्योऽसौ श्रीशो विष्णुस्तु कीर्तित ।	६०६
श्रीमन्तो लक्षितान्नात्र श्रीगण्डेनेति तेष्वपि नित्यं वमन्ति सर्वेषु श्रीनिवास प्रकीर्तित ।	६०७

टि :-

६०० शिवाय नम	६०१ श्रीवत्सवक्षसे नम	
६०२ या विष्णु श्रयते सा श्री या सर्वैरपि श्रियते सापि श्री सा श्री यम्य वक्षसि वमन्ति स श्रीवाम—श्रीवामाय नम		
६०३ 'पराम्यं शक्तिर्विर्षव श्रुयते इति श्रुते—श्रीपतये नम		
६०४ श्रीमता वराय नम		
६०५ श्रीशाय नम	६०६ श्रीशाय नम	६०७ श्रीनिवासाय नम

अविलाश्च धियो यस्मिन् सर्वशक्तिमयेऽपि यत्
निधीयन्तेऽनिश चेति श्रीनिधि स हरि स्मृत । ६०८

स्वस्वकर्मानुसारेण श्रियस्तु द्विविधास्तु य
विभावयति भूताना प्रोक्तोऽसौ श्रीविभावन । ६०९

श्रिय च सर्वभूताना जननी धरते तु य
स्ववक्षमि सदैवेति श्रीधरोऽसौ प्रकीर्तित । ६१०

स्मरता स्तुवता चापि भक्तानामर्चतामपि
श्रिय च सकलमेव करोति श्रीकर स्मृत । ६११

अनपायि सुखावाप्तिलक्षण श्रेय इत्यत
तत् प्रशस्यतम श्रेय पर ब्रह्म इहोच्यते । ६१२

पराशक्तिश्च लक्ष्मीश्च वेदाद्याश्च श्रियोखिला
अस्य सन्तीति नित्य च श्रीमाश्च श्रीमतावर । ६१३

लोका सर्वत्र लोकयन्ते चाश्रयन्त्येनमाश्रय
लोकत्रयस्याश्रयोऽसौ प्रोक्तो लोकत्रयाश्रय । ६१४

स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दो नन्दिज्योतिर्गणेश्वरः
विजितात्मा विधेयात्मा मत्कीर्त्तिर्द्विच्छन्नमंशयः । ७९

श्लो० भा०:-

पुण्डरीकदलाभे च शोभने चाशिषो म्वत
अस्यपि यद्दर्शनीये म्वशाभ्रेति प्रकीर्तित । ६१५

शोभनान्यस्य चाङ्गानि मुन्दराण्यग्निलाग्न्यपि
प्रियदर्शनरूपत्वात् स्वङ्गश्च हरिरुच्यते । ६१६

टि:-

६०८ श्रीनिधय नम	६०९ श्रीविभावनाय नम	६१० श्रीधराय नम
६११ श्रीकराय नम	६१२ श्रेयसे नम	६१३ श्रीमते नम
६१४ लोकत्रयाश्रयाय नम	६१५ स्वक्षाय नम	६१६ स्वङ्गाय नम

परमानन्दरूपोऽस्य शतघोषाधिभेदत भिद्यते चैक एवेति शतानन्द प्रकीर्तितः ।	६१७
नद्ययोपि समृद्धिश्च हर्षे यत् पर्यवस्यति नन्दिस्तत् परमानन्दविग्रहो विष्णुर्बुध्यते ।	६१८
ज्योतिर्गणेश्वरोऽसौ भास्वान् ज्योतिर्गणेश्वर "यदादित्यगत तेज " स्मृत्या श्रुत्यापि कीर्तितः ।	६१९
येन चात्मा मन सम्यक् विजित स्वबलीकृत विजितारमा विधुतोऽसौ विष्णुरेव तु सर्वथा ।	६२०
क्तु न शक्योऽविधेय केनाप्यात्माऽस्य च स्वत स्वरूपमविधेयारमा हरिरेव प्रकीर्तितः ।	६२१
सती चावितया कीर्त्तितरस्येति सतनात्मिका विस्थातो विष्णुरेवामी सत्कीर्त्तिरिति कीर्त्तितः ।	६२२
द्विप्राश्च सशया सर्वे साक्षान् कृतवतोऽखिल मुत्पष्टमस्य विज्ञानान् प्रोक्तोऽसौ द्विप्रसशयः ।	६२३

उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः शाश्वतस्थिरः
भूशयो भूषणो भूतिर्विशोकः शोकनाशनः ।

८०

टि :-

- ६१७ "एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवन्ति" इति श्रुते - शतान-
न्दाय नमः
- ६१८ परमानन्दविग्रहो नन्दि इति भाष्य - नन्दये नमः
- ६१९ "तमेव भान्तमनुमानि सर्वं" इति श्रुतेश्च "यदादित्यगत तेज" इति
भगवद्ब्रह्मनाम्न - ज्योतिर्गणेश्वराय नमः
- ६२० विजितारमने नमः
- ६२१ अविधेयारमने नमः
- ६२२ शरतलामलकयन्त् सर्वं माक्षान् कृतवन्तः क्वापि मगसो नास्तीति द्विप्रसशय
- द्विप्रसशयाय नमः
- ६२३ सत्कीर्णये नमः

श्लो० भा० :-

उत्पूर्वात् ऋगती धातोर्दोषंश्चोद्गतस्तथा मवंभूतेभ्य उद्रिक्त सम्यक् चोदीर्ण उच्यते ।	६२४
स्वचैतन्येन मर्व च मर्वत पश्यतीत्यसौ श्रुत्युक्तो "विश्वतश्चक्षु " सवंतश्चक्षुरेव स ।	६२५
"न तस्येश कश्चनेति" युतिमन्त्रानुसारत् ईशो न विद्यते यस्य प्रोक्तश्चानीश एव स ।	६२६
शाश्वत् भवत् शाश्वतोपि स्थिरो नोपैति विप्रिया शाश्वतश्च स्थिरश्चासौ शाश्वतस्थिर उच्यते ।	६२७
मार्गमन्वेपयन् लङ्का प्रति सागरमेत्य य भुवि शेते ततश्चासौ भूशयश्चेति कीर्तित ।	६२८
बहुभि स्वाधतारैश्च स्वेच्छयैवाखिलामपि भूमि च भूपयन्नेप भूपणो विष्णुरुच्यते ।	६२९
भूतिस्तु भवन सत्ता भूतिर्भ्रम्यमेव वा तद्धेतुस्तत्स्वरूपो वा भूति सर्वविभूतिमान् ।	६३०
परमानदरूपत्वात् शोको निश्चयेपमेव च मर्षया विगतोऽस्येति विशोको विष्णुरुच्यते ।	६३१
स्मृतिमात्रेण भक्तानामशेष स्वयमेव यत् शोक नाशयतीत्येष प्रोच्यते शोकनाशन ।	६३२

अर्चिष्मानर्चितः कुम्भो विशुद्धात्मा विशोधनः
अनिरुद्धोऽप्रतिरथः प्रथुम्नोऽमित्तविक्रमः ।

८१

टि:-

६२४ उत्पूर्वात् ऋगती धातोर्दोषंश्चोद्गतस्तथा हति चेति दीर्घं तस्य गत्व इति उदीर्णं उद्रिक्त उद्गत - उदीर्णांय नम		
६२५ मर्वनश्चक्षुषे नम	६२६ अनोनाय नम	
६२७ शाश्वतस्थिराय नम	६२८ भूशयाय नम	६२९ भूरणाय नम
६३० भूशये नम	६३१ विशोनाय नम	६३२ शोकनाशनाय नम

श्लो० भा० -

यदीयताविषया सर्वे मूर्ध्वन्नादयोगि यन् अनिष्पन्न स्वतर्भ्यामचिप्मान् मुख्य एव स ।	६३३
सर्वलांकाचिर्न सर्वैर्विरिञ्चादिभिरप्यसौ अचिनो निरयमित्युक्तो विष्णुरेवाचितस्तु यन् ।	६३४
येनावुना पूर्यते य कुभस्तदन् प्रतिष्ठित सर्वमेव यतभ्राम्मिन् साम्यात् कुभो हरि स्मृत ।	६३५
गत्वादिभ्योऽप्यनीतरात् त्रिगुणैभ्यस्तु सर्वथा विन्दुदभाष्यमावात्मा विन्दुद्वारात् प्रकीर्तित ।	६३६
स्मृतिमात्रेण भक्ताना पापानि गृह्णात्यपि विशोधयति येन्युक्तो विष्णुरेव विशोधन ।	६३७
ब्रह्मादिदिव्या षस्तु सानुभिर्न निरद्भयते अनिरद्भस्तुर्हृद्यस्वरूपेति शीतित ।	६३८
प्रतिबृहो रथोऽयमेति प्रोक्त प्रतिपद्यन्तथा स साम्यस्याऽप्रतिपद्य प्रतिपदाविचित्रित ।	६३९
प्रकृत्य चतुस्रस्यपि बर्णं वा इविष्य तथा अनुर्भूतं ह्यमकभ्येति प्रमुञ्जोमितवित्तवान् ।	६४०
अमित्याऽनुमितयो यद्वाप्यशिक्षोऽहिमिन्तथा विषयोऽयेति च प्रोक्तो विष्णुभ्रामिन्विचरत ।	६४१

कालनेमिनिहा वीरः द्रौरिः श्रुजनेश्वरः
प्रिलोकात्मा प्रिलोकेशः फेनयः केशिहा हरिः । ६२

टिः-

६३३ अचिप्यस्य मय	६३४ अचिप्यस्य मय	६३५ कुभास्य मय
६३६ विन्दुदभाष्य मय	६३७ विनायकास्य मय	
६३८ अचिप्यस्य मय	६३९ अचिप्यस्य मय	६४० अचिप्यस्य मय
६४१ अचिप्यस्य मय	६४२ अचिप्यस्य मय	६४३ अचिप्यस्य मय

श्लो० भा० :-

उत्पूर्वात् ऋगती घातोऽदीर्घश्चोद्गतस्तथा सर्वभूतेभ्य उद्रिक्त सम्यक् चोदीर्घ उच्यते ।	६२४
स्वचैतन्येन मर्त्रं च सर्वत पश्यतीत्यसौ श्रुत्युक्तो "विद्वत्तश्चक्षु" सर्वतश्चक्षुरेव स ।	६२५
"न तस्येन कश्चनेति" श्रुतिमन्त्रानुसारत ईशो न विद्यते यस्य प्रोक्तश्चानीश एव स ।	६२६
शाश्वत् भवत् शाश्वतोपि स्थिरो नोपैति विक्रिया शाश्वतश्च स्थिरश्चामी शाश्वतस्थिर उच्यते ।	६२७
मार्गमन्वेपयन् लङ्का प्रति सागरमेत्य य भुवि शेते तनश्चामी भूयश्चेति कीर्तित ।	६२८
बहुभि स्वावतारैश्च स्वेच्छ्रयंवाखिलामपि भूमि च भूपयन्नेप भूपणो विष्णुरुच्यते ।	६२९
भूतिरतु भवन सत्ता भूतिश्चैश्वर्यमेव वा तद्धेतुस्तत्स्वप्नो वा भूति सर्वविभूतिमान् ।	६३०
परमानदरूपत्वात् दौको निरशोपमेव च सर्वथा विगतोऽस्येति विशोको विष्णुरुच्यते ।	६३१
स्मृतिमात्रेण भक्तानामशेष स्वयमेव यत् दोक नाशयतीत्येष प्रोच्यते शोबनाशन ।	६३२

अर्चिष्मानर्चितः कुम्भो विशुद्धात्मा विशोधनः
अनिरुद्धोऽप्रतिरथः प्रद्युम्नोऽमितविक्रमः ।

८१

टि:-

६२४ उत्पूर्वात् ऋगती घातोऽदीर्घश्चोद्गतस्तथा इति चेति दीर्घं तस्य णस्य इति उदीर्घं उद्रिक्त उद्गत - उदीर्घाय नम		
६२५ सर्वतश्चक्षुरेव नम	६२६ अनीशाय नम	
६२७ शाश्वतस्थिराय नम	६२८ भूयसाय नम	६२९ भूपणाय नम
६३० भूयस्य नम	६३१ विशोकाय नम	६३२ शोबनाशनाय नम

श्लो० भा० -

यदोक्तवाचिषा सर्वे सूर्यशरदादयोपि यन् अनिष्पन्न स्वतश्चेत्यामर्षित्मान् मुख्य एव स ।	६३३
मवंलावाचिर्न सर्वेविरिश्वादिभिर्गप्यमी अचिनो नित्यमित्युक्तो विष्णुरेवाचितरतु यन् ।	६३४
वेनातुना पूर्वा य बुभस्वदन् प्रतिष्ठित मवंमव यतश्चास्मिन् माग्वात् बुभो हरि स्मृत ।	६३५
मन्वादिभ्याऽप्यनीतरवात् त्रिगुणेभ्यस्तु मवंषा विन्दुदभाप्यमावातामा विन्दुदात्ता प्रकीर्तित ।	६३६
स्मृतिमात्रेण भक्ताना पापानि मक्षसा यपि विनाशयति येत्युक्ता विष्णुरव विगोपत ।	६३७
बशाषिदपिवा यस्तु सानुभिर्न निरद्भयने अनिरुद्धभतुस्यैह्वरूपभेति कीर्तित ।	६३८
प्रतिकूलो योऽस्त्वनि प्रोक्त प्रनिरस्यन्तथा स नाग्रस्योऽप्रनिरस्य प्रतिपदाविषयिण ।	६३९
प्रहृष्टं वृषसमस्वनि बन् वा इविण तथा अनुस्यूहा मक्षभेति प्रदुसासितविषयान ।	६४०
अमितोऽनुमितो यदाप्यशिलोऽहितिनस्तथा दिवसोऽयेति च प्रोक्ता विष्णुभूमितविषय ।	६४१

शान्तेभिनिहा यीः शौरिः शृगजनेश्वरः
त्रिलोकान्मा त्रिलोकेशः फेनवः केगिहा हरिः । ८०

टि:

६३३ अविश्वर मव	६३६ अविश्वर मव	६३९ बुभार मव
६३६ विष्णुदात्ता मव	६३७ विष्णुदात्ता मव	
६३८ बानुदेवतदुर्गन्तदभाऽनिरुद्धाऽवातामा यदुः -प्रतिष्ठित मव	६३९ अविश्वर मव	६४० अनुस्यूहा मव
६४१ अविश्वर मव	६४२ अविश्वर मव	६४३ अविश्वर मव

श्लो० भा०:-

निजघानामुर यत्तु कालनेमिं च दुष्कर कालनेमिनिहा चेति प्रथितो विष्णुरेव स ।	६४२
विक्रान्तश्चासुरान् हत्वा वीर शूरोपि वा स्मृत शौरिं शूरश्चेति पाठ केरळेष्व्यादृत स्वत ।	६४३
वसुदेवपिता शूरस्तस्य चापत्यसत्रया वासुदेवोपि स प्रोक्त शौरिं शूरकुलद्भव ।	६४४
शूरा जना वासवाद्या ये तेषामपि चेश्वर यच्छ्रीर्षातिशयेनेष्ट प्रोक्त शूरजनेश्वर ।	६४५
त्रयाणामपि लोकाना अन्तर्यामितया स्वत भिद्यन्तेऽस्मान्न ते चेति त्रिलोकात्मा हरि स्मृत ।	६४६
त्रयो लोकास्तदाज्ञप्ता वर्तन्ते स्वस्वकर्मसु यथा तेषामरीशोसौ त्रिलोकेश प्रकीर्तित ।	६४७
को ब्रह्मापि शिवश्चेश केशवस्येति केशव त्रिमूर्तिशक्तय केशा ज्योतिषामशबोम्य यत् ।	६४८
केशाश्च कुलिता यस्य केशीत्यसुरमेव त हत्त्वानिति स प्रोक्त केनिहा भगवान् हरि ।	६४९
महेतुक च मसार हरतीति यथाक्रम हविषी ह्रणाद्वापि वर्णतो वा हरि स्मृत ।	६५०

टि:-

- ६४२ कालनेमिनिघ्ने नम ६४३ शूराय नम (वीराय नम)
 ६४४ शौरये नम ६४५ शूरजनेश्वराय नम ६४६ त्रिलोकान्मने नम
 ६४७ त्रिलोकेशाय नम
 ६४८ "अशवो ये प्रकाशन्ते मम ते केशमजिता सर्वज्ञा केशव तस्मान् मामाहुर्दिज
 मत्तमा" इति शान्तिपर्वणि ब्रह्माविष्णुशिवाख्या दास्य केशमजिता
 तद्वत्तया वा केशव "त्रयकेजिन" इति श्रुते "मन् केशी वसुधापत्रे" इति
 केशवन्द शक्तिपर्यायत्वेन प्रयुक्त "को ब्रह्मोति गमारब्धात् ईशाह नवन्देहिन
 आषा तवागतभूतो तस्मात् केशवनामयान् इति हरिवने - केशवाय नम
 ६४९ केनिघ्ने नम ६५० हरये नम

कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः
अनिर्द्वेष्यवपुर्विष्णुर्विगिऽनन्तो धनञ्जयः ।

८३

इलो० भा० -

वाञ्छन्ति पुरगाथान् य काम्यने काम इत्यमी
घोतनेति च देवोपि कामदेव प्रकीर्तित ।

६५१

काम्यमानवश्च काम कामिनामसिलानपि

कामान् पाण्डयनीस्यैव कामपालो हरि स्मृत ।

६५२

पूर्णकामस्यरूपत्वान् कामोभ्यामत्यग्निल च यत्
कामोति विबुधं सर्वविष्णुरेव प्रकीर्तित ।

६५३

अभिरूपतम देव कान्तस्तु बहूनीति यत्

कस्य तु ब्रह्ममोष्यन्त कालेऽस्मात् कान्त एव न ।

६५४

आगम्यते ज्ञायते च धर्मोद्योगम एव यत्

धुतिस्मृत्यादि सर्वं च कृत येन कृतागम ।

६५५

इद तद्रीदृगित्यादि निर्हेष्टु नैव दास्यते

अनिर्द्वेष्य वपुर्भास्येरयनिर्द्वेष्यवपु स्मृत ।

६५६

कान्तिरभ्यधिका चास्य भुवन व्याप्य मन्दिता

म तु मन्त्रमणाद्यापि विष्णुरित्यभिमजित ।

६५७

रात्यादत्ते विमो वीर ईर्त्ते प्राप्नोति वा नथा

वीघातोर्वीर्गतिर्व्याप्ति कान्त्याद्ययम्भ यत् स्मृत ।

६५८

टि:-

६५१ कामदेवाय नम

६५२ कामपालाय नम

६५३ कामिने नम

६५४ कान्ताय नम

६५५ कृतागमाय नम

६५६ अनिर्द्वेष्यवपुषे नम

६५७ विष्णवे नम

६५८ "वी गतिव्याप्ति प्रजनकान्त्य सन स्वादनेषु" इति धातुपाठान् वी गत्यादि
विमो गत्यादीन् रात्यादत्त इति वीर यद्वा विमो गत्यादीन् ईर्त्ते प्राप्नोतीति
वीर - वीराय नम

महाश्राप्युरगश्रासो महोरग इति स्मृत
सर्वात्मा स्वेन चोक्त च "सर्पाणामस्मि वासुकि" ।

६७४

महाश्रासो ऋतुश्चेति महाऋतुरुदाहृत
"यथाश्वमेध ऋतुराडि"त्याद्यपि च सस्तुत ।

६७५

यज्ञान् निवर्त्तयन् यज्वा लोकसग्रहणार्थकान्
महाश्रासो च यज्वा च महायज्वा प्रकीर्तित ।

६७६

महाश्रासो च यज्ञश्च महायज्ञो हरि स्मृत
यज्ञाना जपयज्ञोस्मीत्युक्तो यज्ञात्मक स्वयम् ।

६७७

महद्विश्रापित यत् भक्तैरस्य महाहवि
सर्वे जगत् लये चारिमन् ह्वयते परमात्मनि ।

६७८

स्तव्यः स्तवप्रियः स्तोत्रं स्तुतिः स्तोत्रा रणप्रियः
पूर्णः पूरयिता पुण्यः पुण्यकीर्त्तिरनामयः ।

८६

श्लो० भा० :-

कस्यचिद्वा नहि स्तोत्रा किन्तु सर्वैश्च सर्वदा
स्तूयते चेति स प्रोक्त स्तव्यो य स्तवमर्हति ।

६७९

स्तोत्रुणा स्तवनीयानां स्तवानामपि चास्ति यत्
सर्वथा प्रियमस्येति प्रोक्तश्रासो रतवप्रिय ।

६८०

गुणस्वरूपभावादि कीर्त्तनात्मकमेव यत्
स्तूयते येन तत् स्तोत्र स्तोत्रात्मा हरिरेव स ।

६८१

स्तवनत्रिष्या स्तुतिश्चेति तदात्मापि हरिस्तथा
स्तुतो वा स्त्रोत्रविषयश्चेति पाठोऽत्र दृश्यते ।

६८२

टि :-

६७४ महोरगाय नम	६७५ महान्तके मम	६७६ महायज्वने नम
६७७ महायज्ञाय नम	६७८ महाहविषे नम	
६७९ स्तव्याय नम	६८० स्तवप्रियाय नम	६८१ स्तोत्राय नम
६८२ स्तुति स्तवनत्रिषा इति मुद्रिनभाष्ये, स्तुत इति पाठोपि दृश्यते-स्तुतये मम (स्तुनाय नम)		

स्मृतिवर्ता म एवेति स्तोत्रा च परिष्क्यते साध्यमोत्रस्मृतिमोत्रपदं सर्वात्मकं स्मृत ।	६८३
प्रियो रणो यम्य वेति यमे पश्चाद्युधानि च मनन लोबरधार्यं प्रोक्तभानो रणप्रिय ।	३८४
नात्तिभि मन्नाभिभ्र वामंभ्र मन्लैरपि मन्प्र मर्वेषा वेति पूर्णंस्तु हरिरुच्यते ।	६८५
न केवल पूर्णं एव किन्तु पूरयितापि न मर्वेषा पूरणार्थं मन्प्रभिरुच्यते ।	६८६
स्मृतिमात्रेण भक्ताना बन्मपाप्यलितान्यपि क्षययन्त्रेण पुष्पोपि विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	६८७
पुष्पमावहतीत्यम्य कीर्तिरेव नृणामिति पुष्पा च कीर्तिरम्येति पुष्परीतिरिति स्मृत ।	६८८
आमयंभ्रान्तरैर्बाह्यं कर्मजैर्बाधिभिस्तथा पीडयते न वदापीति प्रोक्तो विष्णुरनामय ।	६८९

मनोजयस्तीर्थकरो वसुरेता वसुप्रदः

वसुप्रदो वामुदेवो वसुर्वसुमना हविः ।

८७

दली० भा०:-

मनमो जवेन तुल्योस्य जयो वेगोस्ति चेतयत मनोजय कीर्तितोऽमो सर्ववदापितया स्वत ।	६९०
तरत्यनेन चाज्ञान तीर्थं शास्त्रमरोपत वेदवेदागबाह्यादि कर्ता तीर्थकरो हि स ।	६९१

टि :-

६८३ स्तोत्रे नम	६८४ रणप्रियाय नम	६८५ पूर्णाय नम
६८६ पूरयित्रे नम	६८७ पुष्पाय नम	६८८ पुष्पवीर्तये नम
६८९ अनामयाय नम	६९० मनोजवाय नम	
६९१ चतुर्दशविद्याना बाह्यविद्या समयाना च प्रणेता प्रवक्ता, चेति तीर्थकर हयप्रोवरूपेण मधुकंठनी हत्वा विरिचाय सर्गादी सर्वा धृतीरग्याभ्र विद्या उपदिशन् वेदबाह्या विद्या मुरवैशिणा वञ्चनाय चोपदिदेशेति पीराणिना वक्ष्यन्ति इति भाष्ये-तीर्थकराय नम		

गुवर्णं वसुरेतोप्सु सिक्तमण्ड हिरण्यम ब्रह्मण कारण चास्य वसुरेतास्तत स्मृत ।	६९२
वस्वाख्य च घन सर्वं प्रकर्षेण ददाति यत् साक्षाद्यस्तु घनाध्यक्षप्रोक्तश्चासौ वसुप्रद ।	६९३
प्रददाति च भक्त्येभ्यो वसु मोक्षफल पर मुरारीणा प्रकर्षेण खण्डयस्तत् वसुप्रद ।	६९४
देवो वसुषु यद्वासौ वसुभिर्दिव्यतीति वा वसुदेवोऽस्य चापत्य वासुदेव प्रकीर्तित ।	६९५
सर्वेष्वपि च भूतेषु वसतीति यथाप्यमो सर्वभूतानि चास्मिश्च वसन्तीति वसुद्विधा ।	६९६
अविशेषेण सर्वेषु विषयषु वसत्यत वसु तादृक् मनो यस्य प्रोक्तो वसुमना हरि ।	६९७
“ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्भगवद्ब्रह्मचर्यादिति यदपणं ह्यते यत् हविस्तत् हरिरेव स ।	६९८

मद्गतिः सत्कृतिः सत्ता सद्भूतिः मत्परायणः
शूरसेनो यदुश्रेष्ठः सन्निवामः सुयामुनः ।

८८

टि:

- ६९२ वसु गुवर्णं रेतोऽस्येति वसुरेता “देव पूर्वमप मृष्ट्वा तामु वीर्यमवामृजत्
तदण्डमभवद्वैम ब्रह्मण कारण पर” इति ध्यायीक्ति—वसुरेतम नम
- ६९३ वसु घन प्रकर्षेण ददातीति साक्षाद्घनाध्यक्षाय इतरत् तु तत्प्रगादात् घना-
ध्यक्ष इति वसुप्रद—वसुप्रदाय नम
- ६९४ वसु प्रकृष्ट मोक्षाख्य फल भक्त्येभ्य प्रददातीति द्वितीयो वसुप्रद ‘विज्ञान-
मानन्द ब्रह्मरातिर्दानु परायणं निष्ठमानस्य तद्विद’ इति श्रुते मुरारीणा
वसुनि प्रकर्षेण खण्डयन् वा वसुप्रद—वसुप्रदाय नम
- ६९५ वसुदेवस्यापत्य वासुदेव—वासुदेवाय नम ६९६ वसन्ति भूतानि तत्र
नेष्वपि अपि वगनीनि वसु—वगवे नम ६९७ वसुमनसो नम
- ६९८ हविषे नम

श्री० भा० :-

ब्रह्मज्ञाना गतामेव गतिर्गन्तव्यतेऽथवा गतां गतिं समुत्कृष्टां बुद्धिरस्येति सद्गतिः ।	६९९
सती च शोभनी कृष्टा जगद्रक्षणलक्षणा वृत्तिर्ब्रह्मस्येति विष्णोः विष्णुरेव तु सत्कृतिः ।	७००
एषमेवाद्भितीयश्च ब्रह्म सत्तापि च श्रुते मजानीपरिजानीय स्ववभेदेविवर्जितः ।	७०१
सन्नेव परमात्मा च विद्भूतिश्च विशात्मनः मन्त्रागो भूतिरप्सुक्तः सद्भूतिः सच्चिदात्मकः ।	७०२
गता सत्यविदामेव प्रकृतमयन पर इत्यभ्यान् हृदिनेवान् सत्परायण उच्यते ।	७०३
हनुमत्प्रमुने शूरं शूरसेना विराजिता ना शूरसेना यस्यासौ शूरसेनो रपरायणः ।	७०४
यद्गता यदुवश्याना प्रसंग्येतिनायन च सर्वप्रधान श्रेष्ठोऽसौ यदुश्रेष्ठ प्रवीणितः ।	७०५
गता च विदुषामेव निवामन्नाथया यत सन्निवामः सन्गतिश्च विष्णुरेव प्रवीणितः ।	७०६

टि :-

६९९ "अस्ति ब्रह्मोति चेत् वेद गन्तमेव ततो विदुः" इति श्रुते ब्रह्मास्तीति ये विदुस्ते मन्त तं प्राप्यत इति सत् गतिः सती गतिर्बुद्धिः समुत्कृष्टा अस्येति गतिः - सद्गतये नमः

७०० सती वृत्तिः जगद्रक्षणलक्षणास्य यस्मात् तेन वा सत् सत्कृतिः - सत्कृतये नमः

७०१ सत्तापये नमः ७०२ सद्भूतये नमः

७०३ सत्परायणाय नमः ७०४ शूरसेनाय नमः

७०५ यदुश्रेष्ठाय नमः ७०६ सन्निवासाय नमः

उद्रास्याथ च काळिय च हरिणा यच्छोभना यामुना
 देवक्या वसुदेवमुख्ययदुभिर्गोपगोपीजर्न ।
 हृष्टैर्वा परिवेष्टितोऽथ भगवान् यद्यामुर्न शोभर्न ।
 सन्त्यस्येति सुयामुनोपि शुभदा पत्मासनाद्यासना ॥

७०७

भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनिलयोऽनलः
 दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरोऽथापराजितः ।

८६

श्लो० भा० :-

भूतान्यत्राभिमुख्येन वसन्त्यस्मिन्निति स्मृत
 भूतावासो हरिश्चरति स्मृत्या चापि प्रकीर्तित ।

७

वासुश्च मायया यस्तु जगदाच्छादयत्यत
 सोपि चासौ च देवश्च वासुदेवो हरि स्मृत ।

७

सर्वं एवासव प्राणा निलीयन्तेऽपि चाश्रये
 यस्मिन् जीवात्मके सोपि सर्वासुनिलय स्मृत ।

७

अल पर्याप्तिरस्येति सर्वेषामपि सपदा
 विद्यते नैव चेत्युक्तश्चानलो विष्णुरेव स ।

७

अधमंनिरताना च दंस्यादोनामशेषत
 हन्ति दर्पमसौ चेति दर्पहा विष्णुश्च्यते ।

७

धर्मवर्त्मनि सस्याना मुरादीना सदैव च
 दर्पं हर्षं ददातीति दर्पद स प्रकीर्तित ।

७।

टि -

७०७ यमुनासबन्धिनो यामुना येन काळियनिरासेन यामुना सुशोभना गृह
 स सुयामुन 'यम परिवेषण' इति धातो परिवेषण परिवेष्टन शोभन्
 यामुना परिवेष्टार परिजना नन्दादयो वासुदेवादयश्च गोपवेपथ
 यामुना परिवेष्टारः पत्मासनादय सुशोभना अस्याेति या सुयामुना
 सुयामुनाय नम

७०८ "वमन्ति त्वयि भूतानि भूतावासरतता भवान्" इति हरिश्चर-भूतावासाय न

७०९ जगदाद्यादयति माययेति वासु स एव देव इति वासुदेव इति भाष्ये
 वासुदेवाय नम

७१० सर्वासुनिलयाय नम ७११ अनलाय नम

७१२ दर्पघ्ने नम ७१३ दर्पदाय नम

स्वारामामृतस्यादात् निरयप्रमुदितो यत् दृप्तञ्च प्रथितो विष्णुभिररानन्दस्वरूपम् ।	७१४
जन्मान्तरसहस्रेषु भावनाप्रयोगतो हृदि दुर्धने धार्यते कश्चिन् यत्प्रगादात् म दुर्धर ।	७१५
गगाद्यंभ्रान्तरैर्बाह्यैर्दानवाद्यंभ्रान्नुभि पराजितो नैव वेति कथिततत्रापराजितम् ।	७१६

विधमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान्
अनेकमूर्तिरव्यक्तः शतमूर्तिः शताननः ।

६०

श्लो० भा०:

मर्वात्मपरत्वात् विश्वं च मूर्तिरस्येति च स्वत विश्वव्यापी च विश्वारामा विश्वमूर्तिरिहोच्यते ।	७१७
महती मूर्तिरस्येति शेषपर्यङ्कसापि न अनिच्छात्मनश्चेति महामूर्तिः प्रकीर्तितः ।	७१८
दीप्ता ज्ञानमयी मूर्तिर्गृहीता स्वेच्छयापि वा दीप्ता च तैजसी चास्य दीप्तमूर्तिरुच्यते ।	७१९
न विद्यते मूर्तिरस्य यथा कर्मनिबन्धना तथा च प्रथितश्चासौ विष्णुश्चामूर्तिमानपि ।	७२०

टि:-

- ७१४ दृष्टाय नमः
७१५ न शक्या धारणा यस्य प्रणिधानादिषु सर्वोपाधिविनिर्मुक्तत्वात् तथापि सत्
प्रमादतः कश्चित् दुर्धने धार्यते हृदये जन्मान्तरसहस्रेषु भावनायोगात्
तस्मात् दुर्धर इति भाष्ये—'केशोधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचतसा। अव्यक्ता
हि गतिद्रुक् देहवद्भिरिवाप्यते' इति गीताया-दुर्धराय नमः
७१६ अपराजिताय नमः
७१७ विश्वमूर्तये नमः ७१८ महामूर्तये नमः
७१९ दीप्ता ज्ञानमयी मूर्तिरस्येति स्वेच्छया गृहीता तैजसी मूर्तिर्दीप्तास्येति वा
दीप्तमूर्ति -दीप्तमूर्तये नमः
७२० अमूर्तिमते नमः

स्वेच्छया भजते मूर्तीबद्धीर्लोकोपकारिणी अनेकमूर्तिगित्युक्त स्वप्रभावेष्वनेकधा ।	७२१
अनेकमूर्तिमत्स्वेषि व्यज्यते नैव चेत्यत अथ कीदृश एव चाप्यव्यक्तश्चेति कातित ।	७२२
नानाविकल्पजाश्चास्य मूर्तय सविदाकृते सन्त्यनेका शत चेति शतमूर्ति स विश्रुत ।	७२३
यावन्मूर्तिश्च य प्रोक्तस्तावदानन एव स शतमूर्तिस्ततश्चामी प्रोक्तश्चापि शतानन ।	७२४

एकोनैकः सप्तः कः किं यत्तद्भूदमनुत्तमं
लोकवन्धुलोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः । ६१

श्लो० भा०:-

मजातीयविजातीयस्वगतं परमार्थत भेदैविवर्जितश्चैकोऽप्यद्वितीय प्रतीतित ।	७२५
"इन्द्रो मायाभि"रित्यादि श्रुतिवाक्यानुसारत मायया बहुरूपत्वात् नैवश्चेति हरि स्मृत ।	७२६
मोमोभिषूयतेऽप्रेति सवश्चाध्वर एव म सत्स्वरूपतया प्रोक्त भवो यज्ञात्मको हरि ।	७२७
मुग्धवाचवशब्देन केन य स्तूयते म व "क प्रह्मे"ति श्रुतेश्चापि ब्रह्माकारागत उच्यते ।	७२८

टि :-

७२१ स्वप्रभावेषु स्त्रावकारेषु स्वेच्छया लोकाता उपकारिणीर्षह्योमूर्तीभवन इति अनेकमूर्ति -अनेकमूर्तय नम		
७२२ अध्यक्ताय नम	७२३ शतमूर्तय नम	७२४ शताननाय नम
७२५ एवमै नम	७२६ "इन्द्रो मायाभि वुरूप इदम" - ईश्वर्य नम	
७२७ मोमो यत्राभिषूयते गोप्वर भव -मवाय नम		
७२८ ब्रह्माकारागत इति न सर्वनामशब्द भवा षण्मुष्यन्त-वाय नम		

पुण्यार्थं स्वस्वत्पदात् विचारः प्रह्लादो भेद्यत विनयं गोपयत्वेन प्रह्लादो विनयवाचकम् ।	७२९
"यतो वे" रणादि च ध्रुत्वा यन्पुद्गलतया स्या यद्गन्धेन च यत् प्रह्लादो यत् प्रह्लादो योऽपि ।	७३०
ओं नामदिति निर्देशो प्रह्लादगणितेषु स्मृत भगवद्वचनाच्छेषं तस्य प्रह्लादो विनयवाचकम् ।	७३१
मुमुक्षुभिः पद्ये च गन्धे पदमुत्तमं उत्पद्यते नास्ति यस्यान्वयः प्रोक्तः पदमनुत्तमम् ।	७३२
आधारभूतो लोकानां जनकश्च गुणः सुहृत् लोकवन्धुस्तत्राद्यं यन्पुद्गलतया स्यात् ।	७३३
नाम्यने याच्यते लोकैर्दुष्टानुपपत्त्यन वागान्ते च गतामीष्टे लोकनाथोऽपि तेषु ।	७३४
गन्धे जायते चेति मधुञ्जयः यदुवराज राजस्तस्य कुले जातो माधवश्चेति वीरिनः ।	७३५
भक्तानामगिन्यानाञ्च यस्यान्वयः श्रेयसानिति भक्तवत्सल इत्युक्तो भगवान् विष्णुरेव न ।	७३६

सुवर्णवर्णो हेमाद्रो वराङ्गश्चन्द्रनागदी
वीरहा विषमः शून्यो धृताशिरचलश्चलः । ६२

टि:-

- ७२९ कस्मै नम ७३० "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते" इति ध्रुते -- यस्मै नम
- ७३१ तनीतीति प्रह्लादो तन्-तस्मै नम
- ७३२ पदमनुत्तममिति मविशेषणमेव नाम-पदाय अनुत्तमाय नम
- ७३३ आधारभूतोऽस्मिन् सत्त्वा लोका वध्यन्त इति लोकवन्धु लोकाणां जनकत्वात्
जनकीपमो वन्धुर्नास्तीति लोकवन्धु लोकाणां वन्धुवृत्त्य हिताहितोपदेशं ध्रुति
स्मृतिलक्षणं वृत्तयानिति वा लोकवन्धु-लोकवन्धव नम
- ७३४ लोकैर्नाच्यते, लोकान् दुष्टान् उपतपति, शिष्टानाशास्ते, लोकहितार्थं योऽपि
लोकानां नाथो लोकनाथ-लोकनाथाय नम
- ७३५ मधुकुले जातत्वात् माधव-माधवाय नम ७३६ भक्तवत्सल

श्लो० भा०:-

सुवर्णस्य च हेमोपि वर्णवत् वर्णमस्य यत् सुवर्णवर्णं इत्युक्तो "रत्नवर्ण" मिति श्रुते ।	७३७
हेमवच्छोभन चाङ्ग हेमाङ्गोऽस्येति कीर्तित "य एपोन्तरादित्ये हिरण्यम" इति श्रुते ।	७३८
वराणि शोभनानीति दर्शनीयान्यपि स्वत अगानि सकलान्यस्य वराङ्गश्चेति कीर्तित ।	७३९
आह्लादनंश्चन्दनंश्च केयूरंश्चाङ्गदंरिति सम्यक् विभूषितश्चेति प्रोक्तोऽसौ चन्दनाङ्गदी ।	७४०
धर्मसंस्थापनार्थाय वीरान् सुररिपूतपि हिरण्यादोश्च हन्तीति वीरहा हरिरुच्यते ।	७४१
विगतश्च समोऽस्येति सर्वेभ्योपि विलक्षण "त्वत्समो नास्ति" भीतोक्त्या विषमो विष्णुरुच्यते ।	७४२
जातिभावस्वरूपादिविशेषाशेषशून्यता वस्तुतश्चास्य चेत्युक्तं दून्यवत् दून्य एव स ।	७४३
अवाप्तसर्वकामत्वात् धृता विगळितास्तथा आशिष्य प्रार्थनाश्चास्य धृताशीश्चेति वीरित ।	७४४
न स्वस्थात् न सामर्थ्यात् नैव ज्ञानादिकात् गुणात् चलन विद्यतेऽस्येति प्रोक्तश्चाचल इत्यमी ।	७४५
चलतीति चल प्रोक्तो वायुरूपेण य स्वय स्येच्छया सर्वरूपत्वात् सर्वगश्च सदागति ।	७४६

टि:-

७३७ "यदापस्य पश्यते रत्नवर्णं" इति श्रुते - सुवर्णवर्णाय नम

७६८ हेमाङ्गाय नम ७३९ वराङ्गाय नम ७४० चन्दनाङ्गदिने नम

७४१ वीरघ्ने नम ७४२ विषमाय नम ७४३ दून्याय नम

७४४ धृताशिष्ये नम ७४५ अवलाय नम ७४६ चलाय नम

अमानी मानदो मान्यो लोकस्वामी त्रिलोकधृक्
मुमेधा मेघजो धन्यः सत्यमेधा धराधरः ।

६३

श्लो० भा०:-

मन्वत्रेपंशि मानभ्रोग्भिमानो न विद्यो

अमानी तु म तु प्रोक्तो यम्य पानारमवस्तुषु ।

७४७

अनारमवस्तुष्वभिमानमेध वा

विवेकिना यो घति गण्टयत्यपि ।

ददाति तत्त्वान्यनूनां स्वमायया

मनां च मत्कारमपीह मानद ॥

७४८

मधेश्वरत्वान् गर्वञ्च प्रहासैरपि मयंदा

माननीयोऽप्य पूजयोऽपि मान्यभ्रंति प्रकीर्तित ।

७४९

अनुदंशानां लोवानां स्वामी चेश्वर इत्यन

लोकस्वामीति स प्रोक्तो यस्तु मधेश्वर स्वतः ।

७५०

ऊर्ध्वधामध्यगाभ्रंति प्रीन् लोवान् धरतीत्यन

त्रिलोकधृक् स भगवान् विद्युदेव प्रकीर्तित ।

७५१

मगच्छते मेघतेऽस्यां गर्वं मेधापि क्षीभना

प्रज्ञा स्वाभाविकी तस्य मुमेधाञ्च प्रकीर्तित ।

७५२

मेघ्यने हिंस्यते चात्र पशुमधोय मेघज

जायते षड्रूपेण मेधे बह्व्यात्मनेति वा

७५३

टि:-

७४७ अनारमवस्तुषु मानोऽभिमानो नास्येत्यमानी-अमानिने नम

७४८ विवेकिना तत्त्वविदा मान घति खण्टयति अन्येषां स्वमायया मान ददाति
चेति मानद भक्तानां मान सत्कार ददातीति या मानद-मानदाय नम

७४९ मान्याय नम ७५० लोकस्वामिने नम

७५१ प्रीन् लोवान् धारयतीति त्रिलोकधृक् इति भाष्ये-धृञ् क्विपि तुक् इति
त्रिलोकधृत् वा-त्रिलोकधृपे नम अथवा-त्रिलोकधृते नम

७५२ नमामान्तोऽसिच इति-मुमेघसे नम ७५३ मेघजाय नम

सर्वसात्प्रपूर्णत्वात् कृतार्थश्चापि सर्वथा घन्य स प्रथितो विष्णुर्नान्यो घन्योस्ति तत्सम ।	७५४
सत्याप्यवितथा मेघा प्रज्ञा चास्येति च स्वत सत्यमेघा हरिश्चेति सर्वथा स प्रकीर्तित ।	७५५
धरायाश्च धरो यस्तु धारयस्तु धरामिति अशैरशेषं शेषाद्यैरशेषा ता धराधर ।	७५६

तेजोवृषो द्युतिधरः सर्वशस्त्रभृतां वरः
प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रो नैकशृंगो गदाग्रजः । ६४

श्लो० भा० :-

तेजसा भाति चादाय तेजास्यपि तु घर्षति तेजोवृषस्तु भगवान् भान्वात्मा विष्णुरेव स ।	७५७
स्वस्य सर्वाङ्गामेव द्युतिं कान्तिं विक्षेपत धरतीति सदैवेति प्रोक्तो द्युतिधरो हरि ।	७५८
विभ्रतीति च शस्त्राणि सर्वे शस्त्रभृतस्तु ये श्रेष्ठस्तोषा च सर्वेषा सर्वशस्त्रभृतावर ।	७५९
भक्तैरुपहृत सर्वं प्रगृह्णाति प्रसादनात् प्रग्रहश्चेति बध्नाति दुर्हान्तेन्द्रियवाजिन ।	७६०
इन्द्रियाण्यखिलान्यस्य स्ववशानीति सर्वथा निगृह्णातीत्यतश्चासौ निग्रहश्चेति कीर्तित ।	७६१

टि :-

७५४ कृतार्थो घन्य -घन्याय नम	
७५५ सत्याप्यमेघसे नम देवताप्रदो सत्यमेघार्थे नम	७५६ धराधराय नम
७५७ तेजोवृषाय नम	७५८ द्युतिधराय नम
७५९ सर्वशस्त्रभृतावराय नम	
७६० भक्तैरुपहृत पद्मपुष्पादिक प्रगृह्णातीति प्रग्रह -घावतो विषयारण्ये दुर्हान्तेन्द्रियवाजिन सत्प्रमादेन रश्मिनेव बध्नातीति वा प्रग्रहयत् प्रग्रह इति भाष्ये -प्रग्रहाय नम	
७६१ निग्रहाय नम	

विगत चाग्रमन्तोऽस्य विनाशो व्यग्र उच्यते भक्ताभीष्टप्रदाने वा व्याप्तो व्यग्र एव स ।	७६२
नैकान्यस्य तु शृगाणि "चत्वारी"त्यपि मन्त्रत नैकशृगोपि यज्ञात्मा विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	७६३
निगदेन च मन्त्रेणाप्यग्रे जातो गदाग्रज गदनाम्नो मादवस्याप्यग्रजो वा गदाग्रज ।	७६४

चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः
चतुरात्मा चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात् ॥ ६५

श्लो० भा०:-

प्रोक्तो यस्तु विराट्स्वरूप इति वाप्यन्यस्तु सूत्रात्मको यश्चाव्याकृतरूप एव च परस्तुर्यस्तुरीयात्मक । वणर्वासितरक्तपीततनव कृष्णापि चान्द्या तथा मन्त्यस्येति च मूर्तयोपि च चतुर्मूर्तिश्चतस्रोपि वा ॥	७६५
चत्वारी बाहवोऽस्येति चतुर्बाहु प्रकीर्तित वासुदेवे तु नामैतत् रुढमित्याह भाष्यकृन् ।	७६६
चतुर्व्यूहोऽस्य च व्यूहाश्चत्वारी बह्वृचोदिता शरीररुद्रवेदास्या महापुरुष इत्यपि ।	७६७

टि:-

- ७६२ व्यग्राय नम
७६३ चत्वारी शृगास्त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तास्तो अस्य, त्रिधा बद्धो
वृषभो रोरवीति, महादेवो मर्त्या आविवेश 'इति मन्त्रवर्णात्
—नैकशृगाय नम
७६४ गदाग्रजाय नम
७६५ चतस्रो मूर्तयो विराट्सूत्राव्याकृततुरीयात्मानोस्येति चतुर्मूर्ति सितारक्ता,
पीता, कृष्णा चेति चतस्रो मूर्तयोऽस्येति वा—चतुर्मूर्तये नम
७६६ चतुर्बाहवे नम
७६७ शरीरपुरुष रुद्रपुरुषो, वेदपुरुषो, महापुरुष इति बह्वृचोपनिषदुक्ताश्च-
त्वार पुरुषा व्यूहा अस्येति—चतुर्व्यूहाय नम

चतुर्णामपि वर्णानामाद्यमाणा तथैव च
गतिश्चाश्रय एवासौ चतुर्गतिरिहोच्यते । ७६८

रागद्वेषादिराहित्यात् समर्थश्चतुरस्तथा
आत्मास्य चतुरात्मा वा मनोबुद्ध्यादिभिस्तथा । ७६९

घर्मायिकाममोक्षाख्यपुरुषार्थचतुष्टय
भवत्युत्पद्यते यस्मात् चतुर्भाव स कीर्तित । ७७०

यथावत् वेत्ति वेदानां चतुर्णामर्थमित्यत
चतुर्वेदविदित्युक्तो भगवान् हरिरेव स । ७७१

“पादोऽस्य विश्वा भूतानि” श्रुत्या चेत्यभिमन्त्रणात्
एव पादोस्य चेत्युक्तश्चाङ्गपात् जगतीखिलम् । ७७२

समावर्त्तोऽनिवृत्तात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः
दुर्लभो दुर्गमो दुर्गो दुरावासो दुरारिहा । ६६

श्लो० भा०:-

ससारास्य महच्चक्र सम्यगावर्तयन् सदा
समावर्त समाख्यातो विष्णुरेव च सर्वथा । ७७३

सर्ववृत्त्यनिवृत्तात्मा सर्वतश्चानिर्वर्तित
निवृत्तात्मा निवृत्त यत् विषयेभ्यो मनोस्य वा । ७७४

टि :-

७६८ चतुर्गंतये नम

७६९ रागद्वेषादिराहित्यात् समर्थं मन अस्वेति वा-मनोबुद्धयहकारचित्ताख्यान्त
करणचतुष्टयारम्भत्वात् चतुरात्मा-चतुरात्मने नम

७७० चतुर्भावाय नम ७७१ चतुर्वेदविदे नम

७७२ ‘विष्टभ्याहमिदं कृत्स्न एकादेन स्थितो जगत्’ इति भगवद्रचनात्
-एकपदे नम

७७३ नमावर्त्ताय नम ७७४ अनिवृत्तात्मने नम अपया निवृत्तात्मने नम

सुरामुरनरैश्चापि जेतु नैव तु शक्यते
तत स दुर्जय प्रोक्त सर्वशक्तिमता वर ।

७७५

नातिश्रामन्ति यस्याज्ञामिनिमूर्खादयोऽलिला
सर्वथा भयहेतुत्वात् प्रोक्तोऽसौ दुरतित्रय ।

७७६

भवत्या दुर्लभया सम्प्यो दुर्लभश्चेति कीर्तित
भगवद्बचनाच्चैव "भवत्या सम्पस्त्वन्वया" ।

७७७

यमेर्जनार्थं तश्चापि गम्यते ज्ञायते तु य
दु सेन दुर्गमश्चेति भगवान् विष्णुरेव स ।

७७८

अन्तरायप्रतिहर्तृमृश चाप्यन्तरान्तरा
दु स्त्रादवाप्यते चेति दुर्गोऽसौ विष्णुरच्यते ।

७७९

ममाधिसमये चित्ते दु मेनावारयते च य
योगिभिश्चापि सिद्धैश्च दुरावामस्ततोहि स ।

७८०

दुर्मर्गिणामिनश्चैव सुरारीश्च दुरारिण
दानवादींश्च हन्तीति प्रोक्तश्चासौ दुरारिहा ।

७८१

शुभांगो लोऽरुमारङ्गः सुतन्तुस्तन्तुमर्धनः
इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः ।

६७

श्लो० भा०:-

शुभानि शोभनान्वयस्य दर्शनीयानि सर्वथा
अगानि सकलानीति शुभांगोऽसौ प्रकीर्तित ।

७८२

टि:-

७७५ दुर्जयाय नम

७७६ दुरतिक्रमाय नम

७७७ दुर्लभाय नम

७७८ दुर्गमाय नम

७७९ दुर्गाय नम

७८० दुरावासाय नम

७८१ दुरारिण्यै नम

७८२ शुभाणाय नम

लोकाना सारभूत सुमगतमधुवत् यस्तु गृह्णात्यशेष
सारङ्गात्मा ययासौ मधुकरसदृशो लोकसारग उक्त ।
लौका वेदाश्च तेषा प्रणवमिति पर सारमेवेति तेन
गम्योऽसौ वा प्रपद्य सुविदित इति वा लोकसारेण चेति ॥ ७८३

तनुते चेति तन्तुश्च प्रपञ्चश्चार्थतो यया
सुतन्तु शोभनश्चास्य प्रपञ्चश्चातिविस्तृत । ७८४

तन्तु चेति प्रपञ्च त वर्धयन् पोषयस्तथा
छिन्दन्नपि च तञ्चैव तन्तुवर्धन उच्यते । ७८५

इन्द्रस्येव च कर्मास्थ जगत पालनादिव
ऐश्वर्यकर्मदानप इन्द्रकर्मा प्रकीर्तित । ७८६

महान्ति विषयादीनि भूतान्यस्य भवन्ति यत्
कर्माणीति च कार्याणि महाकर्मा हरि स्मृत । ७८७

कृतकर्मा न कर्त्तव्य किञ्चिद्वा कर्म चास्य यत्
कृतार्थं कृतवानेप कर्म धर्मात्मक च वा । ७८८

आगम्यते ज्ञायते वा येन वेदस्तदागम
आगमश्च कृतोऽनेन प्रोक्तश्चेति कृतागम । ७८९

उद्भवः सुन्दरः सुन्दो रत्ननाभः सुलोचनः
अकौ वाजसनः शृंगी जयन्तः सर्वविज्जयी । ६८

टि:-

७८३ लोकाना मार मारगवत् भृगवत् गृह्णातीति लोकमारग 'प्रजापतिर्लौका-
नभ्यपतत्' इति श्रुते । लोकमार प्रणव, तेन प्रतिपत्तव्यइति वा इति
भाष्ये-लोकमारगाय नम

७८४ शोभनस्तन्तुविस्तीर्णं प्रपञ्चाऽस्येति, सुतन्तु

७८५ सुतन्तुवे नम (तन्तुवर्धयति छेदयतीति वा तन्तुवर्धन-तन्तुवर्धनाय नम)

७८६ इन्द्रकर्मणे नम ७८७ महाकर्मणे नम

७८८ कृतवर्धने नम ७८९ कृतागमाय नम

श्लो० भा० :-

उत्कृष्टश्च भवो जन्म स्वेच्छयास्येति चोद्भव भवोस्य सर्वहेतुत्वात् उद्गतोऽपगतोपि वा ।	७९०
विश्वातिशायि शोभाप्यशालित्वात् मुन्दरश्च य शोभमानो दशमीय सर्वथा हरिरुच्यते ।	७९१
सुष्टु सम्पगुनतीति दययार्द्राभवत्यस्य उन्दी च क्लेदने चेति मुन्दोसौ करणाकर ।	७९२
रत्नवत् शोभना चाम्य मुन्दरा नाभिरित्यत रत्ननाभो हरि प्रोक्त सर्वलक्षणलक्षित ।	७९३
शोभने दर्शनीयेऽस्य लोचने चेति वा तथा शोभन जानमन्येति प्रोक्तश्चासौमुलोचन ।	७९४
ब्रह्मादिभि पूज्यतमं सर्वेश्राप्यष्यंते तथा अवर्यते स्तूयते वासो प्रोक्तश्चार्को हरिश्च स ।	७९५
वाज वाजयनीरयन्न शरीर गमयत्यपि सनोति च ददातीति वाज वाजसन स्मृत ।	७९६
प्रळयाभसि चास्यैव प्रभवे मत्स्यरूपिण महश्च शृगमस्तीति शृगी विष्णुरिहोच्यते ।	७९७
जयत्यतिशयेनासौ सर्वाश्चारिकुलानिति सुराणां जयहेतुर्वा जयन्तश्चेति कीर्तित ।	७९८
सर्वं यथावत् स तु वेत्ति सर्वं वित् जेजीयतेऽरीनखिलानयान्तरान् । बाह्यान् हिरण्याद्यसुरादिकान् जयी द्वावप्यसौ चेति स सर्वविज्जयी ॥	७९९

टि :-

७९० उद्भववाय नम	७९१ मुन्दराय नम
७९२ उन्दी क्लेदने इति घातो सुष्टु जनतीति मुन्द -मुन्दाय नम	
७९३ रत्ननाभाय नम	७९४ सुलोचनाय नम
७९६ वाजतीति शरीर निर्वाण गमयतीति अन्न-वाजसनाय नम	७९५ अर्काय नम
७९७ शृगिणे नम	७९८ जयन्ताय नम
७९९ सर्वविचारासौ जयी चेति सर्वविज्जयी-सर्वविज्जयिणे नम	

सुवर्णविन्दुरक्षोभ्यः सर्ववागीश्वरेश्वरः
महाहृदो महागर्तो महाभूतो महानिधिः ।

६६

श्लो० भा०:-

सुवर्णविन्दुश्च सुवर्णशोभना
मस्यैव सर्वाविषयाश्च विन्दव ।
सुवर्णं ओमित्यतिशोभनाक्षर
स विन्दुरेष प्रणवारमको हरि ॥

८००

रागद्वेषादिभिर्भ्रैव शब्दादिविषयैरपि
क्षोभ्यते नैव चाक्षोभ्यस्त्रिदशारिभिरप्यसौ ।

८०१

वागीश्वराणां सर्वेषां ब्रह्मादीनामपीश्वर
प्रोक्तस्सु भगवान् विष्णु सर्ववागीश्वरेश्वर ॥

८०२

अवगाह्य तदानन्द विधम्य सुखमासाते
महाहृदे चैव तप्ता प्रोक्तभ्राता महाहृदः ।

८०३

महान् गर्तोस्य चेत्युक्तो महागर्तो हरिस्तत
गर्तोमापारयश्चेति महामायो महारथ ।

८०४

कालत्रयापरिच्छिन्नस्वरूपो भगवान् हरि
महाभ्राता स भूतश्च महाभूत इति स्मृतः ।

८०५

प्रळयेऽस्मिन् निलीयन्ते सर्वभूतानि यन्निधि
महाभ्राता निधिश्चेति महानिधिरितीरत ।

८०६

टि :-

८०० सुवर्णविन्दवे नमः ८०१ अक्षोभ्याय नमः

८०२ सर्ववागीश्वरेश्वराय नमः ८०३ महाहृदाय नमः

८०४ गर्तपदस्य माया दुरत्ययेति महागर्तं गर्तशब्दो रथपर्याय इति महागर्तं
महामायश्च महारथश्च महागर्तं—महागर्ताय नमः।

८०५ महाभूताय नमः

८०६ निधीयन्ते अस्मिन् इति निधि महाभ्राता निधिश्च महानिधि सर्वभूताण्य-
स्मिन् निधीयन्ते महानिधि—महानिधाय नमः

कुमुदः कुन्दरः कुन्दः पर्जन्यः पावनोऽनिलः
अमृताशोऽमृतवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः ॥

१००

श्लो० भा० -

कु चापि धरणी चात्र भारावतरणादपि
मोदयत्येष चेत्युक्तं कुमुदो विष्णुरेव स ।

८०७

कुन्दप्रमूनसदृशान्यमलानि राति
य कर्मणामपि फलानि ददाति लाति ।
आदत्त इत्युपहृतं च फलादि भक्तै
कु दारयन् किटिवपु स तु कुन्दर इमाम् ॥

८०८

कु काश्यपाय समदादिति भागं च इभा
कु द्रोपवर्षं विभिदाप्यचमण्डतासौ ।
कु भूपवशनिवहं बहुसोऽच्छिन्ना
कुन्द स कुन्दनिभभासुरनिर्मलाभ ॥

८०९

तापत्रयं च क्षमयत्येष चाध्यात्मिकादिकं
अभिवर्षति सर्वांश्च कामान् पर्जन्य एव स ।

८१०

स्मृतिमात्रेण भक्तानां पापानि सकलान्यपि
अपनीय पुनातीति पावनञ्चेति कीर्तित ।

७११

प्रोक्तं प्रेरकं एव चेतति च यो नामाविलम्बानिल
स्वेच्छामात्रमसौ करोति सकलं नान्योस्य वा प्रेरक ।
अज्ञो यत् स्वपितीलतीत्यपि न चेत् नित्यप्रबुद्धोऽनिल
भक्तैर्म्यं मुलभोनिलो न गहनो नामो निलश्चार्यत ॥

८१२

टिः

८०७ कुमुदाय नमः

८०८ कुन्दराय नमः

८०९ कु भूमिं जवूद्रीपादि सप्तद्वीपैश्च भारतादिवर्षैश्च विभाजयन् कुन्द - कुन्दाय नमः

८१० पर्जन्याय नमः

८११ पावनाय नमः

८१२ इति प्रेरणं करोतीति इलं नद्रहितत्वादनिल इति स्वपितीत्यज्ञ इलं तद्विपर्ययो नित्यबुद्धस्वरूपत्वात् वा अनिल अथवा निलतैर्गहनार्थात् क प्रत्ययान्तात् एष अगहन अनिल भक्तैर्म्यं मुलभ इति भाष्ये - अनिलाय नमः

स्वात्मामृत वाप्यदनाति दुग्धाब्धि मथितामृत अमृतागोऽमृतास्याशा फले वाञ्छाप्यगन्धरा ।	८१३
मृत च मरण नास्तीत्यमृत नाशवर्जित अमृत वपुरस्येति प्रोक्तोऽमृतवपुश्च स ।	८१४
सर्वं च वेदशास्त्राद्यमशेषविषय तु य जानातीति च सर्वज्ञ सर्वथा विष्णुरेव स ।	८१५
सर्वतोपि मुखान्यस्येत्युक्तोऽग्नौ सर्वतोमुख भगवद्वचनाच्चैव "सर्वतोक्षिशिरोमुखम्" ।	८१६

सुलभः सुव्रतः सिद्धः शत्रुजिच्छत्रुतापनः
न्यग्रोधोदुम्बरोऽश्वत्थश्चाणूरान्ध्रनिषूदनः । १०१

श्लो० भा० :-

पत्रपुष्पफलाद्यैश्च भक्तिमानसमर्पितं मुखेन लभ्यते चासौ प्राप्यते सुलभस्तथा ।	८१७
द्योभन व्रतयत्येष भक्तैरुपहृत सदा भुङ्क्ते चोपहृतादन्यं सुव्रत स निवर्तते ।	८१८
रा हि सवित्स्वरूपत्वात् स्वत एव च सिध्यति नाग्याधीनस्तु सिद्धोऽग्नौ नैव केनापि साध्यते ।	८१९
मुराणा शत्रवश्चैव शत्रवोऽस्यापि चामुरा ताश्च दुष्टानशेषेण जयतीति च शत्रुजित् ।	८२०

टि.-

- ८१३ स्वात्मामृतमदनातीति अमृताद्य मथितममृत मुरान् पाययित्वा स्वयं चारुना-
तीति वा अमृताद्य, अमृता अनन्तरफरुत्वादाशा वाञ्छा अस्मेति वा
-अमृताशाय नम
- ८१४ अमृतवपुषे नम ८१५ सर्वज्ञाय नम ८१६ सर्वतोमुखाय नम
- ८१७ पत्रेषु पुष्पेषु फलेषु तोषेष्वश्रीतलम्बेषु सदैव मत्सु भगवैकलम्बे पुरते पुराणे
मुखये कप न त्रियत प्रयत्न इति स्मृतेः—मुखभाय नम
- ८१८ सुव्रताय नम
- ८१९ सिद्धाय नम ८२० शत्रुजिने नम

- शत्रुजिञ्चेत्यसौ ताश्च मुरशूनशेषत
सर्वथा तापयत्यस्मात् कीर्तित शत्रुतापन । ८२१
- सर्वोपरिस्थो न्यग्रोधो न्यगर्वाङ् रोहतीति वा
न्यक्वृत्वाखिलभूतानि रणद्वि निजमायया । ८२२
- अबरादुद्गतश्चेति वारणत्वादुदुवर
श्रुत्यानाद्येन विश्व च पोषयन् वा तदात्मना । ८२३
- श्वो न स्यातेति चाश्रत्यो भगवद्वचनादपि
“ऊर्ध्वमूलमथ शास्त्रमश्रत्य प्राहुरव्ययम्” । ८२४
- चाणूरसज्जन्ध्रान्घ्नो, यन्ध्रान्घ्ने जनपदे भव
त निपूदितवाश्चेति चाणूरान्घ्रनिपूदन । ८२५

सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः

अमूर्त्तिरनघोऽचिन्त्यो भयकृत् भयनाशनः ।

१०२

श्लो० भा० :-

- सहस्राचिरनन्तानि यस्वार्चीष्यपि स स्मृत
“दिवि सूर्यसहस्रस्य भवे 'दित्यादि च स्मृते । ८२६
- काळी कराळी चेत्यादि जिह्वाश्रान्ने श्रुतीरिता
सप्तास्य जिह्वा मन्तीति सप्तजिह्वो हरि स्मृत । ८२७
- सप्तैधा सप्तचैधासि सभिघश्चाग्निदीप्तय
अस्य सन्तीति स प्रोक्त “सप्त ते अग्ने” ति च श्रुते । ८२८

टि :-

- ८२१ शत्रुनापनाय नम
८२२ न्यग्रोधाय नम ८२३ उदुवराय नम ८२४ अश्रुत्याय नम
८२५ चाणूरान्घ्रनिपूदनाय नम
८२६ सहस्रार्चिषे नम
८२७ काळी कराळी च मनोजवा च सुलोहिता चापि मुद्गुन्नवर्णा स्फुल्लिगिनीविश्व
रुची च देवी लेलायमाना इति सप्तजिह्वा ” इति श्रुते -सप्तजिह्वाय नम
८२८ सप्तैघसे नम (सप्त ते अग्ने सामिघ सप्तजिह्वा ” इति श्रुते)

सप्तश्रावाहान्यस्य सप्तनामक एव वा वाहनोऽश्रोपि च श्रुत्या सप्तवाहन उच्यते ।	८२९
अमूर्तिविद्यते यस्य न मूर्तिधारणक्षम चराचरजगद्रूप देहसत्यानतोपि वा ।	८३०
न हन्तीत्यथ घन्य यद्दु क्ष पापमेव वा तदथ विद्यते नास्येत्यनघ स प्रकीर्तित ।	८३१
प्रपञ्चवैलक्ष्येनाप्यशव्यस्तत्त्वदर्शने प्रमाणैरखिलैश्चासावचिन्त्यश्चेत्यगोचर ।	८३२
असन्मार्गगतानाञ्च भय चैव करोत्यत भक्ताना तत् कृणोतीति हिनस्ति भयकृच्च स ।	८३३
स्वस्वधर्मचरणाञ्च सर्वेषामपि सर्वथा भय नापयतीत्युक्तो भगवान् भयनाशन ।	८३४

अणुभृहत्कृशः स्थूलो गुणभृन्निर्गुणो महान्
अधृतः स्वधृतः स्वास्यः प्राग्वंशो वंशवर्धनः । १०३

श्लो० भा० :-

“एषोणुरात्मा”चेत्यादि श्रुतिमन्त्रानुसारत सौक्ष्म्यातिशयशालित्वादणुविष्णु प्रकीर्तित ।	८३५
बृहत्वात् बृहणत्वाच्च ब्रह्म तत् बृहदुच्यते “अणोरणीयान् महती महीयान्” इति च श्रुते ।	८३६
द्रव्यत्वप्रतिषेधेपि वृशाश्चेत्युपचर्यते सर्वात्मत्वात् वृशाश्चेति वृशावस्तुस्वरूपत ।	८३७

टि:-

८२९ “एषो अश्रो वहति सप्तनामा” इति श्रुतेऽत्र—सप्तवाहनाय नम		
८३० अमूर्तये नम	८३१ अनघाय नम	८३० अविन्त्याय नम
८३३ भयवृत्ते नम	८३४ भयनाशनाय नम	
८३५ अपये नम	८३६ बृहो नम	८३७ वृशाय नम

कृशवत् स्थूलशब्दोपि भगवत्प्रपचयंते स्थूलवस्तुस्वरूपत्वात् स्थूलोपि हरिरुच्यते ।	८३८
मृष्टिस्थितिलयार्थंश्च रज सत्त्वनमास्यपि गुणास्त्रीश्च विभर्तीति गुणभृत् स त्रिमूर्तिमान् ।	८३९
वस्तुतश्च गुणाभावात् निर्गुणो हरिरुच्यते "केवलो निर्गुण"श्चेति श्रुतिमन्त्रानुमारत ।	८४०
शब्दादिगुणराहित्यात् सर्वव्यापितयापि च वबन् न दाव्य केनापि प्रोक्तश्चासौ महानिति ।	८४१
भूम्यादिधारकाणांश्च धारकत्वाद् केनचित् ध्रियते चेति स प्रोक्तो भगवानघृतो हरिः ।	८४२
नाग्येन ध्रियते चेति घृतश्च स्वेन चात्मना स्वघृत प्रथितश्चासौ स्वे महिम्नि प्रतिष्ठित ।	८४३
पत्नोदरदलाताम्र शोभन चास्यमस्य यत् वेदनिर्गमनस्यान चेति वा स्वास्य उच्यते ।	८४४
अस्य वक्ष प्रपचेपि प्राणो वेत्यादिमो यत् पाश्चात्यो नैव चास्येति प्राग्वदाश्चेति कीर्तित ।	८४५
प्रपचमिति वक्ष स्व वर्धयन् छेदयन्नपि पोषयश्च यथाकाल सहरन् वक्षवर्धन ।	८४६

भारभृत् कथितो योगी योगीशः सर्वकामदः
आश्रमः श्रमणः क्षामः सुपर्णो वायुवाहनः ।

१०४

टि-

८३८ स्थूलाय नम	८३९ गुणभृते नम	८४० निर्गुणाय नम
८४१ महते नम	८४२ अघृताय नम	८४३ स्वघृताय नम
८४४ स्वास्याय नम	८४५ प्राग्बक्षाय नम	८४६ वक्षवर्धनाय नम

श्लो० भा० :-

अनन्तादि स्वरूपेण भुवो भार विभक्ति य
भारभृत् चेति भगवान् विष्णुरेव प्रकीर्तित ।

८४७

आदौ मध्ये तथान्ते निगमवचनत सर्वतो गीयते य
वेदैर्वेदागशास्त्रैरपि च निगदित सेतिहासं पुराणै ।
पार चैवाध्वनोसौ परमपदमतश्चेन्द्रियेभ्य परोर्यं
सर्वैरेव प्रपद्य कथित इति पर चेति विष्णु समस्तम् ॥

८४८

गम्यते येन योगे यत् ज्ञान योगी तदन्वित
समाधत्ते सर्वदा य स्वात्मान स्वात्मनोति वा ।

८४९

अन्तरायनिहन्वन्ते प्रमाद्यन्त्यन्ययोगिन
तद्राहित्यादय तेपामीशो योगीश उच्यते ।

८५०

भक्तानामपि सर्वेषा सर्वान् कामान् यथेप्सित
ददाति सतत चेति प्रोक्तोसौ सर्वकामद ।

८५१

संसारदुर्गमारण्ये भ्रमतामाश्रमो यथा
विश्रमस्थानमेवासौ सर्वेषामपि चाश्रम ।

८५२

सन्तापयति सर्वांश्च श्रमयत्यविवेकिन
श्रमणश्चेति स प्रोक्तो दुष्टशिक्षणतत्पर ।

८५३

प्रच्छेदे तु प्रजा सर्वा क्षामा क्षीणाश्च य स्वत
करोतीति क्षाम एष प्रोक्त सहारक्षारणात् ।

८५४

टि :-

८४७ भारभृते नम

८४८ वेदादिभिरयमेव परत्वेन कथित मर्षवेदै कथित इति वा कथित "सर्वे वेदा
यत् पदमामनन्ति" "वेदैश्च सर्वैरहमव वेद्य" इति श्रुतिस्मृत्यादिवचनेभ्य
कि तदध्वनो विष्णोःशोपनशीलस्य परम पद मनस्त्वमित्यावाशया इन्द्रिया-
दिभ्य सर्वेभ्य परत्वेन प्रतिपाद्यते इन्द्रियेभ्य परात्पर्या इत्यारदप"
पुराणात् पर किञ्चित् मा वाष्टा मा परा गति इत्यनेन य कथित म
कथित इति भाष्ये-वपिताय नम

८४९ योगिने नम

८५० योगीशाय नम

८५१ सर्वशामदाय नम

८५२ आश्रमाय नम

८५३ श्रमणाय नम

८५४ क्षामा क्षीणा सर्वा प्रजा करोतीति क्षाम - तत् करोति तदाच्छेदे इति
तिबि पचाद्यदि शृते गपत्त क्षाम इति - क्षामाय नम

श्रीभगवान्मस्य पर्णानि सहार तरुपिण छन्दासीति सुपर्णाय भगवद्वचनात् स्मृत ।	८५५
वायुर्वहति यद्भ्रूत्वा भूतानीति च वीतित 'भीषास्माद्वात' इत्यादि श्रुत्याऽपि वायुवाहन ।	८५६

धनुर्धरो धनुर्वेदो दण्डो दमयिता दमः
अपराजितः सर्वसहो नियन्ता नियमोऽयमः । १०५

ऋ० भा० :-

धारयामास य श्रीमान् विख्यात च महदनु सोपि दाशरथि प्रोक्तो राघवस्तु धनुर्धर ।	८५७
रामो दाशरथि श्रीमान् धनुर्वेदमशेषतः वेत्तीति न धनुर्वेद प्रोच्यते हरिरेव स ।	८५८
उत्पथाना च दमन "दण्डो दमयिता"मिति भगवद्वचनाच्चैव दण्डश्चेति प्रकीर्तित ।	८५९
वैवस्वतनरेन्द्रादिस्वरूपेण प्रजास्तु य यथाहं दमयत्यस्मात् प्रोक्तो दमयिताप्यसौ ।	८६०
दमश्च दण्डकार्यं च फल तच्च स एव यत् दमश्च विष्णुरेवोक्त सर्वकार्यस्वरूपत ।	८६१
शत्रुभिश्चामुराद्यैश्च सर्वैरेव पराजित सर्वथा विजित सोयमपराजित उच्यते ।	८६२
समर्थश्च सहश्चेति सर्वेष्वपि च कर्मसु सहस्तु सर्वदाश्रया सोढा सर्वसह स्मृत ।	८६३

टि:-

८५५ छन्दासि यस्य पर्णानीति गीता - सुपर्णाय नम		
८५६ वायुवाहनाय नम	८५७ धनुर्धराय नम	
८५८ धनुर्वेदाय नम	८५९ दण्डाय नम	८६० दमविज्ञे नम
८६१ दमाय नम	८६२ अपराजिताय नम	८६३ सर्वसहाय नम

स्वस्वकृत्येषु सर्वाश्च व्यवस्थापयतीत्यत यथोचितं न भगवान् नियन्ता चेति कीर्तित ।	८६४
नियमो नियतितस्य नियन्ता नान्य इत्यत प्रोक्तश्चानियमो यद्वा योगाङ्गान्नियमोपि वा ।	८६५
यच्छतीति यमो मृत्यु नास्त्यस्येत्ययम स्मृत यद्वा यमश्च योगाङ्गस्तद्गम्यत्वात् यमो हरि ।	८६६

सत्त्वात् सात्त्विकः सत्यः सत्यधर्मपरायणः
अभिप्रायः प्रियाहोऽर्हः प्रियकृत् प्रीतिवर्धनः । १०६

श्लो० भा०:-

शीर्षवीर्यादिक सर्वं सत्त्वं च सततं स्वत विद्यते चास्य चेत्युक्तं सत्त्वंवान् हरिरेव च ।	८६७
सतो भावस्तु सत्त्वं यत् गुण प्राकृतिकं स्वत प्राधान्येन च तस्मिन्निष्ठतीति स सात्त्विक ।	८६८
सत्त्वं माधुस्तु सत्योऽसौ वस्तुतः पारमार्थिक जगत् सर्वमसत्त्वेति सत्यश्चेत्येक एव स ।	८६९
यथार्थवयने सत्ये चोदनालक्षणात्मके धर्मे च नियतामक्तं सत्यधर्मपरायण ।	८७०
प्राप्यतेऽभिप्रेयतेऽभावमभिप्रायं मुनेच्छुभि आभिमुर्येन वा प्रीतिं लीयतेऽस्मिन् लये जगत् ।	८७१

टि :-

८६४ नियन्त्रे नम		
८६५ न नियमो नियन्त्रिण्य विद्यते इति अनियम सर्वनियन्तुनियन्त्रन्तरमावा द्वा योगाङ्गरवात् नियमो वा-प्रनियमाय नम अपवा नियमाय नम		
८६६ यमनियमो योगाङ्गे तद्गम्यत्वात् । न एव यम-अयमाय नम अपवा यमाय नम		
८६७ मरवयो नम	८६८ सात्त्विकाय नम	८६९ मरवाय नम
८७० सत्यधर्मपरायणाय नम	८७१ अभिप्रायाय नम	

यद्यदिष्टतम लोके देय तत्तदिति स्मृतेः	
प्रियाणीष्टानि सर्वाणि प्रियाहोहंति चेत्यत ।	८७२
गन्धपुष्पाचंकाद्यैश्च प्रणामस्तुतिकीर्तनं	
सर्वेषापि च सर्वैश्च पूजनीयोऽहं उच्यते ।	८७३
स्मृतिमात्रेण भक्तानां करोति सकलान् प्रियान्	
दुष्टानां तत् वृणोतीति हिनस्ति प्रियकृच्च स ।	८७४
भजता चास्त्रिणां प्रीतिं सर्वेषां वर्धयत्यत	
साधुसरक्षणाच्चैव प्रीक्तोऽसौ प्रीतिवर्धन ।	८७५

विहायसगतिज्योतिः मुरुचिर्द्वैतभुग्विभुः
रविर्विरोचनः सूर्यः सविता रविलोचनः । १०७

श्लो० भा० :-

विहायसमयावाप्तो गतिरस्येति चाश्रय	
विहायसगतिर्भस्वान् विष्णुविष्णुपद च यत् ।	८७६
द्योतते स्वत एवागो ज्योतिर्भेति प्रकीर्तित	
"नारायण पर ज्योति"रिति धृत्याभिमतप्रणान् ।	८७७
गोभना च रचिर्भेति दीप्तिरिच्छापि वा स्वत	
अस्येति मुरुचिर्भेति विष्णुरेव प्रकीर्तित ।	८७८
गमस्तदेवतोद्देश प्रवृत्तेष्वपि वमंशु	
हृत् भुदत्ते भुनक्तीति प्रोक्तम्बु हृतभुर् हरि ।	८७९
सर्वत्र वसंमानरत्वात् प्रभवान् प्रभूतित्यन	
त्रयाणामपि लोचनी विभुग्यात् विभुरेव ग ।	८८०

टिः-

८७२ प्रियाहोय नम	८७३ अहोय नम	
८७४ प्रियहृते नम	८७५ प्रीतिवर्धनाय नम	८७६ विहायसगति नम
८७७ ज्योतिषे नम	८७८ मुरुचये नम	
८७९ हृत्भवे नम	८८० विभवे नम	

रवते तु सदाकाशे गच्छतीति रविस्तत रसानादत्त इत्युक्तो रव्यात्मा रविरच्युत ।	८८१
द्वादशादित्यरूपत्वात् स्वस्य वा प्रभवेष्वपि विविध रोचते चेति विरोचन इति स्मृत ।	८८२
जगत् प्रसूते यश्चैतत् सुवति प्रेरयत्यपि जगत् कर्मसु चेत्युक्त सूर्यो विष्णुस्वरूपत ।	८८३
सूतेश्च सुवतेर्वापि तृचा तु सविताह्यसौ सर्वस्य जगतश्चेति सविता विष्णुरुच्यते ।	८८४
रविस्तु लोचन चक्षुरस्येति रविलोचन "अग्निर्भूर्धेति" च श्रुत्या चन्द्रसूर्यौ यदक्षिणी ।	८८५

अनन्तो हुतभुक् भोक्ता सुखदो नैकजोऽग्रजः
अनिर्विण्णः सदामर्षी लोकाधिष्ठानमद्भुतः ।

१०८

श्लो० भा० :-

देशकालापरिच्छिन्न सर्वगो नित्य इत्यत अन्तो नास्त्यस्य चानन्त शेषरूपोपि वा हरि ।	८८६
हुत भुनक्तीरयखिल तच्च पालयतीत्यत हुतभुक् चेति स प्रोक्तो विष्णुरेवास्रिलोकात्मक ।	८८७
भोग्यामेवाखिला भुङ्क्ते प्रकृतिश्चाप्यचेतना भोक्ता च प्रथितश्चासौ जगत् पालयतीति वा ।	८८८

टि -

८८१ "रसानात् सदाकाशात् रविरित्यभिधीयते" इति विष्णुधर्मोत्तरे-रवये नम	
८८२ विरोचनाय नम	
८८३ "रात्र सूर्य सूर्ये" इति पाणिनिवचनात् सूर्यं-भूर्माय नम	
८८४ "प्रजाना तु प्रमवनान् सवितेति निगद्यते" इति विष्णुधर्मोत्तरे-सवित्रे नम	
८८५ "अग्निर्भूर्धेति" च श्रुत्या चन्द्रसूर्यौ 'दग्नि श्रुते-रविलोचनाय नम	
८८६ अनन्ताय नम	८८७ हुतभुजे नम
	८८८ भोक्त्रे नम

सुखदस्तु ददातीति सुख मोक्षमयामुख यति सण्डयतीत्युक्ती हरिश्चामुखदोषि वा ।	८८९
असकृत् जायमानत्वात् मत्स्यकूर्मादिन्यत धर्मसरक्षणार्थञ्च नैकजो हरिरुच्यते ।	८९०
हिरण्यगर्भरूपेण जायतेऽग्रे म चाग्रज "हिरण्यगर्भं समवर्तताग्रे"चेति च श्रुते ।	८९१
अवाप्तसर्वकामत्वादप्राप्तेर्हृत्वभावत निर्वेदो नास्य चास्तीति श्रोक्तोऽनिविण्ण एव स ।	८९२
आभिमुख्येन तु सतो मृच्यते क्षमते यत यन्मु मत्पपराधेषि सदाभयी स कीर्तित ।	८९३
तमनाधारमाधारमधिष्ठाय त्रयोपि च लोकास्तिष्ठन्ति तत् ब्रह्म लोकाधिष्ठानमुच्यते ।	८९४
योगी चाद्भुतवर्चन नमायो परवतीत्यन अद्भुततनान स्वरूपाद्यैराभयोऽद्भुत उच्यते ।	८९५

सनात् सनातनतमः कपिलः कपिरप्ययः

स्वस्तिदः स्वस्तिकृत् स्वस्ति स्वस्तिभुक् स्वस्तिदक्षिणः । १०६

श्लो० भा० :-

चिरकालार्थवचन गनान शब्दो विराजित गनात् निरयम्बरूपो वा विष्णुर्ब्रह्म तदभ्ययम् ।	८९६
--	-----

टि:-

८८९. सुतशय नम अपवा अमुगदाय नम
 ८९०. नैत्रत्राय नम ८९१. अग्रत्राय नम ८९२. अनिविण्णाय नम
 ८९३. गदाभयिणे नम ८९४. लोकाधिष्ठानाय नम
 ८९५. "अकनायारि बटुभिर्षो न लभ्य शृण्वन्तोऽपि बटुवा य न विष्टु । आभयो वाता
 कृत्कोऽयम् लभ्य आभयो त्राता बजाभोनेविष्टु" इतिश्रुते "आभयं कृत्
 परवति कश्चिदेन" इति लोकाधी भवेत्पुत्रप्राप्तय स्वस्तिगणितप्राप्तये
 वायोऽद्भुतया इ। अद्भुत इति भाष्ये -अद्भुताय नम
 ८९६. "परमं ब्रह्मणो रूपं पुराणं प्रथमं द्विजं स्वस्तिगणितं तदर्थं वाचं
 वासुदेवपारम्" इति विष्णुपुराणे गनार्थेति ब्रह्मण इति न चतुर्थ्यन्वये इति
 -गनाय नम

सर्वकारणभूतत्वात् विरिश्वादिस्वरूपिणां सनातनानां श्रेष्ठोऽसौ सनातनतमः स्मृतः ।	८९७
बडवानलवर्णत्वात् बडवानलरूपतः कपिलः स हरि प्रोक्त सांख्यकृत् कपिलोऽथवा ।	८९८
मूर्धात्मा कपिरित्युक्तः कं जल रश्मिभिः पिबन् कपिर्वराहश्रेष्ठोक्त्या यज्ञवाराह एव वा	८९९
अपियन्ति लयं यान्ति जगन्ति सकलान्यपि प्रलयेऽस्मिन्निति प्रोक्तश्चाप्ययोऽच्युत एव सः ।	९००
आशीर्वचश्च निष्पापं क्षेम मंगळमित्यपि स्वस्ति चेति ददातीति भक्तानां स्वस्तिदः स्मृतः ।	९०१
आशीर्वचनरूपादि सर्वमगळमेव यत् स्वस्ति करोति भक्ताना स्वस्तिकृत्चेति कीर्तितः ।	९०२
दिव्यमंळरूप यत् परमानन्दलक्षण आत्मीयमिति तत् स्वस्ति विष्णुरेवाव्ययः स्वतः ।	९०३
स्वस्तिभुक् स्वस्तिभुङ्क्ते स्वं परमानन्दलक्षण पालयत्यपि वा स्वस्ति भक्ताना च भुनक्ति यत्	९०४
दक्षते स्वस्तिरूपेण वर्धते स्वस्तिदक्षिणः स्वस्तिदाने समर्थो वा तत्प्रदाने च श्रीघ्नतः ।	९०५

टि :-

- ८९७ सनातनानामतिशयेन सनातनत्वात् सनातनतमः -सनातनतमाय नमः
 ८९८ बडवानलस्य कपिलो वर्ण इति तद्रूपी कपिल -कपिलाय नमः
 ८९९ क जल रश्मिभिः पिबन् कपि मूर्ध "कपिर्वराह श्रेष्ठश्च" इति वचनात्
 वराह यज्ञवराहरूपी वा -कपये नमः
 ९०० प्रलये अस्मिन् जगन्ति अपियन्ति लय यान्तीति अप्ययः -अप्ययाय नमः
 ९०१ स्वस्तिदाय नमः ९०२ स्वस्तिकृते नमः
 ९०३ स्वस्तीत्यव्यय इति स्वस्ति नमः ९०४ स्वस्तिभुजे नमः
 ९०५ दक्षिण शब्द आशुकारिणि वर्धते शीघ्र स्वस्ति दानु अयमेव समर्थ इति
 अस्य स्मरणादेव सिध्यन्ति सर्वसिद्धय इति भाष्ये -स्वस्तिदक्षिणाय नमः

अरौद्रः कुण्डली चक्री विक्रम्यूर्जितशासनः

शब्दातिगः शब्दसहः शिशिरः शर्वरीकरः ।

११०

श्लो० भा० :-

कर्म रागप्रकोपाश्च रौद्रा क्रूर न सम्य स
अवाप्तमर्वकामत्वादरौद्रधारिपट्जयो ।

१०६

आमीनोपि च कुण्डलावृत्ति धनु रोपोप्यमी कुण्डली
घत्ते कुण्डलमेकमेव सतत यो भानुविबधप्रभ ।

विभ्राणो मकरानकुण्डलयुगे ये सांख्यमोपात्मिके

साक्षात् विष्णुरमी च शेषवपुषा प्रोक्तो द्विधा कुण्डली ॥

१०७

समस्तलोकैरक्षार्थ मनसतत्वात्मक च यत्

घत्ते सुदर्शनाख्य तत् चक्र चक्रीति क्रीतित ।

१०८

विश्वम पादविक्षेप क्षयं चाप्यस्य विप्रयो

अनोपपुण्येभ्योपि बिलक्षणतया स्वत ।

१०९

ऊनित शासनस्वास्वैर्युक्तश्चोन्नतनासन

“श्रुति स्मृतौ मर्मवाज्ञे” प्रोक्तो भगवता स्वयम् ।

११०

“यतो वाचो निषलंते” श्रुत्या वाचामगोचर

यतिगच्छति तद्वशानित्युक्तं शब्दातिगो हरि ।

१११

वेदैश्च सर्वैरपि यस्तु वेद्य सर्वैपि ते यत् पदमामनन्ति

श्रुतिस्मृतिश्चामपि यपितोमौ तद्वदेरहो तद्वदगहोपि सर्वे ।

११२

टि०:-

१०६ कर्मरागकोपाश्चरौद्रम नाग्निः । अशान्तमर्वकामत्वात् रागद्वेषादेरभावात्
-अरौद्रम मम

१०७ शेषवपुश्च कुण्डली महानागुमण्डलीनमकुण्डलाधरत्वात्, यदा गान्धर्वा-
त्तदा कुण्डले मकरावादे अस्य एव इति कुण्डली-कुण्डलिते मम

१०८ यतिने मम १०९ विप्रविषने मम ११० ऊनितशासनाय मम

१११ तद्वशानित्याय मम

११२ “यतो वाचो निषलंते” इति श्रुते “वेदैश्च सर्वैरहो वेद्ये” इति
स्मृतेश्च तद्वदगहो-तद्वदगहोपि मम

ससारतापत्रयतप्तजोविना तापापहारित्ववशादशेषत
स्वकर्मणासौ शिशिरर्तुसाम्यत समानताय शिशिर प्रकीर्तित । ९१३

आत्मप्रकाशनपरामपि शर्वरीं यत्
ससारिणामपि करोति च सविदा वा ।
ससारबोधनपरामपि वा निशा ता
तत् शर्वरीकर इति प्रथितो हि विष्णु ॥ ९१४

अक्रूरः पेशलो दक्षो दक्षिणः क्षमिणांवरः
विद्वत्तमो वीतभयः पुण्यश्रवणकीर्तनः । ९११

श्लो० भा०:-

पूर्णाभीष्टो निष्कामोसौ कामाभावे क्रोधाभावे
क्रोधाभावात् त्रौर्यभावे क्रूरो नैवेत्यक्रूरोसौ । ९१५

कर्मणा मनसा वाचा वपुषा शोभनात्मन
पेश शोभास्य चास्तीति पेशल स प्रकीर्तित । ९१६

दक्ष प्रबृद्ध शान्तश्च शीघ्रकारीति च त्रय
परस्मिन् नियत चेति दक्षो विष्णुरदाहृत । ९१७

दक्षिणो दक्षशब्दार्थो गतिर्हिसार्थतोपि वा
दक्षते च हिनस्तीति दुष्टान् पापानि दक्षिण । ९१८

टि :-

९१३ तापत्रयतितप्ताना विश्रामस्थानत्वात् शिशिर -शिशिराय नम

९१४ ससारिणामात्माशर्वरीव शर्वरी, ज्ञानिना पुन ससार शर्वरी, तामुभयेषा
करोतीति शर्वरीकर - "या निशा सर्वभूताना तस्या जागति सयमी यस्या
जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुने इति भगवद्बचनात्-शर्वरीकराय नम

९१५ त्रौर्यं नाम मनोधर्मं प्रकोपण आन्तर सन्ताप साभिनिवेश अवाप्तसमस्त
कामत्वात् कामाभावादेव क्रोधाभावे तस्मात् त्रौर्यमस्य नास्तीत्यक्रूर
-अक्रूराय नम

९१६ पेशलाय नम

९१७ दक्षाय नम

९१८ दक्षिणाय नम

क्षित्यादिधारकाणाञ्च योगिनाञ्च क्षमावता
क्षमिणामपि शक्तानां श्रेष्ठाय क्षमिणा वर । ११९

निरस्नानिदाय ज्ञानं मर्षदा सर्वगोचर
अभ्येवास्ति न चाप्येषामिति विद्वत्तमो हरिः । १२०

वीतं च विगतं चास्य भयं सासारिकं तथा
सर्वेश्वरत्वान् मुक्त्वात् प्रोक्तो वीतभयो हरिः । १२१

पुण्यं पुण्यकरं चास्य ध्वजं वीतं च यन्
प्रोक्तं भगवान् विष्णुः पुण्यश्रवणश्रीतन । १२२

उत्तारणो दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्ननाशनः
वीरहा रक्षणः मन्तो जीवनः पर्ययस्थितः । ११२

श्लो० भा० :-

मगारणामरान्तर्यामन् भक्ताभ्यं गच्छानपि
उत्तारयति यथागौ प्राक्तन्नुत्तारणो हरिः । १२३

यापममास्त्वशेषान् तुष्टुनी यापकारिण
सर्वान् सवषा हृदिशुभा दुष्टनिहा हरिः । १२४

पुण्यं करोतीति पुण्यं स्मरणादीनि कुर्वता
सर्वेषां पुण्यमापद्ये धुनिर्मृत्नादिगानने । १२५

ध्यायन् पुनः पूजितो वा भाविनाऽनघंयुषहान्
दुष्कृतान् नाशयन् सर्वान् प्रोक्तो दुष्कृतनाशन । १२६

इह मगारिणांमेव वीरहा विविधा मती
इति मुक्तिदशानेन वीरहा विष्णुस्य । १२७

टि.-

११९ क्षमिणां वरस्य भयं १२० विद्वत्तमस्य भयं १२१ वीतभयस्य भयं
१२२ 'व इह शून्याय निघ्नं यथासि परिकीर्णयन् मातुषं प्राप्नुयान् विविध
शामुषं च यान् । इत्येवमिति च पुनरस्य वीरहा - पुनरप्येव वीरहा
भयं

१२३ मगारणस्य भयं १२४ दुष्टनिहास्य भयं १२५ पुण्यस्य भयं
१२६ दुष्कृतनाशनस्य भयं १२७ वीरहास्य भयं

सत्त्व गुणमधिष्ठाय स्वमृष्टं च जगत्त्रय
सर्वं च सम्यगेवासी रक्षतीति च रक्षण । ९२८

सन्तस्तु सञ्जनाश्चेति विद्याविनयवृद्धये
तद्रूपेणैव भगवान् वर्तते सन्त उच्यते । ९२९

स्वमृष्टाश्च प्रजा सर्वा प्राणरूपेण जीवयन्
जीवनश्चेति विख्यातो भगवान् विष्णुरेव स । ९३०

परित सर्वतो विश्व व्याप्य चावस्थित स्वय
सतत चेति विश्वात्मा पर्यवस्थित उच्यते । ९३१

अनन्तरूपोऽनन्तश्रीर्जितमन्युर्भयापहः
चतुरश्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो दिशः । ११३

श्लो० भा० :-

अनन्तरूपो विश्वात्मा प्रपञ्चात्मतयास्य यत्
अनन्तान्यप्यसंख्यानि सन्ति रूपाणि तिष्ठत । ९३२

अनन्ताऽपरिमेयास्य श्रो पराशक्तिगित्यत
परास्य विविधा शक्तिरनन्तश्रो प्रकीर्तित । ९३३

मन्यते ज्ञायते मन्यु क्रीधो वापि परैरिति
जितमन्युर्जितो मन्युर्देव कारुण्यरूपिणा । ९३४

ससारज महाघोर भय पुतामशेषत
संबन्धा चापहन्तीति प्रोक्तश्चातो भयापह । ९३५

चतस्रोऽप्यश्रयोऽस्येति चतुरश्र प्रयच्छति
पुसा कर्मानुरूपश्च फल न्यायसमन्वित । ९३६

टि :-

९२८ रक्षणाय नम	९२९ सद्भ्यो नम	
९३० जीवनाय नम	९३१ पर्यवस्थिताय नम	
९३२ अनन्तरूपाय नम	९३३ अनन्तश्रिये नम	९३४ जितमन्यवे नम
९३५ भयापहाय नम		
९३६ न्यायममवेत चतुरश्र	पुसा कर्मानुरूप फल	प्रयच्छतीति -अथा
क्षस्त्रधारा-चतुरश्राय नम		

परिच्छेत्तुमशक्यत्वात् समीरोऽस्मेति च स्वत
आत्मा स्वरूप चित्त वा समीरात्मा प्रकीर्तित । १३७

मन्मतेवाधिकारिभ्यो विविधानि फलान्यपि
दिशतीति विशेषेण विदिशो विष्णुरुच्यते । १३८

रात्रादीनामरोषाणा आज्ञा च विविधामपि
स्वस्वाधिकारानुरूप व्यादिशन् ध्यादिश स्मृत । १३९

दिशतीति दिश प्रोक्त सुर्वेषामपि कर्मणा
वेदात्म्यापि फलानीति मन्त्रानि यथोचितम् । १४०

अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः सुमीरो रुचिराङ्गदः
जननो जन जन्मादिर्मीमो भीमपराक्रमः ११४

श्लो० सा०:-

गर्भधारणभूतवान् आदि कारणमस्य मन्
विद्यते नैव मानादिविष्णुरेव प्रकीर्तित । १४१

गर्भाधारा तु भूतस्य भूवोऽप्यापार इत्यत्र
भूर्भुवर्भवनार्थेण प्रादुरग्ये तु भू पृथक् । १४२

भूवो लक्ष्मीश्च लीला वा सात्मविद्यापि वा पृथक्
एव वा भूर्भुवो लक्ष्मी प्रादुरग्ये पृथक् तन्म । १४३

टि -

१.३७ समीरात्मात्मे मम १.३८ विदिशाय मम

१.३९ व्यादिशाय मम १.४० दिशाय मम

१.४१ अनादि मम

१.४२ भूः आधारी भूर्भुव इत्येवं नाम-भूवे भूवो मम (भूवो भुवं ममो वा)

१.४३ न कश्च भूः आप्तः अत्र तु लक्ष्मीः सात्म प्रपञ्च आत्मविद्या च-
भूतत्वादिभ्यो लक्ष्मी वा लक्ष्मी लक्ष्मीर्भूतः कर्मणः वा - लक्ष्मी मम
(भूर्भुवा लक्ष्मी मम) भूः लक्ष्मी ममा वा

सुवीर द्योभना ईरा विविधा गतयोऽस्य यत् द्योभन गच्छतीत्ते वा सूर्यादिविविधात्मना ।	१४४
दयते रक्षतीत्यगमुक्त वेयूरमगद ते चास्य दक्षिणे चेति द्योभने दक्षिरान्नद	१४५
प्रपञ्चेऽस्मिन् प्रजा सर्वा जन्तुश्च जनपद्मिति जगतो जनवश्चेति जननोऽगौ प्रकीर्तित ।	१४६
जायते ये जनास्तेषा जन्म चाद्भव मस्य च मूलकारणमादिष्ट जनज-मादिश्च्यते ।	१४७
भीमन्तु भयतेतुस्त्वान् दीत्यादीनामपमिणा "महत्भय वय्यमुद्य दिश्यादिवपान् ध्रुवे ।	१४८
दुष्टाणामगुरादीनां भयतु पराक्रम प्रभवेऽप्यस्य चास्तीति प्राप्ता भीमपराक्रम ।	१४९

आधारनिलयोऽधाता पुष्पहागः प्रजागरः

ऊर्ध्वगः सन्पथाचारः प्राणदः प्रणरः पणः, ११५

दशो भा० :-

पृथ्व्यादि पञ्चभूतानामाधारतामिति इत्यत आधारतात्पञ्च तिलोऽध्याधारनिष्पन्नं भृगुत् ।	११०
धाता नाम्नायादधाता न इत्यस्यैव पुनश्च न पदंति पदं न धाता इतिपीठंति वा प्रथम ।	१११

टिः-

- ११० एतावता ईरा एतत्ता एतत्ता सुवीर द्योभन इतिवध ईने इति वा सुवीर
सुवीरान्नद मम
- १११ १ दक्षिणोऽस्य मम ११२ २ दक्षिणोऽस्य मम
- ११३ ३ दक्षिणोऽस्य मम
- ११४ ४ दक्षिणोऽस्य मम
- ११५ ५ दक्षिणोऽस्य मम
- ११६ ६ दक्षिणोऽस्य मम
- ११७ ७ दक्षिणोऽस्य मम
- ११८ ८ दक्षिणोऽस्य मम
- ११९ ९ दक्षिणोऽस्य मम
- १२० १० दक्षिणोऽस्य मम

हागवच्य विवामोऽस्य पुष्पाणा मुकुटात्मना
प्रपञ्चात्मतया चेति पुष्पहाम प्रकीर्तित । ११२

नित्यबुद्धस्वरूपत्वात् सापुरक्षणाजागर
जागतीति प्रवर्षेण प्रोक्तश्चासौ प्रजागर । ११३

सर्वेषामपि भूताना ऊर्ध्वं चोपरि सस्थित
ऊर्ध्वगन्ध्रेति नान्यो वाप्यस्मादुच्चतरो ह्यत । ११४

पद्यानोपि सतां मार्गा कर्माणीति य सत्पथा
आचरन् सत्पथाधारो लोकसघहणाय तान् । ११५

मृतान् परीक्षित् प्रभृतीन् प्राणदानेन जीययन्
प्राणदध्रेति स प्रोक्तो जीविना जीव एव स । ११६

ओङ्कार प्रणवो नाम शचक परमारमन
तदभेदोपचारेण प्रणवो विष्णुवाचक । ११७

शृष्ट्यादि लोका सकल व्यवहारमेव
यो वा करोति पणते स पणो हि विष्णु ।
यत् पुण्यकर्मसकल तु पणं स नित्य
सगृह्य कर्मसकलो हि पणो यथाहम् ॥ ११८

प्रमाणं प्राणनिलयः प्राणमृत् प्राणजीवनः
तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्युजरातिगः । ११६

श्लो० भा०:-

टिः

११० पुष्पहामाय नम १११ प्रजागराज नम ११४ ऊर्ध्वगाय नम

११२ सात्पथाधाराय नम ११५ प्राणदाय नम ११७ प्राणाय नम

११८ पणविष्णुवाचकाराय तदुच्यते वा "गर्वाणि ज्ञानाणि विविधद्वयीते सामानि
इत्यादिपदं यदप्ये हि सति सति -पुण्यं हि गर्वाणि ज्ञानाणि यत् सगृह्यवि-
वादिभ्यः तत् कर्म प्रवृत्तौति वा सत्पथा वा -सत्पथ नम

प्रमितिश्च प्रमाणं तत् यथार्थ्येनातिनिर्मलं
सत्यतद्वित्स्वरूपञ्च "प्रज्ञानं ब्रह्म" च श्रुते ।

९५९

प्राणाद्याश्चेन्द्रियाण्यस्मिन् निलीयन्तेपि वापरे
जीवोपि प्राणनिलयो जीवाश्च निलयन् ह्रन् ।

९६०

प्राणापानादिकान् प्राणानन्नरूपेण चाखिलान्
विभक्तिं पोषयत्यस्मात् प्राणभृत् स प्रकीर्तित ।

९६१

प्राणापानादिभिश्चैव प्राणाह्यं पावनं सदा
प्राणिनो जीवयन् योसौ प्राणजीवन उच्यते ।

९६२

परमार्थोऽमृत सत्य तस्य सत् तत्त्वमर्थत
तस्य भावस्तु तत्त्व सत् परमार्थब्रह्म चोच्यते ।

९६३

तत्तद्वस्तुस्वरूपं च स्वरूपमथापि वा
यथावत् वेत्ति तत्त्व सत् तत्त्ववित् चेति कीर्तित ।

९६४

एकश्चापि तथात्माऽसावेकात्मा च प्रकीर्तित
"आत्मा वा इदमेके"ति श्रुतिमन्त्रानुसारत ।

९६५

जन्म मृत्यु जराञ्चैव यो वातीत्य तु गच्छति
"न जायते म्रियते"श्रुत्या जन्ममृत्युजरातिग ।

९६६

टि :-

९५९ प्रमिति मवित् रूपप्रभाप्रमाण इति भाष्ये—"प्रज्ञानं ब्रह्मेति" च श्रुते"
ज्ञानस्वरूपमत्यन्तनिर्मलं परमार्थत तमेवार्थस्वरूपेण भ्रान्तिदर्शानत स्थित"
इति विष्णुपुराणे-प्रमाणाय नम

९६० प्राणा इन्द्रियाणि यत्र जीवे निलीयन्ते तत् परतन्त्रत्वात् देहस्य धारणा
प्राणापानादयो वा तस्मिन् निलीयन्ते प्राणित्तीति प्राणो जीव परे
पुंसि निलीयते इति वा, प्राणान् जीवाश्च सहरन्तीति वा प्राणनिलय
-प्राणनिलयाय नम

९६१ प्राणभृते नम

९६२ प्राणिनो जीवयन् प्राणजीवनं यथा च "न प्राणेन नापानेन मर्त्यो जीवति
कश्चन इतरेण तु जीवन्ति तस्मिन्प्रेतावुपाधितौ" इति श्रुते -प्राणजीवनाय नम

९६३ तत्त्वाय नम

९६४ तत्त्वविदे नम

९६५ एकात्मने नम

९६६ जन्ममृत्युजरातिगाय नम

भूर्भुवः स्वस्तस्त्वस्तारः मविता प्रपितामहः
यज्ञो यज्ञपतिर्यज्जा यज्ञांगो यज्ञवाहनः॥

११७

श्लो० भा० :-

प्रोक्तोमी भूर्भुव स्वस्त्वरिति भगवान् मस्त्रयीमारभूतं
शुभ्रैर्मत् भूर्भुवस्वैर्हृतिभिरपि जगत् तारयन् प्लावयन् वा ।
विष्म्यातो भूर्भुवस्यस्त्रिनपतदरमी भाति ससारवृक्ष
सस्त्रोहाना प्रयाणामपि च तररमी वृक्षयत् व्याप्य मस्य ॥ १६७

मनारगागरात् सर्वान् तारयस्तार उच्यते
तारो वा प्रणवस्तेन तादात्म्यात् हरिदच्यते । १६८

तृचा मूत्रेभ सविता सोऽस्य मकलस्य म
जनक मविता धेनि भगवान् विष्णुरेव स । १६९

पितृणां वदपपादीनां पिता ब्रह्मा पितामह
पितामहस्य तस्यागो पिता तु प्रपितामह । १७०

योगिभिर्भावि भर्तृभ्य गमाधो हरिरेव स
व्याप्यत्वादपि सर्वेषां गगता मग ईरित । १७१

यज्ञानां च पति पाता स्वामी भोक्तारि वा प्रभु
मीनोक्ति वषनात् विष्णु प्रोक्तो यज्ञपति स्वय । १७२

यत्रमानस्त्वस्त्रेण सर्वयज्ञेष्वपि स्वय
निरयमेवावतिष्ठन् यो यज्ञा धेनि प्रवीणित । १७३

टि:-

१६७ भूर्भुव इव गमाश्चानि भीमि ब्रह्माहृतिष्म्यानि शुक्रानि ययीनारागि बहवृषा
आहु संहीनादिना जलपृथय तरनि पृथये वा इति भूर्भुवस्तार इत्यथ
भूर्भुवस्तार गमास्य साक्ययगतात्कृती भूर्भुवस्तारस्तार भूर्भुव स्वरास्य
साक्यय पारवत् व्याप्य विष्णोति वा भूर्भुव स्तर-भूर्भुव स्तरवे मम

१६८ ताराय मम १६९ मूत्रे मूत्रेभेति सविता-मवित्रे मम

१७० प्रपितामहाय मम

१७१ चर देवा युवा मत्त करणदायेतिरति मत्तकरणार्थम् चरे-उहाय मम

१७२ "बहू हि मरुदराणां भोगा च प्रभुते च" इति लीलावचनम्-यज्ञपते मम

१७३ उत्रयात्कथना विष्णु उत्रया-उत्रवे मम

यज्ञाश्चागानि यस्येति यज्ञचाराहमूर्तिमान् 'वेदपादो सूपदप्द्र' स्मृत्या यज्ञाय उच्यते ।	१७४
यज्ञान् यज्ञफलानीति यजमान वाहयत्यपि यश्च प्रापयतीत्युक्तो यज्ञवाहन एव स ।	१७५

यज्ञभृत् यज्ञकृत् यज्ञी यज्ञभुक् यज्ञसाधनः
यज्ञान्तकृत् यज्ञगुह्यमन्मन्नाद एव च ।

११८

श्लो० भा०:-

विभक्ति सकलान् यज्ञान् पातीति च ययोचित यज्ञभृत् चेति स प्रोक्तो यज्ञभोक्ता प्रभुश्च स ।	१७६
जगदादो करोतीति यज्ञ च सृजतीति स तदन्ते सहृदन् तच्च कृन्ततीति च यज्ञकृत् ।	१७७
यज्ञानामपि सर्वेषा तत्समाराधनात्मना शेषभूतोयमेवात शेषी यज्ञीति कीर्तित ।	१७८
यज्ञ भुनक्ति भुङ्क्ते वा यज्ञभुङ्क् निजवाक्यत "अहं हि सर्वयज्ञाना भोक्ता च प्रभुरेव च" ।	१७९
यज्ञ साधनमित्यस्य प्राप्तावपि तु य स्वत यज्ञसाधन इत्युक्त साधयन् सकलानपि ।	१८०
यज्ञस्यान्त फलाप्ति च कुर्वन् यज्ञान्तकृच्च स पूर्णाहित्या च वैष्णव्यायज्ञस्यान्ते समाप्तिकृत् ।	१८१
गुह्य रहस्य यज्ञाना ज्ञानयज्ञोऽथवा पर फलाभिसन्धिराहित्यात् यज्ञगुह्य च ब्रह्म तत् ।	१८२

टि :-

१७४ यज्ञा अगान्यस्येति वराहमूर्ति —यज्ञागाय नम		
१७५ यज्ञवाहनाय नम	१७६ यज्ञभृते नम	१७७ यज्ञकृते नम
१७८ यज्ञिने नम	१७९ यज्ञभुजे नम	१८० यज्ञसाधनाय नम
१८१ यज्ञान्तकृते नम	१८२ यज्ञगुहाय नम.	

अद्यते भुज्यन्तेऽन्नं यत् भोग्यरूपं च ब्रह्म तत् प्रळयेऽस्ति जगत्सर्वं भोक्ताप्यन्नं च ब्रह्म तत् ।	१८३
अन्नं भोग्यं जगत्सर्वं अतीत्यन्नाद उच्यते भोग्यभोवनृस्वरूपेण विष्णुरेवासि जगत् ।	१८४

आत्मयोनिः स्वयं जातो वैखानः सामगायनः
देवकीनन्दनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः ।

११९

श्लो० भा० :-

आत्मैव योनिरप्नेति यदुपादानकारणं मायो वा कारणं सामायात्मयोनिं प्रकीर्तिनम् ।	१८५
निमित्तकारणं सामी मायं बन्धनं चेत्यत स्वप्नजातं स्थापितं यत् न एयोमयकारणम् ।	१८६
गानाच्च विदोषेण वैखानो धरणीमगौ गतिश्चा च वराहात्मा हिरण्यार्णं जपान् यत ।	१८७
वेदप्रपातभूतानि सामान्यविभुः शानति हृषीकेशमकीं यस्तु सामगायन उच्यते ।	१८८
बभूवैवस्य पत्नी वा देवदत्तारि वा गुणः देवकीनन्दनस्यैव देवक्या नन्दनं स्मृतम् ।	१८९

सृजतीति जगत्सर्वं सर्वेषां चैक एव स स्रष्टा तु कीर्तितो विष्णुर्ह्यन्य कश्चन चेत्यत ।	११०
क्षियन्ति निवसन्त्यस्या प्राणिनश्चेति सा क्षिति क्षितेभूमैरपोऽसौ क्षितीशो राघव स्मृत ।	१११
कीर्तित पूजितो घ्यात स्मृतश्चापि क्षणेन स पापराशिमक्षेपञ्च नाशयन् पापनाशन ।	११२

शंखभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः

रथांगपाणिरक्षोभ्यः सर्वप्रहरणायुधः

सर्वप्रहरणायुध ओ३ नम इति-।

१२०

श्लो० भा० :-

भूताद्यहकाररूप पान्चजन्याभिध च यत् शख विभक्तिं पञ्चासौ शखभृत् विष्णुकथ्यते ।	११३
विद्यामय नन्दकाख्यमसिमेव विशेषत नन्दकी सा हरि प्रोक्तो नित्य धत्ते च य स्वत ।	११४
मनस्तत्त्वात्मक चक्रमस्य चक्री सुदर्शन यदाजया च ससारवक्र च परिवर्तते ।	११५
अस्तीन्द्रियाद्यहकारतत्त्वरूपमथास्य यत् शार्ङ्गं नाम धनुश्चेति शार्ङ्गधन्वा प्रकीर्तित ।	११६

टि :-

११० स्रष्टे नम	१११ क्षितीशाय नम
११२ पक्षोपवासात् यत् पाप पुष्टपस्य प्रणश्यति प्राणायामशतेनैव तत् पाप नश्यते नृणां, प्राणायाम सहस्रेण यत् पाप नश्यते नृणा क्षणमात्रेण तत् पाप हरे- र्घ्यानात् प्रणश्यति इति बृद्ध शातातपोक्तत्वात् पापनाशन-पापनाशनाय नम	
११३ शखभृते नम	११४ नन्दकिने नम
११५ चक्रिणे नम	११६ शार्ङ्गधन्वने नम

गदा क्रीमोदकी नाम बुद्धितत्त्वाग्निशामनी परतीति विद्येनेन प्रोक्तभेति गदापर ।	१९७
रथस्याग रथांगश्च षत्र नामानुष सदा रथाङ्गपानिरम्पेति पानी मस्तिपत्रमिरयन ।	१९८
रथागाद्यायुषागन्वान् यत्र मस्तिमनां वर धनकपसोमपञ्चायैरसोभ्यभेति वीनित ।	१९९
प्रोक्तायस्य प्रहरणाङ्गानुषानि न वेवत् किन्तु सर्वाणि मन्तीनि सर्वप्रहरणायुष ।	१०००

टि:-

- १९७ गदापराय नम
 १९८ रथाङ्गपानय नम १९९ अशोभ्याय नम
 १००० सर्वप्रहरणायुषाय नम -ओ सर्वप्रहरणाय नम इति-

इतीद कीर्त्तनीयस्य केशवस्य महात्मन नाम्ना सहस्र दिव्यानामशेषेण प्रकीर्त्तितम् ।	१२१
य इद शृणुयात् नित्य यश्चापि परिकीर्त्तयेत् नाशुभ प्राप्नुयात् किञ्चित् सोऽमुत्रेह च मानव ।	१२२
वेदान्तगो ब्राह्मण स्यात् क्षत्रियो विजयी भवेत् वैश्यो धनसमृद्ध स्याच्छूद्र सुखमवाप्नुयात् ।	१२३
धर्मार्थी प्राप्नुयात् धर्ममर्थार्थी चार्थमाप्नुयात् कामानवाप्नुयात् कामी प्रजार्थी प्राप्नुयात् प्रजाम् ।	१२४
भक्तिमान् य सदीत्याय शुचिस्तद्गतमानस सहस्र वासुदेवस्य नाम्नामेतत् प्रकीर्त्तयेत् ।	१२५
यस प्राप्नोति विपुल ज्ञातिप्राधान्यमेव च अचला श्रियमाप्नोति श्रेय प्राप्नोत्यनुत्तमम् ।	१२६
न भय भवचिदाप्नोति वीर्यं तेजश्च विन्दति भवत्यरोगो घृतिमान् बलरूपगुणान्वित ।	१२७
रोगार्त्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात् भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्येतापन्न आपद ।	१२८
दुर्गाण्यतितरत्याशु पुरुष पुरुषोत्तम स्तुवन्नामस क्षेण नित्य भक्तिसमन्वित ।	१२९
वासुदेवाश्रयो मर्त्यो वासुदेवपरायण सर्वं पापविशुद्धात्मा याति ब्रह्म सनातनम् ।	१३०
न वासुदेवभक्तानामशुभ विद्यते भवचित् जन्ममृत्युजराव्याधि भय नैवोपजायते ।	१३१
इम स्तयमधीयान श्रद्धा भक्तिसमन्वित सुज्येनात्ममुखशान्ति श्रीघृति स्मृति कीर्त्तिभि ।	१३२
न त्रोषो न च मात्सर्यं न लोभो नाशुभा मति भयान्त कृतपुण्याना भक्ताना पुरुषोत्तमे ।	१३३
घो सचन्द्रार्चनशत्रा एत दिवो भूमंहोदधि वासुदेवस्य वीर्येण विघृतानि महारमन ।	१३४

ससुरासुरगर्ध्वं सयक्षोरग राक्षस जगत् वशे वत्तंतेद कृष्णस्य सचराचरम् ।	१३५
इन्द्रियाणि मनो बुद्धि सत्त्व तेजो बल धृति वासुदेवात्मकान्याहु क्षेत्र क्षेत्रज्ञ एव च ।	१३६
सर्वागमानामाचार प्रथम परिकल्प्यते आचारप्रभवो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युत ।	१३७
ऋषय पितरो देवा महाभूतानि धातव जगमाजगम चेद जगत्तारायणोद्भवम् ।	१३८
योगो ज्ञान तथा साख्य विद्याशिल्पादि कर्म च वेदा शास्त्राणि विज्ञानमेतन् सर्वे जनाहंतात् ।	१३९
एको विष्णुर्महत् भूत पृथक् भूतान्यनेकश श्रीन् लोकान् व्याप्य भूतात्मा भुक्ते विश्वभुगध्यय ।	१४०
इम स्तव भगवतो विष्णोर्भ्यसिन कीर्तित पठेत् य इच्छेत् पुरुष श्रेय प्राप्तु सुखानि च ।	१४१
विश्वेश्वरमज देव जगत् प्रभवाप्यय भजन्ति ये पुष्कराक्ष न ते यान्ति पराभवम् ।	१४२

न ते यान्ति पराभवम् ओ नम इति-

ॐ नमो नारायणाय

ओंकाराक्षरमेकमेव परमं ब्रह्मेति संभावयन्
ओङ्कारप्रणवप्रणादरसिकञ्चोङ्कारचिद्रूपिणम् ।
ओङ्कारैकपरायणं परमहं नारायणं त्वां भजे
ओङ्कारोद्यवतीति संसरणतोऽप्यर्थं यथार्थीकुरु ॥

१

नम्यस्यास्य परात्मनस्तु परमे मन्त्रे द्वितीये पदे
नेत्याद्यस्तु निपेधितुं परमहङ्कारं मकरार्थकम् ।
नाहङ्कारवतां सुखञ्च परमं जानन्ति मूढा न तत्
नित्यं तस्य जयार्थमेव भगवन् नारायणं त्वां भजे ॥

२

मोहौत्सुक्यमदादिलक्षणमहङ्कारं मकरार्थकं
मोहादेव विमोहिता न भगवन् जानन्ति जेतुं जनाः ।
मोहान्धाः पतितास्तु संसृतिमहो सन्तर्तुमेवाक्षमाः
मोहान्मोचय मोक्षदोऽसि भगवन् नारायणं त्वां भजे ॥

३

नाराः दीपविवर्जितास्तदयनं वेदान्तवेद्यः पुमान्
नाराणामयनं जगज्जनयिता निर्दोषवान् मोक्षदः ।
नाकारो न विकारवान् पुनरसौ चित्रं विचित्राकृतिः
नान्यो वेत्ति यथार्थतोऽपि भगवन् नारायणं त्वां विशुम् ॥

४

रामो दाशरथिः शिलापि तरुणी यत्पादसंस्पर्शतो
रामां भूमिसुतामवाप्य च धनुर्भङ्गात् भृशं कोपितं ।
रामं चाप्यनुसान्त्वयन् पुरमगात्तावत्तु ताताज्ञया
रामालक्ष्मणसंयुतो वनमगात् योऽसौ स नारायणः ॥

५

यज्ञेनापि सुदुर्लभां श्रियमहो स्वश्रीविनाशाय च
यः सीतामसहायिनीं निशिचरो हृत्वा तु लङ्कां ययौ ।
यत्ने तस्य वधाय बालिनिधनं सुग्रीवसख्यञ्च ते
यच्चाब्धेरतिलंधनं हनुमता दग्धा च लङ्कापुरी ॥

६

णाकारादिपदं यथा न सुलभं विष्णोः पदं ते तथा
षेत्यस्यैव निषेधवाचकतयाप्युत्पत्तिनाशौ न ते ।
णो वा निर्वृतिरेव मन्त्रघटितो दीर्घेण सैवास्तु मे
णस्त्रं कारणपूरुषोऽसि भगवन् नारायणं त्वां भजे ॥

७

यद्भक्त्या तु विभीषणोऽपि शरणं त्यक्त्वाग्रजं त्वां ययौ
यद्भे शयनं समुद्रविनयं सेतोर्विधानं व्यधाः ।
यद्दान्यत्सकलं च राक्षसवधे शिष्टानुसंरक्षणं
यज्ञेशाच्युत राघवेति सततं नारायणं त्वां भजे ॥

८

नष्टाग्निर्न नमस्कोपि विचरन् नक्तंदिवं नास्तिको
नष्टश्रीरभवत् पुरा तु कुलटासंसर्गतोऽजामिळः ।
नष्टासुः स तु कालकिङ्करभयात् नारायणं चाह्वयत्
नष्टोऽभूत् नरकोऽपि तस्य भगवन् त्वन्नामसंकीर्तनात् ॥

९

ओंकारः प्रणवस्त्रिबर्णघटितमन्त्रं विवेदात्मकं
अथाप्युश्च मकारकोऽस्य घटकाः मूर्त्तिवपार्यात्मिकाः ।
ओंकारश्च तथा भवाम्बितिलयं लीलाविभृन्त्यात्मकं
ओङ्कारोपि त्रिपादिभूतिरथवा मर्त्यतत्त्वात्मकः ॥

१०

ओङ्कारः पुरुषो निषेधवचनादाद्यन्तहीनोऽपि नात्
 मो भूमिः प्रकृतिः पुमान् परमतो नान्योस्ति नाकारतः ।
 रः सूर्याग्न्यनिलात्मकोपि गदितः श्रीरेव धेत्यक्षरात्
 णः स्यात् कारणपूरुषः स भगवान् यो यज्ञसर्वात्मकः ॥ ११

निशेषवेदगदितार्थसमस्तसार-
 मष्टाक्षरं पुरुषसूक्तयथार्थतत्त्वं ।
 मन्त्रोत्तमञ्च सकृदेव समुचरन्तो
 मुक्ता भवन्ति किमु भक्तिसमन्विता ये ॥ १२

अष्टाक्षरस्तोत्रमिदं पवित्रं
 शिष्टास्तु नित्यं प्रपठन्ति भक्त्या ।
 कष्टानि नष्टानि भवन्ति तेषा-
 मिष्टानि सर्वाणि च ते लभन्ते ॥ १३

इत्यष्टाक्षरमहामन्त्रभाष्य स्तुतिः

श्री धन्वन्तरिकेशादिपादम्

दुग्धाब्धिमन्थनविधाबुदितः सुधांशु-

रन्यः कळङ्करहितोऽग्रह एव भासा ।

राकात्मऽकोपि सततं न कदापि रिक्तो

धन्वन्तरिर्महितवान् महसां महिष्ठः ॥

१

रत्नोज्वलन्मकुटकोटितटारुणोऽग्रे

मौलिस्फुरन्मणिगणैर्धर्मणिः क्षणेन ।

उद्यत्प्रभापटलमण्डलमण्डितस्य

सद्यः प्रफुल्लमयि नीलगुहारविन्दम् ॥

२

अद्वेन्दुभासुरविशालकलायशोभे

लंबाळकाळिलळितावलिलोभनीये ।

भ्रूल्लिकाभ्रमरपाळितटोर्ध्वफाले

कूर्चोपरि प्रविलसद्भवळोर्ध्वपुण्ड्रः ॥

३

अक्षीणमीक्षणविशेषशज्जगन्ति

निर्माति पाति विनिहन्ति यथेच्छयातः ।

पापान्यपांगवलनैरपनीयमानः

सस्नेहसान्द्र करुणामसृणायताक्षः ॥

४

वंशाख्यसेतुसमभक्तविविक्तनाह्यौ

निश्वासरूपनिगमादिसरित्प्रसारौ ।

नासापुटावनुपमाविति चास्य युक्तौ

निष्पन्दलक्ष्यरुचिरावलमीरितेन ॥

५

- नीलाशमकान्तिमुकुराभकपोलदेशे
 संक्रान्तलंबमणिकुण्डलमण्डितस्य।
 गण्डस्थलच्छविरियन्तु मृदुस्मितेऽस्य
 तापत्रयापहमहौषधिरेव नित्यम् ॥ ६
- सन्ध्यारुणाभ दशनच्छदचक्रवाले
 चन्द्रार्द्धविंश रदपाळियुगेन तावत् ।
 राकात्मकोऽथ विधुरेव तु संहतार्थः
 प्रद्योतते मुग्धमिषेण मृदुस्मितेऽस्य ॥ ७
- अधेन्दुरोचिरदपङ्क्तिर्युगामिमुल्यात्
 सुस्मेरचारुवदनेन्दुसुपृथिमायाम् ।
 आहो विचित्रमिह चास्य तु चन्द्रिकायां
 उत्फुल्लतीति सततं नु मुखारविन्दम् ॥ ८
- उद्योततेऽस्य वदनेन्दुरहर्निशं वा
 नास्तंगमिष्यति कदापि विचित्रमेव ।
 वृद्धिक्षयावपि न चेति विचिन्त्य किञ्चि-
 दीर्ष्याङ्कितो गगनगोऽथ विधुः कलङ्की ॥ ९
- दृष्ट्वा निजार्द्रमधुरस्मितकान्तिलक्ष्मीं
 लज्जायशाटधिऋभ्रमतोथ वाणी ।
 अन्तः प्रविश्य महसा रमनाग्रदेशे
 गूढं सदास्य वसतीति रमाधिका सा ॥ १०
- मुक्तासुहीरमणिऋञ्जन कौस्तुभोद्यत्
 मन्दारमुग्ध तुलसीरनमाल्यहारैः ।
 भ्राजिष्णुऋन्दुऋमनीपतलं विलोक्य
 वदतःस्वली किमुत कण्ठमुपाश्रिता श्रीः ॥ ११

केयूरमंसभुवि काञ्चनरत्नभासा
 नीलाचलोदित दिवाकरमद्विभाति ।
 सत्कङ्कणादिविविधाद्भुतभूषणानि
 राजन्यकाद्युदयभावतया स्फुरन्ति ॥ १२

आवृत्तचारुभुजदण्डमृणालकाण्डे
 फुल्लानुजद्विकरमूर्ध्वमधस्तथैषां ।
 यत् कर्णिकापि च पृथक्क्रमशोरथांगं
 शंखं सुधाघटमधो जलजाद्भुतान्या ॥ १३

आभाति दक्षिणकरे तु सुदर्शनाख्यं
 सर्वारिखदनविकर्त्तनरूपचक्रम् ।
 शंखः शशीतरकरेपि च पाञ्चजन्यो
 यत्तथ्यमाह दिनरात्रिमयेऽस्यपार्श्वे ॥ १४

सव्याधरे स्फुरति कोमलपाणिपत्मे
 तापत्रयापहमहौषधिरूपमस्य ।
 दिव्यामृतं दधदमत्रमहो विचित्रं
 यत्सेननादपि सुरा अमराः बभूवुः ॥ १५

धामेतराधरभुजे जलजां स घत्ते
 दुष्टास्रचूषणशत्रु मुसदां जलौकां ।
 तापत्र पङ्कजराभयदादि मुद्रां
 चित्रं विभक्तिं बहुधा तु जगद्विताय ॥ १६

दोर्म्या सुधाघटमसानपि चाधराम्या
 घत्ते यदप्यभिमतञ्च विपश्चिदुक्त्या ।
 संवीक्ष्य साधु सकलं धिपणाविशेषात्
 संकल्पदार्ढ्यशतः स्फुरति स्वरूपम् ॥ १७

- सत्पञ्चरागमणिभूपितहेमभूषा
 प्रालंबिकातिलळितापि ललन्तिकास्य ।
 वक्षःस्थले निरुपमे लसतीति लक्ष्म्याः
 क्रीडागृहं घटितमित्यवभाति नूतम् ॥ १८
- सत्त्वैकधाम हृदयाब्ज निजावरोधे
 नित्यं स्थितातिक्रुतुकात् कमलाथ तस्याः ।
 वक्त्रामृतांशु शशलाञ्छनमेव भाति
 श्रीवत्स इत्यभिधयास्य भुजान्तरेऽच्छे ॥ १९
- बाह्वन्तरे प्रकृतिरेव गुणत्रयी सा
 नित्यं धिता यदिह सत्त्वगुणात्मिका श्रीः ।
 श्रीकौस्तुभो ननु रजोगुणभावमेवं
 श्रीवत्स एव हि तमोगुणतामुपैति ॥ २०
- यत्सर्वभूतमयरत्नविराजिमाला
 पञ्चात्मिका लसति चोरसि वैजयन्ती ।
 मुक्तावली सुरभिवन्यसुमावली च
 सर्वात्मकोऽयमिति तत् श्रुतिसिद्धमेव । २१
- वक्षःस्थलात्तु हरिचन्दनलेपकूला
 नीला नदीव रुचिराञ्जनरोमराजी ।
 वेद्यानुगामिसरति क्रमशोऽथ नामे-
 निम्नहृदे त्रिवलिकाऽवसिता निगूडम् ॥ २२
- आमोदमान्द्रललितोदरनिम्नतायां
 गंभीरनामिमरमः स्थिरताश्च मम्यरू ।
 संरक्षितं मुपटितं निषिद्धं मुगाढं
 पश्चात् कटीतटमहो पटुतादृष्टम् ॥ २३

- रागावहं तु वसनं वरवर्णिनीनां
 चारूरुमारनिलयास्पदमध्यकार्श्ये ।
 रत्नप्रभाप्रसरसारसनानुसक्तं
 संवीय सर्वसुमनोहरसार आस्ते ॥ २४
- रंभादिगर्वशमनी पुनरुर्वशी सा
 यद्भूतिलेशजनितेति तथास्य चोर्षोः ।
 को वा पदार्थ उपमानपदे तदन्यो
 वामेतरोपि ननु वाम इहेति चित्रम् ॥ २५
- जानुद्वयं सुतलमेव जगन्मयस्य
 श्रुत्यादिसिद्धमिह तत् प्रतिभाति चाग्रे ।
 मम्मोहनञ्च सुमुखं दृढकर्मपृष्ठं
 जङ्घोरुमन्धि मुखसंस्थगने मुवृत्तम् ॥ २६
- जङ्घायुगं मदनकञ्चितटं समीक्ष्य
 लक्ष्म्या प्रणम्य पदयोः प्रणयप्रकर्पात् ।
 आश्लेषितं करपुटात् पृथुलं मुजातं
 मञ्जीरमञ्जुमणिभासि मनोजरूपम् ॥ २७
- पादाञ्जयोः प्रणमतां दिविपद्गणानां
 कोटाररत्नमणिभिः प्रपदे प्रदीप्ते ।
 हर्षश्मरुच्छपनिमेऽस्य नखच्छलेन
 शीतांशुभिर्देशभिरुञ्जलिते मनोज्ञे ॥ २८
- पद्म्या तु भूमिरुदिता कमलात्मिका सा
 पद्मापदं पदयुगं बहुधा प्रमिदम्
 श्रीभूमिलाञ्छितमतोस्य पदाञ्जयुगं
 पापापनोदनमनन्तसुरास्पदञ्च ॥ २९

यत्पादपङ्कजरजःपतनादहल्या

पृथ्वी च पङ्करहिता नु कथं सुपूता ।

तस्योर्ध्वपादविधिश्चैत जलात्मिका सा

पूता पुनाति सकलानपि दिव्यगंगा ॥

३०

एकेन पादतलविन्यसनेन चाधः

पाताळनीतदनुजोपि परात्मनोऽस्य ।

श्रेयःपदं परमत्राप विचित्रमेतत्

सर्वाभिकाम्यमपि नो हृदि लालसीतु ॥

३१

सौन्दर्यसारमयमूर्त्तिमतीव लक्ष्मीः

स्वस्थानुरूपमवृणोत् स्वयमेव कान्तम् ।

विश्वैकमोहनममुं सुगुणामिरामं

यत्राकृतिर्गुणगणा हि भवन्ति तत्र ॥

३२

अक्षणोर्मुखे करतले हृदि पादयोर्वा

केशादिपादमरविन्दरुचिं निरीक्ष्य ।

चाचल्यतेऽथ चपलेति चलेति चोक्ता

यस्यांगसौष्टवरसाधिकतृष्णया श्रीः ॥

३३

शुक्लांबरं च शशिवर्णमितीह विष्णुं

ध्यायन्ति नित्यमथ वेदविदो यथार्थम् ।

लावण्यवारिधिक्रुयांशुभरात् सुनीलः

शुभ्राभवत् जलभरादिव भाति सोपम् ॥

३४

स्वादूपभुक्तिरचिरादरुचिप्रदेति

स्वाभाविकी गतिरथास्य मनोहरस्य ।

लावण्यसाररसमेव मुहुः प्रपीय

भूयोपि गृद्धिरधिका न कदाप्यवज्ञा ॥

३५

विश्वातिशायिविशदांशविशेषरूपं
 विधस्वरूपमायि विश्वविमोहनस्य ।
 नेशाः समीक्षितुमहो स्वविलोचनैर्यै
 पश्यन्ति चित्रमिह तेऽस्य कृपार्द्रदृष्ट्या ॥ ३६

भ्रश्यन्ति चेत् सततमेव मनोगतं ये
 पश्यन्ति सिद्धमुनिमानसराजहंसम् ।
 नश्यन्ति दुःखदुरितान्यसिलानि तेषां
 सिद्ध्यन्ति सर्वसुकृतानि सुखास्पदानि ॥ ३७

सृष्टिस्थितिप्रलयरंगविधानदक्षो
 मार्गे नटो विविधवेपथरः स एकः ।
 मिथ्यां तु तथ्यमिति मोहयतीह विश्वं
 तथ्यस्वरूपमथ बोद्धुमहो न शाक्यम् ॥ ३८

ब्रह्मादिभिः सुरगणैः सनकादिदिव्यैः
 सप्तर्षिभिर्मुनिगणैरपि नारदाद्यैः ।
 नित्यं निपेवितपदो दुरितापहारी
 धन्वन्तरिर्मधुरिपुः किल शङ्करोर्मा ॥ ३९

धन्वन्तरीति किल शस्त्रभृतां वरिष्ठो
 धन्वस्य दुःखदुरितात्ममरोत्तरिर्वा ।
 धन्वन्तरिर्जयति मोथ यथार्थनामा
 रागादिरोगनिग्रहान् हरिराद्यर्षयः ॥ ४०

आकेशपादविशदांशविशेषरूपं
 आनन्ददायकमनन्तमुखास्पदं ते ।
 कारुष्यमान्द्रुचिरेक्षणचारुहामं
 स्वामिन् मम स्फुरतु मन्तवमन्तरंगे ॥ ४१

को वा जनः प्रभवतीह भवेत्प्रभावं
 ज्ञातुञ्च नोतुमपि दिव्यभवत्स्वरूपम् ।
 किञ्चांगसौष्ट्यनिरीक्षणकौतुकेन
 किं वापि जल्पति पुनश्चपलः क्षमस्व ॥

४२

केयादिपादनुवनं तु नवीनमेवं
 निर्व्याजभक्तिवशतो न विभक्तिलेशात् ।
 क्लिप्तं कथञ्चिदधुना रधुनाथनाम्ना
 तोषाय चेत् यदि सतां न वृथाश्रमोऽयम् ॥

४३

शुद्धिपत्रम्

		अशुद्ध	शुद्ध	
पृष्ठ 7	श्लोक	२	व्याप्नातात्यध्य	व्याप्नोतीत्यस्य
" 10	टिप्पणी	१६	ययोरभेद	तयोरभेद
" 19	श्लो०	७३	लोकेप	लोकेपु
" 32	मूल श्लोक	३२	महाद्रिधृत्	महाद्रिधृत्
" 34	श्लो०	१८४	वक्षस्यास्या	वक्षस्यस्या
" "	"	"	घति	इति
" 38	टि०	२२१	हेतुर्वा	हेतुर्वा
" "	श्लो०	२२३	सम्भ्यगोरणात्	सम्भ्यगीरणात्
" 39	"	२२४	सुर्धान	सूर्धान
" "	"	२२६	सहस्राक्षोऽस्य	सहस्राक्षोऽस्य
" 42	"	२४९	विशिनष्ट्यतिशेते	विशिनष्ट्यतिशेते
" 51	"	३२५	सर्वभूतानि"	सर्वभूतानो"
" 66	"	४४३	क्षामञ्चेति	क्षामञ्चेति
" 71	टि०	४८६	दिश गे	दिश ग
" "	"	"	विभस्ति	बभस्ति
" 73	श्लो०	५०७	पुरञ्चासौ	पुरञ्चासौ
" 75	"	५१८	ञ्चाप	ञ्चाप
" 77	"	५३६	महाशृगा	महाशृगो
" 78	"	५४५	गूढोत्मा	गूढात्मा
" "	"	५४७	मृष्टयादि	मृष्टयादि
" 80	"	५६३	आदित्या	अदित्या
" "	"	५६४	अदित्यो	आदित्यो
" "	टि०	५६५	महिष्णावे	सहिष्णावे
" 81	श्लो०	५६८	शत्रुणा	शत्रुणा
" 88	"	६३२	शोक	शोक
" 93	टि०	६७३	मंहद्रु	मंहद्रि
" 97	श्लो०	७०५	प्रशस्यति	प्रशस्योति
" 102	"	७३९	अङ्गानि	अङ्गानि
" 105	"	७६५	वर्णवां	वर्णवां
" 109	"	७९०	उत्कृष्टश्च	उत्कृष्टश्च
" 118	मू० श्लो०	१०६	गत्ववात्	गत्ववान्
" 123	श्लो०	१०९	दीर्घं	दीर्घं
" 124	"	११३	गमाननाय	गमाननायां
" 127	"	१४२	भूरस्य	भूरस्या
" 128	"	१४४	विविपातना	विविपातनञ्